

ÉRSEKIJVÁR

A TÖRÖK URALOM ALATT.

1663—1685.

Irta :

Matunák Mihály.

(Külön lenyomat a „Nyitrai Szemlé“-ből.)

Nyitra, 1901.

Huszár István könyvnyomdája.

A mostani Érsekújvár ¹ 1580 óta áll fenn, tehát mindössze háromszázhuszonegy éves. Száz évig világtörténelmi szerepet játszott mint elsőrangú erősség, védelmezte hazánk megmaradt északnyugati részét a mohammedán hatalom ellen, nagy része volt az európai keresztény kultúra megmentésében s a nemzeti felkelések alatt egyik fő védőbástyája volt hazánk szabadságának az alkotmánytipró Ausztria ellen. Kétszáz év óta, a hogy lerombolták véres-füstös bástyáit, a béke műveinek él. E városban, mely hajdan erős kőfalakkal volt körülvéve, hol a hősiesség halált hozó fegyverrel állt őrt és az imára hívó harangszóba gyakran ágyúdörgés, puskaropogás, a harci kürt félelmes hangja és hadi ménnek vad nyerítése vegyült: ma a tisztos ipar serény munkásai drága verejtékcseppeket ontanak a hazáért és élénk kereskedelmi élet lüktet, mezejét pedig, melyen egykor katonaparipák nyargaltak, ma a szelid földmivelő ekéje szántja s a mindennemű haladás sínpárjai hasítják.

Érsekújvár aránylag rövid, de gazdag multja

¹ Az első (1545–1580.) Érsekújvár a Nyitra bal partján állott. L. „Érsekújvár alapítási éve“. Századok. 1896. „Érsekújvár második alapítása.“ Hadtört. Közlemények. 1897. Cikkeim.

legérdekesebb részének, török korszakának történetét adom elő a jelen alkalommal, hadd lássa az olvasó, hogy a huszonkét éves török uralom mily gyászos lapot hagyott nemcsak Nyitra vármegye, hanem hazánk egész északnyugati részének történetében.

*

A legyőzött Szigetvárnál 1566-ban elhunyt Nagy Szulejmán szultánnal a török félhold fénye az elpuhult utódok alatt csakhamar halványodni kezd s hogy a kéjenc, fényűző és dőzsölő padisahok alatt a birodalom nem bukott el oly rövid idő alatt, mint Magyarország 36 évvel Hunyady Mátyás halála után és megtartotta világhatalmi állását, azt csak állandó, képzett és fanatikus hadseregének s ama demokratikus államszervezetnek köszönhetette, melyen nyugodott s melyekkel Európát századokkal megelőzte.

Törökországban minden muzulmán egyenlő volt. A pásztorból vagy piaci gyümölcsárusból nagyvezír valhatott. Kiki intézője volt sorsának, tehetségei és ügyességéhez képest szabadon irányíthatta jövőjét, mert nem volt örökölt vagyon, örökölheto cím vagy rang, még csak családi neveik sem voltak.

Igy történt, hogy minden gyenge uralkodó alatt többnyire a legalsóbb, egészszéges néprétegből feltűnnek egyes kiváló erők és tehetségek, a nagyvezíri székbe kerülnek s megmentőivé lesznek a birodalomnak.

Ily kiváló két erő volt IV. Mohammed (1648—1687.) uralkodása alatt Mohammed Köprülü¹ és fia Köprülizáde Ahmed, kik utoljára lobogtatták nagyobb sikerrel a próféta szent zászlaját, a sherif szandsákat, midőn az előbbi az 1565-ben tengeren felülkerekedett Veneziát teljesen megverte s a Dardanellákat két erős várral megerősítette, Ergélyben pedig II. Rákóczy György fejedelmet tönkretette s az utóbbi 1660-ban Nagyváradot elfoglalta, 1662-ben Erdélyt 100,000 lakójától megfosztotta, Apaffy Mihályt fejedelemmé tette s 1663-ban Érsekujvárt, hazánk fő védőbástyáját hatalmába kerítette.

Midőn Kemény János Rákóczy halála után Erdély fejedelmi székét elfoglalta, a török ellen Lipót magyar királylyal, ki maga is igényt formált Erdélyre, szövetségre lépett. A király Montecuccoli tábornokot küldte Erdélybe a fejedelem támogatására, mire a szultán Lipótra, mint békeszegőre rendkívül megharagudott. Megtudván ezt Lipót, 1662-ben Sztambulban követei által sürgette a béke megerősítését, illetve meghosszabbítását. Köprülizáde Ahmed nagyvezír nem is akart alkuba bocsátkozni, míg Lipót hadait Erdélyből ki nem vezetteti, a hozzá tartozó végvárakat át nem engedi s Uj-Zerinvárt, melyet Zrínyi Miklós gróf a kanizsai törökök gyakori rablókalandjainak meggátlása végett a Muraközben egy év előtt építtetett, le nem rontatja. A köve-

¹ Szegény albán földmives szülők gyermeke.

tek, nem lévén erre felhatalmazásuk, nem adtak választ a nagyvezírnek, ki e miatt elhatározta, hogy hadjáratot indít Lipót ellen.

1663. március 21-én indult el Drinápolyból roppant haddal s Belgrádon, Eszéken át Budára érkezett. Itt július 16-án — miként Rasid efendi török történetíró elbeszéli ¹ — a nagyvezír a fővezéreket, emíreket, a janicsárok agáit és más tapasztalt vitézeket sátorába híván gyűlést tartott.

„Ime, közelében vagyunk az ellenség országának — mondá a nagyvezír, — melyik részen lesz legalkalmasabb támadni? Az útunkban eső Janik (Győr), Komaran (Komárom) és Újvár (Érsekújvár) nevű várak közül melyik ellen induljunk?”

Mire ezt válaszolták:

„A parancs urunk dolga. Mi a padisah szolgálai vagyunk. Bármerre utasít bennünket, szíveslélekkel engedelmeskedünk.”

A nagyvezír pedig így folytatá beszédét:

„Ha Győr vára ellen indulnánk, ennek útjai szűkek és kövesek, környékén a moszlim harcosoknak nem nagy reményök lehet zsákmányra, számtalan katona van benne, elfoglalása nagy nehézséggel és sok vesződséggel jár s föltéve, hogy elfoglaljuk, akkor is csak egy magányos várat nyertünk, de tartományt nem nyertünk. — Ha Komárom ellen indulnánk, mivel e vár mind a négy oldalról vízzel körülvett szigeten van, nem-

¹ Hadtörténelmi Közlemények. 1890. 361—382. II. Thúry József: „Az 1663 - 64. évi hadjárat“.

csak nagy hidakat kellene építenünk, hanem annak a veszélynek is nagyon könnyen kilehetünk téve, hogy azon a szigeten bekerítenek bennünket. Ellenben *Újvár* meghódításra méltó, erős vár s nemcsak *a császár második vezérének lakóhelye*,¹ hanem minden felől gazdag várak és városok tartoznak hozzá s nagy arany- és ezüsbányái² híresek és így olyan vár, mely azon ejaletben³ levő várai, városai és népei miatt úgy a padisah, mint a moszlim hadsereget gazdag zsákmány reményével kecsegteti.“

Miután a nagyvezír az *Újvár* ellen indulás javaslatát a gyűlés elé így beterjesztette, mindenki helyesnek találta e véleményt, a hadjárat elhatároztatott és a háborúra való előkészületeket megtették.

Ekkor Lipót a veszedelem elhárítására és békekötés végett újból követeket küldött a nagyvezírhez.

A nagyvezír kész volt meghallgatni a következő kívánságát s tárgyalni kezdett velök Ali boszniai basa által, ki így szólítá meg őket:

„Tudva vannak előttetek a béke megújításának ügyében Sztambulból e helyig folytatott

¹ Érsekújvár székhelye volt a Pozsonytól Szepességig terjedő s tiz vármegyét magában foglaló dunáninneni kerület országos főkapitányának, akkor a honvédelem tekintetében a nádor után első személynek.

² T. i. a kerület bányavárosai: Körmöc, Selmec, Beszterce, Baka, Ujbánya, Béla- és Libetbánya.

³ Helytartóság, tartomány, kerület.

tárgyalások, melyekben a békére vezető egyetlen szavatok sem volt. Most miután már az Újvár ellen indulás elhatározott, országokhoz érésünkig csak néhány állomásnyi köz van hátra és az egész moszlim hadsereg kezébe vette a boszuállítás kardját: most mit szóltok, van-e béke érdekében elfogadható szavatok, vagy állhatatosan megmaradtok előbbi makacsságtoknál?¹

A követek így válaszoltak:

„Hiszen mi épen azért jöttünk. Miért nem egyezhetünk meg?”

Ali basa pedig folytatta:

„A Szulejmán szultánnal történt egyezséget, vagy pedig az Ali basától ajánlott egyezséget akarjátok-e? Ha Erdélyből a német katonaságot ki nem viszitek, a Kanizsa közelében épített várat le nem rontjátok és az említett egyezségekben levő szerződés követelményei szerint a magas porta részére fizetendő pénz megadására¹ nem kötelezitek magatokat, a béke megújítása nem fogadható el.”

A követek ezt felelék:

„A pénzfizetés feltételeit nem fogadjuk el, hanem engedjetez nekünk 15 napi időt, ti a se reggel itt Buda mellett maradván, hogy a német katonaságot Erdélyből kivezethessük és a Kanizsa közelében levő új várat lerombolhassuk.”

¹ I. Ferdinand király óta a zsitvatoroki békekötésig a magyar királyok a szultánoknak évenként 30.000 darab arany adót fizettek Magyarország után.

Mire a lása:

„Eddig mit csináltak? Ily óriási hadseregek ennyire jötte után még néhány napnyi halasztás kérésével csak azt akarjátok, hogy a moszlim harcosokat a célba vett vár (Érsekujvár) elfoglalásától elvonjátok.“

Ilyen szóváltás közben az elrejtőzött nagyvezír, ki a sátor mögül hallgatta a benn folyó beszédet, türelmét vesztve a sátorba lépett s e képen szólt a követekhez:

„Mi a béke megújítása végett vagyunk itt s mégis mindeddig hiábavaló beszéddel töltötték az időt. Ha valóban szándékok a béke megújítása: Erdélyből a német katonaságot kivezetitek, a Kanizsa közelében levő várat lerontjátok és írásban kötelezitek magatokat, hogy vagy Szulejmán szultánnal történt egyezségben megígért 30,000 aranyat, vagy a khodsa Murad basával való egyezségben kikötött 200,000 piaszt megfizetitek a magas portának. Ha azt mondjátok, hogy a Sztambu'ban történt tárgyaláskor még csak két feltételünk volt és pénzkövetelésről szó sem volt, csak üres kifogást tesztek. Mert mikor a magas porta hadserege még otthon és nyugalomban volt, a Sztambulban tett követelések is elegendőknek látszottak; de jelenleg, midőn annyi temérdek készlet kárba veszne s ekkora győzelmes hadsereg összegyűjtése a legvégsőbb határokig vezetése után olyan egyezséget fogadjunk el? Ha így elfogadjátok, adjatok határozott választ, hogy mi is ahhoz képest cselekedjünk.“

A követek így válaszoltak :

„Uram! Ha bizonyos összeget követelnél ajándék címén, talán teljesítené császáruk, de a kész pénz (adó) fizetésébe semmi esetre sem egyezik bele.“¹

A nagyvezír ezután nem mutatván kedvet további tanácskozásra, a követeket visszaküldte Buda várába e szavakkal :

„Menjeteek, mi is folytatjuk útunkat, a merre megindultunk. Történjék, a mit a sors határozott!“

És a nagyvezír július 30-án Budáról elindult táborával Érsekújvár ellen. Esztergomnál hidat veretett a Dunán, mely művelet négy napig tartott.

Augusztus 5-én az elkészült hidon először Ali basa szerdár, Gurdsi Mohammed és néhány század janicsár menvén át, az előbb a tulsó partra őrizetül átküldött Kazizáde Ibrahim és Kaplan basák csapatával egyesültek.

E közben a török táborból két szolga futott Újvárba Forgách Ádám gróf főkapitányhoz, ki a moszlim hadsereg állapotáról tudakozódván, ezek azt mondták neki, hogy „a szultáni táborban levő hadsereg határtalan számú és kész veletek élet-halál harcra. Csakhogy, mivel még a híd nem kész², ennek őrzése végett 3000-nyi ember jött át az innenső partra. Ha a híd elkészülte előtt

¹ A büszke Lipót hallani sem akart az adó fizetéséről. Ha megfizette volna, Újvárnak talán nem kellett volna elbuknia.

² A mi történetiróink szerint azzal szedték rá Forgáchot, hogy a híd elszakadt.

oda siettek és a hidőrzőket megveritek, az egész oszmán hadsereget megrettentitek és nagy eredményt értek el.“

A király a törökök közeledéséről értesülven, felszólítja a dunáninnyi vármegyéket, hogy a lehető legnagyobb számú sereget gyűjtsenek össze és meghagyta Forgáchnak, hogy a törökök átkelését megfigyelje és előnyomulásukat megnehezítse, illetve megakadályozza.

Forgách Puchaim komáromi főkapitánytól is értesülven, hogy a nagy víz elvitte az esztergomi hidat s a Duna innenső partján csak harmadfél ezer török van, elszakítva a főseregtől, sietve megindult Érsekújvárból 1400 lovassal és 1000 gyaloggal, hogy az esetleg gyenge török haderőt megtámadja és a Dunába szorítsa. De számításában alaposan csalódott, mert Párkány-nál több mint 10,000¹ török volt, kik ideje korán értesülven a mieink közeledéséről, támadásukat teljesen csatarendbe állítva s jól előkészített állásokban fogadták.

A mieink augusztus 6-án éjjel közelítvén meg a párkányi törököket, reggel 5 és 6 óra között oly sikerrel támadták meg őket, hogy néhány százat levágván közülök, már „victoria“-t, győzelmet kiáltottak. De mintegy negyed óra

¹ Rasid efendi szerint 10,000, Forgách szerint 12,000, sőt Balás György szerint 16,000. Hadtört. Közlemények. 1888. 199—223. 432—446. Balás: „Újvár várépítészeti rendszere és katonai szerepe“ c. kiváló becsű tanulmánya, melyet a török korszakra nézve végig felhasználunk.

mulva az egész török tábor fele lovasával és gyalogjával körülvette a támadókat s egetverő „Allah!“, „Allah!“ orditással rohanta meg őket. A mieink kétségbeesetten védekeztek, de a 6000 janicsár tüzét nem állhatván ki, a lovasság futásnak eredt s belőle kevés vészett, a magyar és a német gyalogságnak nagyobb része azonban oda lett. Forgáchot megismervén, két ezer lovas vette üzőbe s hajszolta három mérföldig, végre a szőlgyéni szőlőhegyeknél egy nagy árkot ugratván eltűnt üldözői szeme elől. Némi pihenés után tizedmagával érkezett este Ujvárbá.¹

A nagyvezír ezután augusztus 9-én átkelvén az esztergomi hidon, Párkány mellett ütött tábort s innen előre küldte Ali basa szerdárt, Kaplan Musztafa basát és Hüszejn basát, a budai válit (helytartót), hogy az útban levő Zsitva és Nyitra folyókon hidat verjenek. Másnap augusztus 10-én a nagyvezír is követte őket és a Zsitva

¹ Forgách az ő meggondolatlan vállalatával s főleg a nádorhoz küldött jelentésével nem mutatja be magát kedvező színben. Vigyázatlanul, vakon rohan a veszedelemben s midőn szétszórják seregét, nem képes fölfogni a szenvedett vereség nagyságát. Megfutamodik jó lován s örül „a tiszta szerecsen lovaknak, ezüstös szerszámoknak és aranyos cafrangoknak“, melyeket huszárai zsákmányoltak és örömmel dicsekszik a nádornak, hogy az egész ütközetben nem esett nagyobb baja, mint hogy „dolmányán egy gombjának a felét vitte el a golyóbis“. Hogy gyalogsága tönkre ment s az úri rendből is sokan elestek, mint Eszterházy György, Illésházy György, Lippay János, Szörényi Ferenc stb. mintha nem is igen érdekelné. El sem

partján ütött tábort és éjjel-nappal személyesen ügyelt fel, hogy az ezen és a Nyitrán építendő híd mennél előbb elkészüljön. A hidak elkészülte után parancsot adott, hogy 20 század janicsár és 500 budai gönüllő¹ menjen át a tulsó partra a hidakat őrizni.

Mielőtt a nagyvezír Érsekujvár ostromához fogott volna, két emberét küldte Forgáchhoz levéllel. A levél azonban törökül lévén írva, azért Forgách visszaküldte, nem értvén senki a várbeliek közül törökül. A nagyvezír lefordíttatta a levelet s újból beküldte a várba. A levél tartalma a következő:

„Neked Forgách, ki a magyarok egyik legelőkelőbbje vagy és nektek Újvár többi főkapitányainak tudtul adjuk, hogy urunk, az igaz hívők leghatalmasabb és leggyőzhetetlenebb császára, Istennek helytartója a földön, a világ valamennyi császárainak legnagyobbika, engem Isten kegyelméből és Mohammed nagy prófétája cso-

érzőkenyedik a felett, hogy az Érsekujvár védelmére s nem a párkányi kalandra nagy bajjal összeszedett megyei hadak szétszórattak; de megretten azon, hogy a törökök nyakán vitte Érsekujvárra. Segélyért rimánkodik és erősen igéri, hogy majd visszaadja a kölcsönt kamatostúl. Hogy tartotta meg ígéretét, meglátjuk annak idején. Hadtört. Közl. i. h. „Gróf Forgács Ádám uram ő Nga éretlen, esztelen és vakmerő csatájának . . . tudom hallotta Ngod híret“ stb. Vitnyedy István 1663. aug. 14-iki levelében Zrínyi Miklós grófhhoz. M. Tört. Tár. Pest. 1871. 16. köt. 107—108. ll.

¹ Önkéntes lovasok.

dáinak bőségéből, legkegyelmesebben első vezíre és legfelsőbb szolgája magasztos helyére emelt. Mi ennek folytán hatalmas és győzedelmes serege vezérének minőségében, császári felségünk parancsára eljöttünk, hogy Újvárt erőszakosan birtokba vegyük. Ha tehát ti ezen várat nekünk átadjátok, akkor ti leghatalmasabb császáruk és prófétánk parancsára valamennyi hozzátartozóitokkal együtt, a legalsóbbtól a legfelsőbig minden javaitokkal szabad elvonulást, merre csak akartok. nyertek. A ki pedig maradni kíván, javainak háborítottan élvezetében marad. Ha mi pedig benneteket erőszakkal leküzdünk, amint ezt Isten segítségével reméljük, akkor senkinek, se kicsinek, se nagynak, se szegénynek, se gazdagnak kegyelem nem adatik, hanem esküszünk az örök Istenre, kinek hasonlója nincsen és a ki az eget és földet semmiből teremté, hogy valamennyien a kard élére kerültek, amint ezt törvényeink akarják. Ha a magyar nemzet tudná, mennyi kedvezményt remélhetne uram, a leghatalmasabb császár kegyétől ezen vár átadása esetén, biztos vagyok, hogy saját fiait feláldozná ő császári felségének elégtételére. Üdv ezennel mindazoknak, kik jól cselekesznek. Kelt az Újvár alatti táborban, 1663-ik év augusztus hó 16-ik napján.“¹

¹ Német fordítása Hammernél : Gesch. des Osman. Reiches. III. 539. és Wagner J. Kr.: Christlich- und Türkischer Staedt- und Geschicht-Spiegel. Augspurg. A. 1687. 69. l. Magyar ford. Balástól i. h.

A válasz elutasító lévén, a nagyvezír elrendelte a vár ostromát.

Az ostromló török hadsereg Érsekujvárnál a következőkép volt összeállítva:

Ahmed nagyvezír közvetlen vezénylete alatt volt 4000 ember, a janicsárok agája alatt 8000 janicsár, Musztafa a spahik agája alatt 12000 lovas (spahi), a boszniai Ali basa 2000 gyalog és 3000 lovast vezényelt, a damaskusi Kibletli basa 2500 embert, az aleppói Mehemed basa 2000 embert, a budai Hüszejn basa 1500 embert, a szilisztriai Tsán Arszlán basa 1500 embert, a tiramaniszai Kaplan basa 1000 embert, az anatóliai Juszuf basa 1500 embert, Chiancy basa 1000 lovast, a sofiai Becco basa 1000 embert, a gallipopoli Ibrahim basa 300-at, a szaidi basa 200-at és Kurt basa 200-at; öt bég, a karamaniai, anatóliai, moreai, esztergomi és dalmáciai, összesen 500 embert vezényelt. A határőrök ereje 12000 ember volt. Ezek közül a nagyvezír néhány ezer embert ugyan még, Zrínyi gróf ellen a horvát határra küldött, az Újvár előtti ostromló hadsereg mindazáltal az 51000-et mégis meghaladta.

Újvár helyőrsége a párkányi szerencsétlen ütközet folytán megfogyván, Montecuccoli tábornok meghagyására új erősítéseket nyert. Így augusztus 12-én megérkezett 240 dragonyos a Strozzi gróf tábornok csapatai közül, aug. 14-én reggel a Győrből és Komáromból erősítéskülküldött két Lacroni és négy Spork-ezredbeli század,

összesen 800 emberrel. Az előbbieket már csak Hagen alezredes dragonysai segítségével juthattak a várba. A védőrség összes ereje 3000 gyalogos és 500 lovasból állott. Az erősség a Nyitra jobb partján, mocsaras terepen épült és a mostani hatszögletes belvárosból állott. A vár főgátlatát hat egybevágó ordonyzott arcvonallal képezte. A bástyák csúcsai egy szabályos hatszöget alkottak, a sokszögoldal hosszúsága 170 bécsi ölet, az elfoglalt terület 47 holdat tett ki.

A bástyák nevei voltak: Forgách, Zserotin, Frigyes, Császár, Ernő és Cseh. Az elsőnek nevezték Forgách Simon, a Surányban székelő dunán-inneni kerületi főkapitány nevére, a második és harmadikat Zserotin Frigyesre, ki Újvár építésének főfelügyelője volt, a negyediket a császárról, az ötödiket Ernő főhercegről, Magyarország akkori kormányzójáról és fővezérére, a hatodikat a csehek iránti tekintetből, akik nagy összeggel járultak Újvár építéséhez. A Nyitrához közelebb álltak Ernő és Császár, az előbbtól balra Cseh és Forgách, Császártól jobbra pedig Frigyes és Zserotin.¹

A bástyák arcoldalai 34—35 bécsi ölet tettek ki, míg az oldalékok hosszúsága 16 öl volt. A bástyák között levő courtinak hosszúsága 80 bécsi öl volt. A védőgát tarajvonalának magassága 30 bécsi öl, a gátonpályáé 22 láb, a gá-

¹ Balás szerint. Mások szerint más rendben következnek az elnevezések.

tony vastagsága pedig a courtináknál átlag 60 láb volt. A védőgátba a várlövegek használata céljából lörések voltak vágva. A közlekedést a gátonypályára siklók közvetítették.

A főgátlatot egy 20 öl széles és 15 láb mély vízárók övezte, melyből a feltöltések számára a földanyagot nyerték. Az ároknak aránylag csekély mélységét indokolta a magas talajviz. Az árokba a Nyitra vizét vezették, melyen keresztül folyván, levezető árokban a folyó medrébe visszatért.

A kültérrel való közlekedés két, átellenes courtinában alkalmazott és boltozott kapu által történt, melyek előtt az árok át volt hidalva. E kapukon át vezetett az út Bécs, illetve Esztergom felé; miért is az egyik bécsi, a másik pedig esztergomi kapunak neveztetett. A hidak fából voltak és belső részeit ostromok alkalmával felhúzták.

A bástyákból most csak három volt teljesen befejezve, a többi némileg elhanyagolva volt. Nem számítottak arra, hogy a török oly gyorsan terem a távoli Érsekújvárnál.

Különben a vár kitűnően volt ellátva élelmi szerekkel és municióval. A védők száma azonban 3500 ember, ha meggondoljuk, hogy a védővonal hossza kitett 3000 lépést, kétségkívül csekély volt.

Forgách főparancsnok mellett a vár alparancsnokai voltak Marco Pio és de Grana őrgrofok és Locatelli ezredesek.

Augusztus 15-én egy Párkánynál török fogásba került és kiszabadult Walther-ezredbeli lovas Forgách grófnak jelentette, mily kegyetlenül végeztek ki bajtársait a nagyvezír szemei előtt, mire a gróf 40 török foglyot vezetettet ki a várból és karddal végeztette ki őket. Azután az újváriak felgyújtották a külvárosokat és 17-én kirohantak, de a törököknek csak csekély kárt okoztak.

A várat körülzáró törökök augusztus 18-án a bécsi kapu előtt fekvő s leégett külvárost foglalták el és a Forgách-bástya ellen egy lövegátonyt építettek, melyből azonnal megkezdtek a vár erélyes lödözését s 22, 35, 48 és 65 fontos golyókkal augusztus 23-ig oly hévvel folytatták, hogy egy nap sem mult el, melyen a lövések száma a 350-et meg nem haladta volna. De már ekkor a mieink is talpon voltak, mert, a mint Rasid effendi írja, különösen „a várárok szélén levő tűztelepből 400—500 hitetlen éjjel-nappal úgy szórta a golyót a moszlim harcosokra, mintha eső esett volna“.

Augusztus 21-én a védőrség kirohant, mely alkalommal néhány török elesett. A kirohanók egy diadal jelvénynyel tértek vissza.

A törökök a támadást a három még befejezetlen Forgách-, Zserotin- és Frigyes-bástyák ellen intézték. A három támadó oszlop közül a középsőt maga a nagyvezír, a jobb oszlopot Ali basa, a bal oszlopot pedig a budai basa vezényelték. Mindegyik bástya ellen két lövegátonyt

építettek s hosszában lőtték. A vívó árkok részint a vár körvonalával párhuzamosan haladtak, részint pedig ezt haránt irányosan metszeték. Ez utóbbiak képezték a földött közeledő utakat. Az árkok oly mélyek voltak, hogy az azokban mozgó lovas a várból észrevehető nem volt.

Az ostromlók az ágyútűz céljául a bástyákon levő védő csapatokon kívül főkép a templomokat, tornyokat és magasabb házakat választották, azt hiven, hogy ez által a védőrséget jobban megfélemlítik. Ez azonban a védőkre semmi különös benyomást sem tett, kétségkívül azért, mivel az akkori lövedékeknek a kőépületek ellen csekély hatásuk volt.

Augusztus 26-án az újváriak hírt nyertek, hogy a törökök Zrínyi vára előtt vereséget szenvedtek, mely örömhír a már lankadókba új erőt öntött. A védőrségnek nagy része sebesülések és más betegségek folytán szolgálatképtelenné vált, az egészségesek pedig a rájuk nehezedeő fárasztó és szakadatlan munkálatok, de különösen a terhes őrszolgálat folytán annyira elbágyadtak, hogy a vár megtarthatásában egy erős felmentő sereg közbelépése nélkül már általában kétkedtek. Követségeket küldtek tehát a várból a felmentés szorgalmazása végett, melyek szerencsésen megérkeztek ugyan kiküldetési helyökre, de segítséget egyhamar sehonnan sem helyeztek kilátásba. A császári főtáborban alig volt 10—11 ezer ember és ezek a Vág átjáróit tartották megszállva.

A megyék pedig a sok harc folytán már teijesen ki voltak merülve.

A veszélyt tetőzte ama körülmény, hogy az ostromló sereg még a tatárok, moldvaiak és oláhok jövetele folytán erősítést nyert. Ahmed Chiray szultán, a nagy kán fia, ugyanis 10,000 tatárral, Oláhország fejedelme 6000 oláhhall és Moldva fejedelme 4000 emberrel érkezett Újvárhoz. Az egész felföld megsínylette hazánk e vendégeit, mert minden általuk érintett helységet elhamvasztottak s a népet elhurcolták.

Ugyancsak augusztus 26-án az újvári védőrség Győrből kért felszabadítást az ostrom alól. Innen küldtek egy levelet Pozsonyba augusztus 28-án Montecuccoli grófhhoz. Szintén 26-án Forgách gróf a Pozsonyba nádorhoz intézett levelében emlékezteti őt, hogy mivel a török a várat éjjel-nappal 7 sáncon felállított 150 ágyúból keményen és szakadatlanul ostromolja és 20,000 janicsár hosszú puskából reá szüntelenül lödöz, legalább 20,000 emberből álló segílyt küldjön mielőbb. Minek következtében a nádor a következő, valóságos népfelkelést elrendelő pátenst bocsátotta ki Pozsony és a többi felvidéki vármegyék- és városokhoz:

„Gróf Wesselényi Ferenc stb. Adjuk tudására mindeneknek, akár mely tiszt és méltóságban helyheztesett egyházi és világi, gróf és zászlós uraknak, nemeseknek, szabad legényeknek, városi és paraszti személyeknek, urak szolgáltnak

s a mellett minden rendeknek, valakik ezen levelünket látják, olvassák, avagy olvasni halljak.

Mivel Érsekújvárnak, hazánknak egyik szép bástyájának, annyira jutott már obsidiobéli sorsa, hogy ha meg nem segítetik, ezennel az pogány kezében esik, kinek elvesztétével féltő, hogy az egész Magyarország vakot ne vessen, holott az pogány eb oly igyekezettel és szándékkal vagyon, hogy kigyökerezvén az országból a magyar nemzetet, maga élje ezentúl az földet, a minthogy már is holdúlt és holdúlatlan férfi és aszszony népnek egyaránt való ölésével, rontásával declarálta is magát. Kire nézve végső veszedelemre fordulván az haza, egyéb mediumot nem találunk ilyen rettenetes extremitásunkban, hanem az természetnek törvényét s régi eleinknek szép, dicséretes példáját követvén, az föld népét is, valaki 16 esztendő elhaladván, fegyvert avagy csak botot foghat is, édes hazánk szabadítására az pogány ellen fölvegyük. Mely okra nézve, az véres nyárssal való pátensünket¹ is kibocsátottuk, parancsolván palatinusi autoritásunk szerint minden felül megírt rendeknek, minden ember Pozsony vármegyében, valaki tizenhat esztendő elhaladván, fegyvert foghat, gróf Pálffy Miklós uram ő kegyelme promulgatiójára és parancsolatjára mindjárt fölkeljen és

¹ A véres nyárssal ellátott pátensek kibocsátásáról l. Verbőczy: Tripart. I. p. 3. tit. 3. §. A bányavárosokhoz intézett hasonló pátens másolata a körmöci városi levélt. Tom. II. Fons. 26. Fasc. 13. No. 2831.

ő kegyelmével együtt táborban szálljon. A kik pedig ezen edictumunk ellen opponálják magokat, azoknak nemcsak jószágait foglalhassa el gróf Pálffy Miklós uram ő kegyelme, de magokat is személyökben, mint hazájok árulóit minden törvény nélkül nyársban vonathassa. Secus non facturi. Praesentibus perlectis etc. Datum Posonii, 29. Aug. 1663. Comes Franciscus Wesselényi m. p. (L. S.)“

A nádor Pálffy gróf főispánhoz írt levelében előadván „Újvárnak, hazánknak, sőt az egész kereszténységnek egyik szép bástyájának“ szomorú sorsát, hivatkozva „igaz magyarságára s keresztény hitére, Istenre, lelkére, hazánk felette ostorozó büntetésére“, meghagyja neki, hogy több parancsát nem várva, mindjárt vegye fel Pozsony vármegyét fejenként és szeptember 9-ikére Nagyszombathoz siessen, úgy hogy 10-én már oda indulhasson, a hova hivatja. Maga is elmegy túl a dunai vármegyékbe, ott is az urakat és a föld népét táborba szállítja. A mellett mellékeli a többi vármegyékhez szóló és szintén véres nyársal ellátott leveleit azok ellen, akik ezen ediktumhoz nem alkalmazkodnak.

A nádornak ezen kemény s fenyegető felhívítása mindazáltal siker nélkül maradt, még pedig a következő három okból:

1. A párkányi csata szerencsétlen kimene-tele annyira elcsüggesztette a magyar felkelést és oly iszonyú nagy ijedést okozott nemcsak Magyarországon, de az örökös tartományokban is,

kivált azért, mivel oly rettentő veszedelem ellen a csata mezején igen csekély hadi nép és ellenállás vala: hogy azon egész évben egyetlen egy védelmezőt sem lehetett visszahívni a zászlóhoz.

2. Montecuccoli gróf, a fővezér, részint a Pozsony vármegyét elborító tatárok közeledésére támadt ijedelemből, részint kevés népével a nagyobb erőnek ellenállani nem lévén képes, szeptember 3-án este ott hagyta váratlanul a csekélszi tábort, a pozsonyi hidon visszavonulván, a Duna tulsó partjára szökve vette útját és Oroszvárnál körülsáncolta magát. Hátravonulása a pozsonymegyei népnél annál nagyobb rettegést és csüggedést okozott.

3. Mihelyt a nagyvezír Érsekujvárt megszállta, azonnal feltette magában, hogy a Vágon túl fekvő Pozsony és Nyitra vármegyék vidékeit pusztítani fogja, sőt a dülást a Fehérhegyeken túl is, nemkülönben Morvába és Sziléziába terjeszti. Ennek következtében a török lovasság augusztus 29-én Csallóköz felé nyomult előre, 30-án a Vág folyóhoz közeledtek a tatárok, oláhok, moldvák és spahik, a kik zsákmányolási vágytól ösztönöztetve a folyón átkelni igyekeztek. Sellyénél azonban Görtzki ezredétől, Sempténél és Galgócnál pedig Strozzi csapatjától és a Csáky gróf vezénylete alatt katonáskodó horvátoktól, kiket Montecuccoli tábornok a Vág védelmére oda rendelt, három napig s 600-nak elvesztésével fel voltak tartóztatva. Szeptember 2-án 8000 tatár Galgócon alul és felül átlábolván a sekély

folyót, több helyen nagy erővel visszanyomták a császári őrző sereget. Nyomban utánuk berohant Izmael, Damaskus prefektusa 25,000 gyors lovas-sal a Vág tulsó partjára és hogy annál szélesebben pusztíthasson, több csapatra feloszlott seregével szerteszét dühöngött. Egy része ugyanis a Fchér-hegyeken átmenvén, a legnépesebb, legmiveltebb vidékből rövid idő alatt szomorú pusztaságot csinált. Nyitra és Pozsony vármegyéknek hegyen túli tája, a Berencs, Korlátkő, Éleskő, Sasvár, Holics várakhoz s uradalmakhoz tartozó szorgalmas falvak a tatárok vad erejének és zaklatásainak leginkább voltak kitéve. Innen Morvába nyomulván, szintén irtózatosan pusztítottak. A tatároknak 15,000-ból álló más csapata a hegyek alatt Pozsonynak véve útját, hallatlan módon dúlt és égetett, az általa elfoglalt népes és mivelt Mátyus földet vérszopó vadként pusztította s szeptember 25-én már Pozsony külső városát szorongatta. A harmadik tatár-csapat előntötte a Nyitravölgyét s egész a Trencsénig terjedő vidéket s Tapolcsányt, Nyitra-Zsámbokrétot, Bánt s a körülfekvő szomszédságot, Motesicot, Jaszt-rabjét, Turnát és Trencsén környékét rettenetesen dúlta. Trencsén, Nyitra és Pozsony vármegyéből mintegy 150,000 lakost hurcoltak rab-ságba. ¹

De térjünk ismét vissza Érsekújvárhoz.

¹ Horváth István: Tudományos gyűjtemény. X. köt. 76—91. ll.

Az ostromló török seregben e közben nagy kenyérhiány uralkodott, minthogy a környékbeli malmok felégetése folytán az őrlés lehetetlenné vált. Élelmi szerek szerzése céljából a nagyvezír tehát augusztus 27-én 1000 törököt tevékkel Esztergomba küldött, a lovasság pedig 29-én a Csallóközbe indult. Az élelmezési nehézségek a nagyvezírt az ostrom erélyesebb folytatására ösztönözték, mely elhatározásnak következményei első sorban a kiépítésében leginkább visszamaradt Frigyes bástyánál voltak érezhetők. Ali basa e bástyát augusztus 30-án valóságos golyózáporral önté el, mi a vár megközelítését nagyban elősegíté. Augusztus 31-én a törökök némely helyen már az árokba jutottak és az ott alkalmazott cölöpök eltávolítását kísérelték meg, de ezen szándékuk kivitelében a védőrség megakadályozta őket.

Szeptember 1-én, napkelte után az őrség az árok fölötti tűztelepből kitört. A futóárkokban levő janicsárok legnagyobb része már hátrálni akart, midőn agájuk őket a védőrség felé visszafordította s a várból eső módjára hulló golyózápor mellett úgy rohant rájuk, mintegy oroszán. Ali basa ezredéből hat zászlóalj horvát és néhány zászlóalj janicsár a futóárkokból segítségére ment és kivont karddal igyekezett visszaűzni a várőrséget.¹

Szeptember 2-án két keresztény fogoly a

¹ Rasid feljegyzése i. h.

török táborból a várba jutott és jelenté, hogy a törököknél a mindinkább aggasztó kenyérhiány folytán a lázadás tünetei mutatkoznak és a táborban általában azon vélemény uralkodik, hogy a vár megvétele még nagy nehézségbe ütközik.

Szeptember 5-én 140 gyalogos Komáromból a védőrség erősítésére szerencsésen Ujvárba érkezett, parancsnokuk azonban az esztergomi kapunál egy golyótól találva elesett.

Szeptember 6-án az ostromlók általánosan megközelítették a földött utat és itt berendezték löveggátonyaikat.

Szeptember 8-án a várbeliek újból követeket küldtek Komáromba a fölmentés szorgalmazása végett. A folyó és a mocsarak miatt a körülzárolás ugyanis nem történhetett oly szorosan, hogy egyesek, habár nem is veszély nélkül, a körülzároló vonalon keresztül ne juthattak volna.

Szeptember 9-én a tüzelés oly heves volt, hogy a védőrségnek 31 halottja volt.

Szeptember 10-én Forgách megbetegedett. Ekkor újra segélyért folyamodott a nádorhoz, 2000 embert kérvén.

Szeptember 13-, 14- és 15-én a tüzelést kevesebb eredménnyel folytatták. A törökök azonban az ostromban nevezetes lépést tettek. Kaplan basa ugyanis a nagyvezír tanácsára és parancsára aknásaival a vízvezető árkot betöltette s azután a vár árkán innen 5—10 rőffel

mélyebb gödröt ásatott s a vizet amabból ebbe vezette le.

Ekkor — miként Rasid írja — Montecucoli nagy sereggel megérkezvén, fel akarta szabadítani Ujvárt, vagy be akart jutni a várba. És mivel a török tábornok és élelem- és takarmány-szállítóit háborgatta és nyugtalanította, seregének rohammal való megtámadása és szétszórása szükségesnek és fontosnak látszván, Kara Musztafa basa a tatár sereggel ellene küldetett. Az átkelő hely őrizetére kirendelt 400—500 császárit a tatárok szétverték és Montecucoli kénytelen volt Ujvártól elvonulni, nagy zsákmányt hagyván az ellenségnek.

A nagyvezír haditanácsban előadván, hogy a várnak mielőbbi elfoglalása céljából jó lesz földtöltéseket csinálni, a hadsereget négy részre osztotta, hogy azok felváltva ügyeljenek fel a föld hordására. A hadi nép buzdítása és serkentése végett éjjel-nappal verette a dobokat és fuvatta a trombitákat. Sőt maga is minden nap és éjjel megkerülvén a futóárkokat, lelkesítette a katonaságot.

Szeptember 16-án újra megjelent egy basa két fehér zászlóval az egyik kapu előtt és az őrséget felszólítja a vár átadására, biztos elvonulást ajánlván fel; az ellenállás további folytatása esetén pedig valamennyinek biztos halált helyezvén kilátásba. A védőrség válasza ez volt: A nagyvezír cselekedjék amint akar, de ők is megteszik a magokét és magokat mint derék és ke-

resztény katonák az utolsó csepp vérig védelmezni fogják.

Mire a törökök másnap, 17-én a támadást fokozott erővel folytatták és délben a Frigyes- és Forgách-bástyára egyidejűleg rohamot intéztek. Az előbbiről a támadókat aránylag könnyen visszautasították, az utóbbinál azonban igen heves küzdelem támadt, mely délután 3 óráig tartott s szintén az ostromlók kudarcával végződött. A veszteség mindkét oldalon tetemes volt, a védők-nél a halottak és sebesültek száma 120-ra rúgott. A törökök közül mindazáltal a Frigyes-bástya talpánál még többen visszamaradtak, honnét azután égő szurok-tekercecsekkel üzték el őket.

Szeptember 18-án a törökök a fal aláaknázását kísérelték meg, de elűzettek s ez alkalommal aknamesterük is elesett. Az árokkal azonban már annyira át volt lyukasztva, hogy azon csekély fáradsággal felmászhattak. A védők most a védgátra szálltak fel és a támadókat újra visszautasították.

Szeptember 20-án hajnalban a törökök a Forgách-bástya előtt a cölöpöket az árokból eltávolították és a fal aláaknázásához fogtak; egy-szersmind a táborból az árokban számos gyalogos gyülekezett. Délután 4 órakor a Frigyes-bástya ellen rohamot intéztek és a törököknek már sikerült 17 zászlót feltüzniök, de a védők úgy az ágyúkból mint a puskákból sortűzet adván, újból nagy veszteséggel vissza kellett vonulniok. A törökök egyidejűleg a Forgách-bástyát is megro-

hanták, de innét könnyű szerrel elűzték őket. Az ostromlók a Frigyes-bástyát újra megrohanták, de ekkor is véres fejekkel verték őket vissza. Éjjel számos török gyülekezett az árokban a fal talpánál és másnap, azaz szeptember 21-én délelőtt 9 órakor újra rohamot intéztek a Forgách-bástyára, de egy óra múlva azt újra elhagyni kénytelenek voltak. A veszteség ez alkalommal is mindkét oldalon tetemes volt. A törökök halottai között egy basa is maradt.

Szeptember 22-én az ostromlók a rohamot délután 3 órakor a Frigyes-bástya ellen ismételték, de a védők újból hathatósan visszaverték. A várbeliek már azt hitték, hogy a török a sok kudarc folytán elvesztette kedvét a rohamok ismétlésére, midőn egy baleset az ügyeknek egész más fordulatot adott. Egy katona vigyázatlanságából t. i. tűz jutott a közel levő lőporraktárba, melynek felrobbanása következtében több tiszt és több mint 40 közlegény életét veszté. A baleset annyira megréinitette a többieket, hogy már is az ellenséggel való egyezkedésről kezdtek beszélni. A törökök az alkalmat rögtön felhasználták és új rohamot intéztek a Frigyes-bástya ellen, melynek parancsnoka, Pio örgróf ezredes fején megsebesült. Locatelli ezredes a szomszédos bástyáról segítségül ide sietve, a már a bástya csúcsán levő ellenséget, ki magát elsáncolni kezdé, visszaverte és megkezdett munkálatait leromboltatta, saját helyzetét pedig új, másod-védgátak felépítése által megerősíté.

Szeptember 23-án a törökök a bástyát újra hevesen lödözték és a következő éjjel kísérletet tettek annak birtokba vételére, a védőrség azonban a bástyát az említett másodvédgátak segítségével derekasan megvédelmezte. Mind emez eredmények dacára a védőrség egy része kifáradt és parancsnokainál megjelent, hogy azoknál az ellenséggel való egyezség megkötését kérlelmezze.

A parancsnokok katonáikat az általuk tett fogadalomra való hivatkozással kötelességük hű teljesítésére felszólították és a nyugtalankodókat szigorúan megdorgálták. Schlechtenthal kapitányt pedig kiküldték, hogy a legénységet a bástyákon szemtől szembe megintse, hogy becsületes katonákhoz illően harcoljanak és ne gondoljanak az ellenséggel való egyezkedésre, mely azt betartani úgy sem volna hajlandó. A legények azonban semmikép sem tágitottak és arra való utalással, hogy a tisztek legnagyobb része már elesett vagy megsebesült, valamint hogy a bástyák is teljesen össze vannak lödözve, a legénység pedig kimerült, kijelentették, hogy tovább az ellenség ellen nem harcolnak, hanem egyezséget kívánnak vele, vagy pedig a fegyvert leteszik.

E parancsnokok szigorú intéssel újra felszólították a legénységet kötelességük teljesítésére, de midőn a nyílt lázadás kitörésének tünetei mutatkoztak, mely esetben a vár védőrségének sorsa még súlyosabbá vált volna, kitzüzetek egy fehér zászlót annak jeleül, hogy a védőrség az egyezkedést felajánlja; egyszersmind kérdést

intézték a nagyvezirhez, hajlandó-e a védőrségnek a becsületes elvonulást biztosítani. A nagyvezir e hírtől örvendetesen meg volt lepve, minthogy az ostrom tartama amúgy is számítása ellen aránytalanul hosszúra nyúlt és saját táborában mindinkább kedvezőtlenebb viszonyok fejlődtek. A tett ajánlatot elfogadván tehát, a várba azonnal visszaüzente, hogy az egyezséget saját kívánságaik szerint állítsák össze s ő azt nemcsak aláírja, hanem hiven be is tartja.

A parancsnokok tehát úgy magok, mint a legénység és az elvonulni kívánó lakosság számára a következő pontokat kötötték ki:

1. Hogy személyük és vagyonuk legkisebb sérelme nélkül szabadon elmehessenek.

2. Ne legyenek kényszerítve a török táboron, vagy a tatár sereg mellett elvonulni.

3. Hogy a lövegeket, kivéve azokat, melyek a vár biztosítására szükségesek, továbbá minden házi berendezést és mozgó javaikat magukkal vihessék és Komáromba mehessenek.

4. Podgyászuk szállítására a nagyvezir adjon nekik 1000 szekeret, ugyszintén bizonyság-levelet, melylyel a császár előtt igazolhatják magukat, hogy a vár megvédésére minden lehetőt megtettek.

5. Mig a várórség ki nem vonul a várból, a moszlim-sereg ne menjen be.

6. Adassék nekik elegendő élelmi szer.

7. A betegek és sebesültek felgyógyulásukig Újvárban maradhatnak s azután szabadon

bocsáttassanak. A papoknak és a szerzeteseknek engedjék meg, hogy bántalom nélkül a várban maradhassanak, vagy pedig a többiekkel elmehessenek.

8. Elvonulásuk alkalmával dobszó és kibontott zászlók mellett mehessenek el.

Midőn a nagyvezir a haditanács tolmácsa közvetítésével a nyolc feltételt megértette, így válaszolt:

„Vagyontokat és személyeteket nem bántjuk. Nem kívánjuk, hogy a táboron keresztül vonuljatok el s a többi kérelmeteket is teljesítsük. De csak egy napi eleségét és 400 szekeret adunk s Komáromig szállítunk benneteket. Ha nem szégyenlitek magatokat, ám menjetek dobszóval és zászlókkal. Azonban a réseket és a várormait még ma elfoglaljuk és őriztetjük.“

A két keresztény visszament a várba s ismét kijöven, hírül hozta, hogy a várőrség a feltételeket ilyen módon elfogadta. Mindkét fél tehát az egyezséget aláírta, melyet Forgách gróf azonnal a királynak küldött Bécsbe, a nagyvezir pedig két agát adott át Forgáchnak kezesekül, kik addig maradnak Komáromban, két keresztény tiszt ellenben Újvárbán, míg a védőrség el nem vonult.

Pucharin gróf, komáromi parancsnok nem fogadta el a török kezeseket, mondván, hogy Forgách gróf a király parancsa ellen cselekedett, de az egyezményt másnap, szeptember 26-án reggel külön póstával Bécsbe küldé.

A törökök már szeptember 25-én kezdték a várat elfoglalni, míg a védőrség másnap elvult. Az Újvárból távozott egészségesek száma 2472 volt. A sebesültek és betegek számára a nagyvezir elegendő járművet bocsátott rendelkezésre. A várban visszamaradt 30,000 puskagolyó, 700 hordó liszt, 300 akó bor, 100 göngyölegposztó ruhára, 70 mázsa lőpor és 60—70 jó ágyú.

Az egyezség pontjait a nagyvezir pontosan betartotta, sőt az Újvározt visszamaradt betegeket saját költségén kigyógyíttatta és a többiek után küldötte.

A mohammedánok öröme Érsekújvár megvétele alkalmából határtalan volt. A nagyvezir azonnal saját öcscsét küldte Sztambulba, hogy az örömhírt a szultánnal tudassa; a budai basának pedig egy a kereszténységet becsmérő és megalázó irattal meghagyta, hogy három napig tartó örömnünapet rendeljen el.

A bevett vár megtarthatása céljából a nagyvezir azonnal megtette a szükséges intézkedéseket, nevezetesen az összerombolt falak és bástyákat felépíttette, a vár árkat az oláhok- és moldvakkal kitisztíttatta s az erősséget kellő védőrséggel, lövő- és élelmi szerekkel ellátta. A heves támadásokról tanuskodik azon körülmény, hogy csak az 50, 60, 68 és 75 fontos ágyúgolyók számát 16,464-ben állapították meg. A vár parancsnokául Kurt basa neveztetett ki és melléje Hüsejn basa, védőrségül 5500 emberrel, köztük 1500 janicsárral.

A törökök összes veszteségét Újvár előtt 3000—12000-re becsülik, köztük elestek a rohamok alkalmával Musztafa, a spahik agája, az anatóliai Juszuf és a sofiai Becco basák. A gallipoli Ibrahim basát a nagyvezir fojtatta meg, minthogy mulasztása lehetővé tette, hogy az ostromlottak erősítést nyerhettek.

A mily nagy örömet okozott Újvár megvétele a törököknek, oly csüggedést és rémülést okozott úgy a császári táborban, mint a magyaroknál, sőt Európaszerte.

A király elrendelte, hogy a parancsnokok tartóztattassanak le és jelentések beküldéseig fogva maradjanak.

Forgách gróf sietett mentegető jelentését Komáromból a királynak és a nádornak beküldeni, melyben az indító okokat előadta, melyek Újvár átadására kényszerítették. Különösen felémlítette, hogy az újvári bástyák a lövegek által annyira össze voltak rombolva, hogy azokon egész lovas századokkal lehetett volna felnyargalni, védelmezésükre már csak a másod-védgátak szolgáltak; a törökök a vár előtt két nagy hegyet emeltek a bástyákkal egyenlő magasságra, honnét azokat lödözték, mégis 5, 6 és 8 órai időközökben intézett rohamokat utasítottak vissza, a már rendezett általános roham előtt azonban az egész hadi nép fellázadni kezdett és engedelmességre kényszeríteni többé nem lehetett; a szerencsétlenség fokozására még hozzájárult a löpőroham közben véletlenségből történt felrobbanása,

minek folytán az összes Spork-ezredbeli tisztek életüket vesztették; a népet sokáig ámitotta az elmaradt erősítések ígéretével, lövedékek készítésére már nem állott más ólom rendelkezésükre, mint az ablakok és a tányérok ónja; végre lehetetlen lett volna a várat még négy óránál tovább tartani s tekintettel a várban volt 7000-nyi keresztény lakosságra, valamennyi tiszt azon tanácsot adta, hogy az uralkodó körülmények között célszerűbb egy tisztességes egyezséget kötni, mint a katonák által egy kevésbé kedvezőre magát kényszeríttetni.

Szép volt Érsekujvárnak majdnem hat hétig tartó védelme, Forgách grófot is lehetne részben mentegetni, ha nem volnának dicsőbb védelempéldáink Jurisics, Szondy, Dobó és Zrinyi Miklósnál, s nem vádolná őt oly nagyon Wesselényi nádor Oroszlánkőben október 4-én írt s hozzá intézett levelében, melyben teljesen pálcát tör felette úgy párkányi veresége, mint Érsekujvár kapitulációja miatt.

„Mai napon — írja a nádor — ide Magyarország tüzeit s veszedelmes kárát édes nemzetünknek, csorda módon hajtó szegénység veszedelmét s faluhelyei hamuvá roskadt kárát szemlélvén, veszem a kegyelmed 29. Septembris Beketvalvárúl¹ írt levelét, melyet midőn szomorú szívvel s nagyobbára könnyes szemmel olvasnék,

¹ Beketfa, Pozsony m. alsó-csallóközi járásában, Szerdahely és Somorja között.

látom, hogy mind keresztelt nevét, mind meg-
 esett Ádám atyánk mentségét vette pennája or-
 rába s örömet, ha lehetne, színezné letörölhe-
 tetlen vétkét, mások vádjával. Sokat gondolkoztam,
 adjak-e kegyelmed levelére választ, vagy nem,
 mert a hallgatás jele vagy a tudatlanságnak,
 avagy a dolognak javallója. Hogy azért javallás-
 nak ne láttassék én tőlem a kegyelmed dolgai-
 ban, tanácsosnak ítélttem, valahány szóval meg-
 mutassam: kegyelmed mentsége vízi buborék s
 más ember vádja maga bőrében találtatik. Causál
 kmed minket, mért hagytuk estvére Újvár segit-
 ségét? Miért nem vettük fel idején az ország
 népét? Utoljára a vitézlő rend negyedik ostrom-
 nak készülését látván, zendülését és köztük való
 pártütését. Az elsőre azt felelem, Újvárnak ké-
 sedelmes segítség hozását hátrítván reánk: hun
 van a kmed biztató írása, a mellyel királyunkat,
 kegyelmes császárunkat kecsegtette Istent bo-
 szantó irásával: legyen az Isten csak neutrális,
 hatvanhat hétig megtartja Újvárat s kmedé le-
 szen a victoria? Hová lettek a kmed imide s
 amoda s nekem írt, Hectorhoz illendő biztatásai,
 utolsó vérét kiontó oltalma? A mely nap meg-
 szállották kmedet, mindjárt másnap a vezértől
 a parlamentáló levelet elvevén, Érsekújvárnak az
 által kapuját nyitotta, a pogányságnak s magyar
 nemzetnek kmed által elvétellett s elszellett ösz-
 szegyűjtendő ereje, hogy hanyat-homlok vakot
 vető kockájának szerencséire mehettek volna,
 erős fundamentomul vetvén kmed biztatását és

a helynek megtartását. Nemde időnek előtte felvevén Pozsony s Nyitra vármegyét szép számosan, nem várván alájövetelemet, időtlenül s rendetlenül, szokott nyughatatlanságával mészárszékre vivén virágját a magyaroknak, Párkánynál oda veszté s felmészároltatta őket? Azzal vetett fundamentomot az egész magyar nemzet magvaszakadásának és az egész török császárnak erejét, azzal megszaggyattatván, elraboltatván s pusztítottatván egész Nyitravármegyét, a kereszténységnek összegyülemendő hadainak s segítségének lábvető táborának esztét vesztvén.

Újvár provisioja, maga írása szerint is kmednek, mindennel úgy volt provideálva mind népből, mind munitióból, nem hiszem, a kereszténységben, se a török birodalmában egy hely jobban provideáltathatott volna, mint az. Elsőben belerendelt sok szép számú népét felmészároltatta kmed boldogtalan s értetlen csatájával¹, melyet mely nehezen tudtunk helyben állítani és néppel kmednek succurálni, tudja a világ s az Isten. Munitiója oly szép, a kit kmed ajándékon adott a török császárnak, ha több, húzánk rontására, lövő szerszáma nem volna is a vezérnek, a kereszténység romlására elég volna; míg világ fennáll, szájokban leszen átkával emlékezeti. Mindene volt hát kmednek, csak azt nem adhatta kegyelmes császárom, a ki kmeddel magával született, úgy mint állhatatos állandó bátor szívet.

¹ Párkánynál.

Utoljára a vitézlő rend rezzentő zendülésére emlékezik kmed; kivetik nyakokból ezen háritandó vádjokat s nyúlszívű vezérek okadását, maguk engedelmével lerázzák vállairól. Valóban szép mentség, a mely rosztalatta valói akartak cselekedni kmednek (a kmed írásaként) fájdalmat szerző tövis-hágtatásától őket megmentvén, maga lélekzett belé. Ha ők tumultuáltak, jobb lett volna vagy ő miattok halált szenvedni, vagy ő általok rabbá esni, mint világ méltó karpáló s gyalázatos törvényt mondó nyelvekre magát vetni.

Irja kmed Galgócnak, Nyitrának, Semptének provideáljunk, az utolsó napok ne legyenek rosszabbak az elsőknél. Újvár, Újvár volt ezeknek gyökere; ruente fundamento bomol a rajta való épület. Újvárnak veszedelme szélhezveti, ide s tova fullatja s bujdosztatja a keresztény magyarokat; Újvárnak veszedelme siralmasan átkoztatja s a nagyhatalmú igaz Istent kényszeríti bosszúállásra annak a helynek elvesztő eszközét.

Régen hallottam: könnyű a kútba esztele-nül begördíteni s vetni a követ, de sok okosnak baj kivonása. Hiába hát, ha kmed mások vádlásával maga szennyét akarja valamelyikünkre is kenni. Tartsa kmed, mentül nagyobb argumentum lesznek, ezennel számotvevő kegyelmes igaz bírósága előtt királyunknak, noha soha oly kegyelemmel, se oly királyi kegyességgel nem egyenlítettetheti törvényét, míg világ fennáll, a sok keresztény árva lélek, pogánytól elvitetett, elraboltatott csecsemőszáj a kmed nevét átokkal

ne forgassa, magvát szakasztván mind jó hírét s nevét a magyar nemzetnek s honjának megtérhetetlen veszedelmével. Montecuccoli uramnak írt levelem, a kit Békó (Becco) basa zsebében tanált kmed, tükrül lehetett, hogy kinyilt szemmel s minden tehetséggel kívántunk, Újvárnak mind segítséget hozni s mindpeniglen pogánynak ártani; csak az is adhatott volna kmednek ösztönt férfi módra való viselésére.

Én filozofus soha nem voltam, de úgy hallok, a ki maga disputációját az Istenre apellálja, kifogy az okoskodó argumentálásból. Bizony, valaki kardviselő vezér maga félénkségét fátummal állatja, mentsége annak igen helytelen.

Es így ezt akarnám kmednek rövideden válaszul adni, kívánván Isten a bűnt világ színe előtt igaz ítéletivel megítéltetni.“¹

A mint e levélből látható, Forgách a meg gondolatlan vállalatok embere volt, kinek hozzá még sem bátorsága, sem kitartása nem volt, saját személyét nem szerette veszélyre kitenni és nem volt tudatában állása nagy fontosságának. Semmi feljegyzést nem találtunk a sok kéznél lévő között, hogy Forgách a hat heti ostrom alatt veszedelemben forgott, vagy megsebesült volna.²

¹ Fogalmazvány az Orsz. ltárban, Wesselényi-iratok között. Közli —ys— Hadtörténelmi Közlemények. 1893. VI. 722—723. II.

² Forgáchossal különben már Újvár ostroma alatt sem voltak a magasabb körök megelégedve. L. Történelmi Tár 1881. évf. 128. I. Ha pedig valaki hivatkozni akar

Mérsékelt büntetés érte tehát akkor, midőn Érsekújvár feladásáért csak egy évi vizsgálat-fogságot szenvedett Győrött Locatelli ezredessel együtt.

Egészen másképen viselte magát Forgách utódja, az utolsó érsekújvári basa, ki a rá bízott vár védelmében hősileg meghalt, de nem adta fel, sőt tárgyalásba sem bocsátkozott ellenségével.

Az érsekújvári törökök az elfoglalt várban hamar berendezkedtek, mint otthon.

A keresztény templomokat átalakították dzsami- és meszdzsiddé. Az előbbiben a khátib (török főpap) tartotta a pénteki ünnepélyes isteni tiszteletet s mint meghódított területen, fakarddal kezében mondotta a khutbe nevű nagy imádságot a szultán és birodalma üdveért; az utóbbiban pedig az imám végezte a rendes lelkészi teendőket: naponként ötször csatasorba állította a templomban megjelent hiveit a sátán elleni küzdelemre és mondta előttük a próféta imádságait. A temetés, esketés és körülmetélés szertartásait

Forgáchnak ismeretes vezekényi 1652-iki csatájára, halljuk, mit mond róla kiváló kortársa, Csáky István gróf ez évi szept. 3-án írt levelében: „Szegény Eszterházy László uram felől bizonyosan ez mai napon azt értettem, hogy két öcscsével együtt, Eszterházy Dániel uram fiaival levágták a törökök, azonképen Eszterházy Ferencet is az kapitányt levágták, kinek fejét el is vitték, több jeles nemes ifjakat is vágtak le. Azt írják nekem, Forgács Ádám uram szerzette ezt a fordulást, de maga mindjárt oda hagyta őket és szokása szerint első volt az elszaladásban.“ Tört. Tár 1892. évf. 576. l.

is ő végezte. A műezzímek a templomok tornyai-ról énekeltek naponként ötször az előírt imád-ságokat.¹

A templomok mellett a törökök sokat adtak az iskolákra is, úgy hogy a XVI. és XVII. szá-zadokban a törökök között átlag elterjedtebb volt az írás és olvasás, mint a keresztények között. A tudomány forrása két iskola volt: a mekteb és medresze. Mekteb, népiskola minden oly helyen volt, a hol nagyobb számú volt a gyermek. Mivel pedig a török zsoldos katona többnyire nős volt s a hűbéreseket vagyonukhoz képest több nőt is tarthattak, a nagyszámu érsekujvári török hely-örségben igen sok gyermek s így több mekteb is lehetett. Tanhelyiségül a dsami vagy a meszdzsid szolgált s a tanító-személyzetet a moallim és moarrif nevű férfiak képezték khalfáknak neve-zett segédekkel. Olvasó könyvük a korán volt s az olvasás tanításával a vallás elemeinek és szer-tartásainak ismertetését kapcsolták. A falak mel-lett köröskörül, hátukat oda támasztva ültek a gyermekek s a khalfák vezénylete alatt üteny-szerűen mindnyájan egyszerre hangosan olvastak. Ugyanigy a földön ülve, összehúzott lábaikon írni is tanultak.

Érsekujvárott, az előkelő török városban, a pasalik székhelyén a mekteben kívül felső iskola,

¹ Érsekujvárnak egy a török korszakából fenmaradt és birtokunkban levő képen két minaretos temploma látható.

medresze is volt külön épületben s tanárai a mûderriszek kiváló testûlete volt. Az oktatás köre kiterjedt itt a mennyiségtan, csillagászat, természettudományok, orvostan, jog és a bölcsészet körére. A papi, birói személyzet, a közigazgatási tisztviselők ezen iskolában nyerték kiképeztetésüket.¹

A török birói személyzetet, melynek hatásköre kiterjedt a polgári és bünfenyítõ ügyekre, gyámhatósági, közjegyzõi és némely pénzügyi adminisztracionális teendõkre is, képezte a kádi, segédje a náib s a müszellim, ki írnok és az ítéletek végrehajtója volt.

A meghódolt vidék községei vagy közvetlenül kincstári kezelés alá kerültek, vagy illetményeik fejében a főrangú tisztviselők kapták.

A jövedelmek beszédésére külön tisztviselőket, a básikat tartották, kik sorra járván a birtokokat, az adólajstromok, defterek alapján anynyi adót vetettek ki a hódoltakra, rájákra, a mennyit lehetett.

A törököknek fizetendõ adó a kincstári (császári) és földesúri adóra oszlott. Az elsõhöz tartoztak a fejadó, a vámok, vásári, ipari adók és számos más címek alatt kivetett adónemek. A másik fajtához tartozott a tized, kilenced és ketted a termények és állatok után és a készpénzbeli fizetések az alig kigondolható címek alapján.

¹ Látni fogjuk, hogy midõn Érsekújvárt visszafoglalták a törököktõl, mennyi török tudományos könyv semmisült meg.

A török katonaság feloszlott a hűbéres és zsoldos katonaságra. A magyarországi hűbéres haderő élén ez időben a budai, temesvári, nagyvárad, egri, kanizsai és érsekújvári basák vagy béglerbégek állottak. A basák alatt a szandzsákok, kerületek felett a bégek, szandzsákbégek voltak, alattok helyetteseik az alajbégek s utánuk a cseribásik (századosok), szürüdzsibásik (hadnagyok) és szubásik (vajdák) következtek. A török hatalom főerejét azonban a zsoldos hadsereg képezte. Gyalogsága állott a jancsárok-, rejszek-, azábok- és martofoszokból (martalóc); a lovasságot az ulúfedzsik, gönüllük és besliák képezték; a műszaki csapatokat a topcsik (mezei tűzerek), kumbaradzsik (vártűzerek) és top-arabadzsik (ágyúszállítók) alkották. Voltak azonkívül puszkapor-készítő és őrző csapatok, fegyvergyártók, zenészek, hajósok és élelmezési csapatok.

Az érsekújvári basa elfoglalta az érseki palotát a főtéren s onnan kormányozta, terjesztette az érsekújvári vilajetet, tartományt; szólította fel a még szabad terület lakóit meghódolásra és ha nem engedelmeskedtek, alkalom adtán portyáztatott, raboltatott, pusztított és rabságba hurcoltatta a lakosságot messze vidékről. Fegyvere erejét érezték a bányavárosoktól Pozsonyig, Komáromtól Trencsénig; tűzét nem egyszer látta a Morva-völgye és félelmökben néhányszor megreszkettek az osztrák örökös tartományok is. A török Érsekújvárt méltán nevezték a kereszténység tesébe lőtt nyilnak.

A basa meghódolásra való felhívásait és fenyegetéseit már akkor kezdte, midőn még az őszszelődözött Érsekújvárba nem vonulhatván, a város alatt díszes sátrában lakott. Így a vár elfoglalása után, harmadnapra Hüszejn basa a többek között Bakabányát, Galgócot és Trencsént szólította fel, hogy adják meg magukat.

A Bakabányához intézett levele így szól:

„Mi az hatalmas és győzhetetlen császárunk Buda végvárának tengeren innen lévő némely részhadainak és néminémű végvárainak, ahhoz tartozandó minden szandsákságinak gondviselő ura és parancsolója, tekintetes és nagyságos vitézlő vezér, Hucevi basa Hüszejn. (L. S.) és Thugra.

Ti megnevezett Bakabánya városi birák, ez mellett ahhoz tartozandó városok, kastélyok, hámorok, akár hódolt, akár hódolatlan helyek legyenek; sőt kapitányok, nemesek, tizedesek, ispánok, papok és barátok többik minden fejekint, hagyjuk és parancsoljuk, valamint életeteket és tisztességeket szeretitek, látjátok s olvastatni halljátok, ottan hamar mindjárást sietséggel és minden hódoljatok és adjátok meg magatokat, szemlátomást utolsó veszedelemre és keserves rabságra ne hozzátok mindennemű jószágtokat, apró-cseprő cseléditeket prédára ne hányattassátok, egyszóval világosan el ne raboltassátok és el ne égettessétek, hogy pedig meghódoljatok, adózzatok, akarjuk, minthogy fényes és méltóságos, nagy hatalmas, tekintetes

és nagyságos fővezír urunk ő nagysága mi reánk bízta ezen időben hatalommal megvett darab országuuk hasznos és szorgalmatos behódolását. Így lévén, mink ő ngátúl ez hitlevelet megszerelvén, kezetekben adjuk. Így akkor senkitől semmit ne féljete, mindenütt mentes, szabados jövő-menő emberek lesztek. De ha hódolni nem akartok, hatalmas és győzhetetlen császárunknak fejet nem hajtotok és nem adóztok, mi török hitűnkre, böcsületűnkre mondjuk, hatalmas császárunk erejével, törökkel, tatárval, több nemzetekkel reátok megyünk, elraboltunk, fel is égettetünk és így esmeg anyjátok csöcsibűl tejet szoptatok és itt kécecüre (?) fordulni, az szemeiteket jól felnyissátok, hogy meg ne bánjátok. Költ megvett, feladott Újvár alatt, szent Mihály havának 28-ik napján, Anno 1663. Idem qui supra.¹

A galgóciak a következő levelet kapták:

„Ti galgóci bírák minden ahhoz tartozandó várakkal, kastélyokkal és szomszéd falvakkal, látván avagy hallván címeres, pecsétetes páten-sűnket, A kik győzhetetlen császárunknak szolgálni és hódolni akarnak, mindjárást jőjjenek táborunkba és előttünk, hatalmas vezír előtt min-

¹ Kivül: „Adassék ez a címeres és pecsétetes levélünk az Bakabánya főbirónak, ahhoz való kastélyi és palánki és mindenféle rendbeli és falusi bíráknak és esküdteknek tulajdon kezekben nagy hamarsággal“. 3 Cito (gyorsan). Egykorú másolata Kőrmöc sz. kir. főbányaváros levéltárában. Tomus II. Fons 26. Fasciculus 13. N-ro 2817.

den félelem nélkül jelenjenek meg. Semmi bajuk sem esik, ha hozzánk jönnek. Megfogadjuk a mi török hitűnkre, esküszünk az élő Istenre, hogy kegyelmet kapnak és adunk nekik hitlevelet. A kik pedig ezen levélre nem jönnek hozzánk, reájuk megyünk tatárral, kozákkal és ágyúkkal és elraboljuk őket. A ki tehát hozzánk akar jönni, ne halogassa, siessen, hogy ne jöjjön romlására, hanem megmaradjon békében. Isten veletek! Kelt újvári táborunkban, szept. 28. A. 1663.“

Hasonlóképen szólitotta, fel két ízben is a a pozsonyiakat, megigérvén nekik, hogy három évig nem fizetnek adót és vallásukat szabadon gyakorolhatják ha meghódolnak.¹

Trencsén városa és környéke pedig ezt a levelet kapta:

„Mi az hatalmas és győzhetetlen török császárnak minden véghadaiinak előjárója, az hatalmas és nagyságos budai vezir Hüszejn basa lévén.

(Pecsét kardmarkolattal és thugra.)

Tik megnevezett trencsényi bíró és esküdtek és Trencsénhez való kástélyok és városok és várak és faluk. Ez czimeres és pecsétos levélünk rendiben hagyjuk és hatalmas erősen parancsolunk tinektek, hogy az mi hatalmas vezir urunk eleiben jöjjetek és valamennyi az ország-

¹ Feig J. K. (Ortelius): Wunderbarer Adlers-Schwung. II. 284.

ban város és kastély és falu vagyon, jöttön-jöjjetek semmi félelem nélkül, mivel hogy senkitül semmi bántásotok nem leszen, török igaz hitűnkre fogadjuk, mert valamely várnak, avagy városnak, avagy kastélynak, avagy falunak az mi hatalmas vezirtül hitlevelei nem lesznek, minden táborokkal, határral, és kozákkal rájok megyünk és országtokat elraboljuk, semmitek sem marad. Jobb hogy leszen, fejet hajtsatok és szolgáljatok az hatalmas császárnak. Azért tudósítottunk benneteket, tudjátok magatokat mihez tartani. Isten mindnyájunkkal. Datum Ujvár várában, die 28. Sept. Anno 1663.“¹

A trencséniek a következő, eszélyes ravasszággal megírt választ adtak a béglerbég levelére:

„Tekintetes és nagyságos úr! Az nagyságod levelét, az mely 28. Szeptemberben kelt, csak ma szerdán, tizennyolcad napra vettük. De mivel nagy tartomány az, időt is kíván magában a dolog a véghez, hogy az kiknek irt Nagyságod, értésére lehessen, nagyságodat kérjük, nehezsége ne legyen, hogy nagyságodnak bizonyos választ amazoknak hite nélkül nem adhattunk mostan. Alkalmatosnak itélvén, hogy ha nagyságod ezen követek által egy hitlevelet küldene, a mely

¹ Kivül öt sor török írás és: „Adassék ez címeres és pecsétetes levelünk az trencsényi bíróknak és ahhoz való falusi és kastélyi bíróknak és mindenféle rendbéli embereknek tulajdon kezekben nagy hamarsággal.“ 3. cito. Eredetije Trencsén szabad kir. város levéltárában Cista 3. fasc. 7. No. 1.

mellett nagyságodhoz bizonyos ayánkfíát bocsát-hatnánk az válaszszal. Ezzel Isten sokáig él-tesse Nagyságodat. Datum Trenchinii. 16. Octo-bris. 1663. Trencsini bíró esküdtekkel együtt.“¹

A meghódolni vonakodó galgóciaknak má-sodszer már gorombább hangon ír az érsek-ujvári basa.

„Ti galgóci bírák és polgárok, hosszúnyakú, nyársalást érdemlő kutyák! Miért vagytok oly engedelmetlenek; mit használ az, ha nekem hírnököket beküldtök? Ha ti, nyársat érdemlő kutyák, kik nem hódoltatok, négy nap alatt egy pénzösszeggel meg nem jelentek, esküszöm, hogy valamennyiteket rabszolgákká teszek.“²

A nagyvezir október végeig maradt Érsek-ujvárott, hova Apaffy Mihály erdélyi fejedelmet is felhivatta. Az árnyékfejedelem szánandó esz-közül adta magát a töröknek, midőn a követ-kező s hozzá hasonló levelekkel felhivta a még hódolatlan felvidéki vármegyéket és városokat, hogy hódoljanak meg a szultánnak:

„Minemű utolsó veszedelemre, romlásra ju-

¹ Kivül: „Az tekintetes és nagyságos úrnak, budai vezir Hüsejzn pasának, az hatalmas és győzhetetlen török császárnak minden vég hadainak előljárójának, adassék ő nagyságának ezen levelünk.“ Fogalmazványa u. o. Ki ne látná e levélből a basa ámitását az eszélyes ravaszságu trencséniek által, hogy — kérdés, megkapta-e a basa a levelet október végeig — időt nyerjenek, mert qui habet tempus, habet vitam!

² Hammer: Gesch des Osm. R. VI. 456. l. Balás fordítása.

tott légyen szegény magyar nemzetünk, nem szükséges sok szókkal megírnunk. Ennek előtte nagy részei az hatalmas nemzetségtől elfoglaltatván, ime most Érsekujvárral s több véghe-lyekkel együtt, az mely része még megmaradt volt is, oly veszőleg vagyon, ha kegyelmetek maga javára és megmaradására idején fel nem serken és az reájok következő veszedelmet, mig idejek és alkalmatossága vagyon hozzája, magától el nem fordítja. Melyet midőn mi is szánakozó szemmel látunk, az édes nemzetünknek utolsó veszedelmének eltávoztatásáról gondolkodnánk; azonban a fővezér ő nga parancsolá kijövetelünket, az hova Istennek ő szent fölségének vezérléséből elérkezvén, teljes ügye-kezetünkkel és törekedésünkkel azon vóltunk, miképen édes nemzetünktől az pusztító fegyvert és végső romlást elfordíthatnók és annyi vesze-delmezési után állandó békességet és csendes-séget szerezhetnénk Magyarországnak Isten ke-gyelméből még megmaradott részeinek. Nem is volt haszontalan fáradságunk és esedezésünk, mert a fővezér ő nga szívét Isten meglágyítván, arra hajla ő nga, hogy ha kgytek hatalmas császár fényes köntöse és ótalmazó szárnyai alá folyamodik, kész lészen az kegyelem és ki-vánt békessége még megmaradt édes nemze-tünknek viszont helyre allittatik. Ennek bizony-ságára im ő nga tovább való romlást, égetést és pusztítást meg is tilalmazott és csak ktek hatalmas győzhetetlen császár után az ő nga

kegyelmét is meg ne vesse és mentől hamarébb mi általunk ő ngát megtalálni el ne mulasztja, minden ellenkező cselekedeteket leghagyatni kész ő nga. Intjük azért kteket szeretettel, mind az mostan adatott alkalmatosságot, melyet ez után nem tudjuk, talál-e fel, mind jövőendő veszedelmzésit édes hazájának meggondolván, feleségeknek, gyermekeknek rabságra eséseket, az szegénységnek pusztítását és örökségeknek kezéből való való örökös kiveszését szánván és ősoktól maradt jószágoktól teljességgel való megfosztását szeme elejben vevén, hatalmas győzhetetlen török császárhoz való folyamodásával mindazokat igyekezzenek kerülni és az végső veszedelemnek elérkezése előtt fejet hajtván, cselekedje inkább szabad akaratja szerint, melyet az után haszon nélkül, kénytelenségből is meg kell cselekedniök. Mi valamint esedezésünkkel, könyörgésünkkel az ktek hasznára és megmaradására elkövethetünk, ezután is el nem mulasztjuk. Vagyon is Isten után annyi bizodalunk az fővezér ő nga kegyelmében, nem leszen haszontalan kteknek megmaradása felől való esedezésünk, csak ktek akaratját és elméjét érthessük. Melyrőly hogy bennünket mentől hamarébb tudósítson, intjük kteket. Ide jövő ktek embereinek hogy se jövő, se menő útjában bántódása az fővezértől ő ngától, sem alatta levőktől nem leszen, sem pedig itt való tartóztatása, az mint minket erről elégségesképen bátoróságosakká tett az fővezér ő nga, úgy mi

is kteket keresztyéni igaz hitünk szerint bátor-
ságosokká teszszük, bizvást jöhetnek-mehetnek
hozzánk ktek emberei minden nyavalya és aka-
dály nélkül, csak hogy az dolog késedelmét nem
szenvedem hosszas várakozással és halogatással,
idejét és az jó alkalmatosságot el ne veszítse
ktek, különben ha mi romlás találja kteket,
nekünk nem tulajdoníthatja. Easdem de caetero
feliciter valere desideramus. Datum in Castris
Turcicis ad Érsekújvár positis, die 22
8-bris Anno Dni 1663. M. Apafi m. p.
L. S.“¹

A fejedelem proklamációit a hódolatlan la-
kosság mindenütt visszautasította s a török csak
erőszakkal juthatott újabb területhez.

Igy esett el az Érsekújvár felett fekvő Su-
rány, melybe egy aga vezérlete alatt vagy 300
emberből álló helyőrséget helyeztek; október hó
18-án pedig Hüszejn budai basa 20,000 emberrel
minden ellentállás nélkül foglalta el Nyitrát. No-
vember 3-án meghódolt Léva, melynek 400 főből
álló őrségét Csatrapatrazáde Ali basára bízták²
s november 16—17-ike táján Kaplan és Musztafa
basák majdnem három heti kemény ostrom után

¹ A Kőrmöcbányához intézett eredetije a kőrmöci
levélt. 2816. sz.

² „Nyitra a törökök alatt“ c. cikkem. Nyitramegyei
Szemle, 1897. 38. sz. Selmec Kőrmöcnek, 1663. nov. 4. Ered. a
kőrmöci levélt. 2830. sz. Rasid efendi értesítése. Hadtört.
Közlem. 1890. 503. l.

bevették Nógrádot is, melyet Hanzsa bég alatti 400 emberből álló őrségnek adtak át.¹

Nyitra, Surány és Léva ezentúl az érsek-ujvári basa főparancsnoksága alá tartoznak. Így még ez évi december 23-án Hüszejn utóda *Kücsök* (kis, kicsiny) *Mehemed* basa a nyitrai szentferencrendi barátok számára a következő menedék-levelet állította ki:

„Én nagyságos Mehemed pasa az hatalmas, tündöklő és győzhetetlen uralkodó török császárnak egyik hadi tanácsa, a Dunán Innét levő hadainak főparancsolója és érsekujvári végházának mostani helytartó gondviselője Isten engedelmeiből.

(Következik a basa pecsétje, thugrája s a levél oldalvást török írás.)

Adjuk tudtára mindeneknek, hogy nyitrai tizenhárom barátok könyörgének azon, hogy hitlevelünköt adnánk nekik, az mi török pártunkon békével koldulhatnának. Mit is mai naptul fogva két egész esztendeig megengedtük nekik. És fogadom is az én igaz úri török hitemre és az hatalmas, tündöklő és győzhetetlen uralkodó török császárom áldott fejére, hogy ezen nyitrai tizenhárom barátnak két egész

¹ Joanelli András báró, főkamagróf, nov. 20-án írja Körmöc városának, hogy a Nógrádból kivonult és fáradt keresztény védőrséget fogadja szívesen s lássa el szállással, ruhával és élelemmel. Ered. a körmöci levélt. 2841. sz. Hammer szerint Nógrád ostroma 27 napig tartott s alatta 800—1000 török esett el. III. 245. l.

esztendeig az mi török rendünkről és kijárási csatázó vitézeinktől semminémő bántások és rongálások nem leszen; az mi török pártunkon ott járhatnak, a hol akarnak. Melynek nagyobb bizonyosságának okából cimeres és úri pecsétemmel megerősített hitlevelemet (adtam) nekik. Ujvár, 23. X. br. 1663.“¹

A dunáninneni, illetve érsekújvári törökök most már szüntelenül küzdöttek a császári hadak ellen, melyek a következő, 1664. évben érzékeny csapást mértek rájuk. Nyitrának április havában történt visszafoglalása, a májusi zsarnóca-szent-benedeki csata és Lévának júniusi visszavétele által. A győzelmes sereg vezére De Souches Lajos Rattnit gróf tábornok, komáromi főkapitány volt. A további győzelmeknek véget vetett az 1664. aug. 10-iki szerencsétlen szentgothárdi békekötés, mely kötve tartotta a császáriakat, a törökök pedig Érsekújvárból is folyton kitöréseket intéztek, dúltak, raboltak és fosztogattak; vagy a legjobb esetben oly érdekes levelekkel tisztelték meg a környéket, mint a minők a következők:

„Mi kücsük Mehemed basa, az hatalmas győzhetetlen török császárnak az Dunán innét levő hadainak főparancsolója, titkos tanácsa és Érsekújvárának helytartója.

Ezen czimeres levelemet látván, te hamis hitetlen disznó, sopornyai biró, hagyom, paran-

¹ Hasznos Mulattató. 1826. évf. I. 14. sz. Esztergomi Közlöny, 1883. 49. sz.

csolom tenéked, ha életedet és fejedet szereted, hogy se órát, se napot ne várj, hanem mindjárt nagy hamarsággal az Sánta Györgyöt hozton hozd hozzám. Hamis ellető disznó, immár miért hogy ennyit vártok. No hozzátok hitetlen ebek. Meglátjátok, hogy sereget küldök rajtatok, mint az disznókat összekötöztetek, az tömlőcz fenekén elrotvasztatlak benneteket, ilyen tökéletlen, hamis szófogadatlanságtokért, ha ezen levelemre be nem hozzátok nagy hamarsággal. Datum Érsekujvár Anno 1664.“¹

Ime a második, dátum nélküli:

„Mi az hatalmas és győzhetetlen török császárnak a Dunán innen lévő hadainak fő gondviselője és Érsekujváranak helytartója és parancsolója Abdi Bulyo basa.

Ti megnevezett manigai birák és esküdtek hagyom és parancsolom, hogy se órát, se napot ne várjatok, hanem mindjárt jöttön jöjjetek, ha fejeteket, életeket szeretitek, disznók, mert rosszul jártok rövid nap szófogadatlanságtokért. Ezen levelemet látván, mindjárt bejőjjetek kaszálui. Több levelemet ne várjátok, disznó rossz emberek. Immár harmadik levelem ez, még sem jöttök be rossz emberek.“²

¹ Kivül: „Adassék ezen úri levelünk az sopornyai bírónak nagy hamarsággal kezében.“ Tudományos gyűjtemény. 1822. VII. 118. E levél az 1886-iki budapesti tört. kiállításon is volt. L. Majláth Béla: A történ. kiállítás kalauza. Bpest 1886. 131. l.

² Kivül: „Adassék ez levél az manigai birák és pol-

Az érsekújvári törökök nem maradtak a pusztá fenyegetéseknél csupán, hanem iparkodtak ezeknek érvényt is szerezni és minél több községet meghódoltatni, főleg midőn értesültek, hogy Érsekújvár szemmeltartása és a Vágvonál biztosítása végett a keresztények új várat szándékoznak építeni (Lipótvár).

Igy 1665. évi február 12-én 2000 újvári török kivonult azon célból, hogy a népet meghódoltassák egész Pozsonyig. De pórul jártak, mert Balassa Imre gróf a mint ezt megtudta, összeszedett annyi magyart és katonát, a hányat hamarjában csak tudott s megüzente a már két községet kifosztó törököknek, hogy ha fel nem hagynak gonosz munkáikkal, kénytelen lesz szomszédai segítségére sietni. A törökök azonban tovább folytatták utjokat, míg a grófhhoz nem jöttek, ki erre oly bátran és szerencsésen támadta meg őket, hogy 1000 közülök a csatatéren maradt s a többieket egész Ujvárig űzte vissza. Ezután egy ideig felhagytak portyázásaikkal, de szégyenletes kudarcukat megboszulni készültek.

E közben De Souches gróf, tábornok és komáromi főkapitány Traun gróf alsó-ausztriai

gárokban kezekben nagy hamarsággal.“ Esztergomi Közl. 1883 45. sz. Hasonló levelet küldött Ujvárból Hüsejz aga a nagykeresnyei biróknak, esküdteknek és polgároknak. Közölte Nemes Literáti Sámuel. Századunk. 1839. 89. l. *Ilyen érsekújvári török parancsot közöl a Hasznos Mulattató.* 1839. évf. I. 9. sz.

marsallal és egy cs. és kir. hadmérnökkel a Vág folyóhoz ment ki, hogy nem messze Galgóctól a török portyázások meggátolására építendő új vár számára helyet jelöljenek ki, mely vár az érsekujvári töröktől óvja Magyarországnak még megmaradt csekély részeit, Ausztriát, Morvát és Sziléziát. E célból április 20-án De Souches már megkezdte az ásatást, mely műveletnél a munkásokat az ő ezrede védelmezte. Szeptember 19-én Kollonich Lipót gróf, nyitrai püspök, Souches és más tábornokok és magyar főurak jelenlétében ünnepélyesen letette a vár alapkövét és a várat Lipót király nevéből elnevezte Lipótvárnak (Leopoldiana, Leopoldopolis.)

Röviddel ez előtt az érsekujvári törökök két ízben álltak boszut Balassa Imre gróf falvain s először 9, másodszer pedig 13 huszárját vágták le s azonkívül rabságba hurcoltak néhány keresztényt. Ennek megbosszulására tekintélyes számú huszárság ment egészen Vácon túl, felprédálták a törökökhöz tartozó falvakat és sok törököt kaszaboltak le. Midőn pedig erre a váci törökök kitértek rájuk, a huszárok állást foglaltak ellenök, körülbelül 200 törököt leterítették s a többit visszakergették.

A hős Balassát, mivel a törököket gátolta támadásaikban s a mikor lehetett kárt okozott nekik, a bécsi hadi tanács 1666-ban fogságra vetette, midőn pedig a fogságból megszökött, jószágaitól is megfosztották mint olyant, ki a szentgot-

hárdi békét nem tartja meg s „hazája, királya ellen pártot ütött.“¹

És mit tettek a törökök, hogy respektálták a szent békét, láthatjuk a következő ujvári török levelekből. Mintha az nem lett volna a béke ellen, midőn e levelekben fenyegetve szólítják fel az egyes vidékeket, hogy hódoljanak meg és robotoljanak a törököknek.

Ime a chinorániakhoz intézett levél:

„Az hatalmas, győzhetetlen török császár érsekujvári végházának főgondviselője és helytartója Sahin alajbég.

Te chinorányi bíró egy embert küldtél előmben, annak nyelvvel is megmondtam, hogy én vagyok a ti uratok. Szénát sem kaszáltatok, szénát sem hordtatok, fát sem hoztatok; szénáért, fáért, kérem tőletek hatvan tallért, húsz pint vajat, három pár kést, két pár keztyűt. Ezen kívül immár e jövő szent György napig semmit sem kérek tőletek, senkitől sem bánástok nem leszen. Ezeket a levelet Andrástúl küldtem. Ha jönnek; veletek együtt jöjjenek; ha nem jönnek, nekem választ hozzatok. Eze-

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung oder fernere Ge-
sichts Fortsetzung Ortellii Redivivi et Continuati. Joan. Con-
stantin Feig I. Theil. Wien. 1694. 45—51. lap. Wesselényi.
nádornak Balassa elleni pátensét Bory Mihály korponai fő-
kapitányhoz, a füleki, korponai, kékkői, szentbenedeki, lévai,
kistapolcsányi, nyitrai, semptei és sellyei helyőrségekhez,
közöltem „Korpona várkapitányai“ (Korpona, 1901. 49—50.
l.) c. művemben.

ket a leveleket visszahozzátok. Datum Ujvárbán 1666. Idem qui supra.“¹

Ilyen a nyitra-zsámbokrétiekhez szóló levél:

„Mi az hatalmas és győzhetetlen török császárnak a Dunán innen lévő hadainak fő gondviselője és Ersekujváranak helytartója és parancsolója Kücsök Mehmed basa.

(A basa thugrája).

Ezen címeres levelemet látván, ti sámbokréti városi bírák és polgárok, hagyom és parancsolom, hogy se órát, se napot ne várjatok. Mindjárt külön jőjjetek, disznók! Immár hány levelem ment hozzátok, még sem akartok bejönni. Én nem tudom, mit akartok, kutyák, hogy olyan kemény az nyakatok. De immár, disznók, több levelem hozzátok ne várjátok, mert bizony mindjárt rajtatok megyek, nyakon kötlek, mint az ebeket, úgy hozlak ide be az yasba és tömlöcbe, ha hódolni nem akartok, ezen levelem elhallgatjátok. Datum in Érsekujvár. Anno 1666. Idem qui supra.“

Utána más kézzel: „Nagy-vesztenicei és kis-vesztenicei bírák is az szerint cselekedjetelek és szucsániak is! Immár két levelem megyen hozzátok.“²

¹ Kívül: „Adassék chinorányi bírának és polgároknak.“ Esztergomi Közlöny. 1883. 45. sz.

² Kívül: „Adassék ez levelem az sámbokréti várassai bírának nagy hamarsággal kezekben“. Más kézzel: „és az kik belől vadnak, azoknak is. Ujvárból“. A levél tiszta

Ilyen végül a trencsén-bániakhoz írt levél is:

„Mi, az hatalmas és győzhetetlen török császárnak a Dunán innen lévő hadainak fő gondviselője és Érsekujváranak helytartója és parancsolója Kücsök Mehmed basa.

(A basa thugraja).

Ezen címeres levelemet látván, ti Bánócz városi bírák és polgárok, hagyom és parancsolom, disznók, hogy se órát, se napot ne várjatok. Mindjárt külön jőjjetek, kutyák. Hány czímeres levelem ment immár hozzátok, még sem akartok bejönni. De ha ezen levelem most elhallgatjátok, disznók, mindjárt rajtatok megyek, mint az ebeket nyakon kötözlék, úgy hozlak ide az vasba, tömlőczbe, ha szót nem fogadtok és hódulni nem akartok. Csak külön siessetek, ha az fejeteknek egészségét kívánjátok. Datum in Érsekujvár. Anno 1666. Idem qui supra. K. M. B.“¹

1667. évi ápril vége felé összeszedődött vagy 300 kassai, füleki és szendrői huszár, hogy szerencsét próbáljanak és zsákmányt szedjenek. Lesbe álltak tehát s csakhamar oly szerencsések voltak,

oldalán egy tintával rajzolt kezdetleges térkép: Polónia, Szilézia, Trencsén, Liptó, Turócz, Nyitra megyék, a Duna és Garam, *Esztergom stb. Esztergomi Közlöny. 1883. 48. sz.*

¹ Kívül: „Adassék ez levelem az Bánócz városi bíráknak nagy hamarsággal kezekben. Ujvárbúl¹⁴. *Esztergomi Közlöny. 1883. 47. sz.*

hogy a Győrből hazatérő törököktől elvették a lovakat és a vásárolt cikkeket. Midőn a szomszéd törökök ezt megtudták, siettek a huszárok után, kikből tizennyolcat megöltek. De a huszárok nem-sokára megboszulták magokat, mert az érsekujvári törököktől a legelőről elhajtottak 30 lovat. Az érsekujvári törökökből erre 300 utánuk vágatott egész a Vág folyóig, de hiába, mert a huszárok e közben szétszedték a hídat és a Vágon túlról fűgét mutattak a törököknek.

Zsákmány kedvéért azután néhány hajdú is termett Érsekujvárnál, kik levágtak egy kiváló törököt, midőn egy keresztény szolgájával séta-képen kilovagolt s ezáltal a szolga is megszabadult. Az ujbári basa jelentést tett a gyilkosságról a budai vezirnél, ki ezért boszút akart állani a tataiakon s elrendelte, hogy a törökök öljenek meg mindenkit, akit a határban aratás közben megfoghatnak. A tataiak azonban szép szóval s még inkább ajándékokkal meggyőzték a törököket, hogy ők ártatlanok ez ügyben s mindig jó szomszédok voltak.

1667-ben a törökök Érsekujvárt erősítették és e munkához még a székesfejérvári szandzsákhoz tartozó falvakat is kirendelték. Ezek nemcsak épületefát hordtak, hanem egyszersmind bizonyos összegű pénzt is kellett e célra fizetniök. Valóban szívszaggató állapot! A magyar parasztnak magyar ellen kellett palánkfát szállítania, bástyát és védőműveket építenie, az ellenséges hadsereg tisztjeit fizetnie és saját vérei ellen lö-

ostrom- és öntermesztette élelmi szereit hordania.¹

1668. február 23-án Érsekujvárnál megint összegyűlt vagy 80 huszár, kik a törökök szomszéd majorjaiból mintegy 800 darab marhát hajtottak el. A várban megijedtek, hogy támadják őket, azért riadót fuvattak és lovakra ugráltak. A nagy zűrzavarban égő lámpást hagyván egy istállóban, tűz támadt, úgy hogy az ellenségtől való félelmőkben három segélykérő ágyúlövést tettek s a várból kivonulókat kénytelenek voltak visszahívni.

Ezután Érsekujvárnál istállókat építettek 8000 ló számára, hogy a huszárokat, kik miatt a múlt nyáron marháikat nem legeltethették biztonságban, portyázásukban megakadályozzák. E közben történt, hogy egy magyar lovas kapitány árulási szándékkal alkudozásba bocsátkozott az érsekujvári basával és egy paraszt által levelet küldött a várba. A paraszt elvesztette a levelet, melyet egy huszár talált és Semptére vitt. Ennek hírére a megijedt kapitány lóra ült s elhagyván feleségét és gyermekeit, Érsekujvárba futott. Innen azonban Budára küldték.

A tavasszal a bécsi udvar észrevevén, hogy a törökök készülődnek, elrendelte tehát, hogy Lipótvárt még a nyár folyama alatt egészen fel kell építeni és helyőrséggel ellátni; egyuttal Po-

¹ Ráth K. A györmegyei hódoltságról. Magyar Tört. Tár. VII. köt 86. l.

zsonynál is ásattak mély árkot, hogy a törökök legelőjét rontsák és Érsekujvárnak is ártsanak.

E közben Balassa Imre gróf kiküldte huszárjait, hogy szedjék be adóját. A törökök mind levágták a huszárokat. Balassa ezért maga vezetett ki 100 huszárt s rátalálván a törökökre, kevés kivétellel mind lekasabolta őket.

Nemsokára azután 2000 török 10 ágyúval jött Nógrádhoz, Párkánynál még 3000 csatlakozott hozzájuk, minek folytán a magyar végek nagy félelemben voltak. Mivel a huszárok miatt, kik Érsekujvár és Párkány közötti hosszú úton minduntalan jelentkeztek, Érsekujvárt nehezen lehetett élelemmel ellátni, a törökök ezen út közepetáján egy palánkot szándékoztak építeni. A néptől e célra Érsekujvárhoz sok mindenféle szerszámot, csákányt, lapátot, talicskát, szekeret stb. kívántak, s a budai basa a végváraknak 3000 embert és sok szekeret küldött.

Ez időben 140 huszár leselkedett egy török menyasszonyra, kit Budáról Érsekujvárba kísérték. A kíséretből megöltek 20 törököt és 3 agát és a menyasszony folytonos küzdelemben csak 11 kísérelővel tudott a várba jutni.

Ugyanezen évben egy érsekujvári török csapat a már megépített Lipótvárról kilovagolt s 13 tisztet vágott le.

Szeptember havában két érsekujvári török, kiknek egyike Jeruzsálemtől nem messze, másika pedig Kanizsán született, Nyitrára szökött. A várban, midőn a bécsi ezred hadbírái kihallgat-

ták őket, azt mondták, hogy azért szöktek meg, mivel a helyőrség nagyobb része Kandiába ment s nekik nem volt kedvük oda menni és akarnának keresztények lenni; azt is jelentették, hogy a török helyőrségek most mindenütt gyengék s magában Érsekújvárbán sincs több 300 embernél.

De Souches tábornok a Vágnál, nem meszsze Komáromtól, védelmi célból az érsekújvári törökök ellenében sáncokat hányatott. Vagy 200 török szét akarta azokat hányni, midőn azonban látták, hogy ott erős őrség áll, tovább álltak.

Ezen közben új vezír érkezvén Budára Konstantinápolyból, 8000 emberrel az elhagyott Gesztes vára alá ment, hogy egészen leromboltassa. A legjobb kockaköveket a várból elhordatta Szekesfejervárra, Esztergomba és Érsekújvárra.

1669. telén az érsekújvári török helyőrség nem csak az adót szedte be nagy szigorral és hajtotta a lakosságot rabságba, hanem maga a várparancsnok is 800 lovassal Nyitrától alig egy mérföldre járt, a befagyott folyón átkelt a tulsó partra, az esztergomi érsek városában előhivatta a bírót és minden ok nélkül lefejeztette. Azután Bélicnek fordult s ezen község urával hasonló módon bánván el, Zsámbokrétet egészen felperzseltette.

Midőn Hofkirchen gróf, az új komáromi parancsnok, installáltatta magát, s a német és magyar tiszteket fényesen megvendégelte, ez alkalommal a király és kormánya tiszteletére ágyúkból néhányat lövetett. Egy erős érsekújvári török-

csapat akarván tudni a lödőzés okát, a Vághoz ment. Megtudván pedig, hogy az installáció, vizszatérttek s magukkal vittek néhány bírót Érsekújvárba, hogy a községek nevében a basának ígérjék meg, hogy adót fognak neki hozni, különben súlyos testi büntetésben részesülnek.

Nagy félelem uralkodott ekkor Pozsonyban, hol híre járt, hogy a törökök átkeltek a Csallóközbe. Pedig abból csak annyi igaz volt, hogy a törökök a Dunához jártak nézni, és hogy át ne kelhessenek, a lakosságnak éjjel-nappal kellett a jeget vágnia.

Július havában változás történt az érsekújvári parancsnokságban. A szultán ugyanis új basát nevezett ki és küldött Érsekújvárba, hogy az öreg basát, Kücsök Mehemedet távolítsa el és foglalja el helyét, mivel idejekorán meg nem akadályozta a komáromi sáncok hányását, a hódolt falvakat szigorúbban nem szorította az adófizetésre és sok más helytelen dolgot cselekedett.

Midőn az új basa Érsekújvárba érkezett, a régi basa fényes fogadtatásban részesítette, nem gondolván, hogy életének órái meg vannak számolva. Az installáció után az új basa bezáratta a vár kapuit, a főtéren vérpadot állítatott, s a szultán parancsából felvezettette az öreg basát. Midőn eladta jövetelének célját, pisztolyával agyonlőtte, fejét vétette, bőrét lenyúzatta, s fejét és bőrét Budára küldte.

Az új basának kötelességévé volt téve, hogy a Vág és a Duna között levő sáncot foglalja el

és hanyassa szét. Össze is vont e célra sok embert a vidéki török várakból. Midőn azonban az Érsekujvárra jött hódolt parasztoktól megtudta, hogy a sánc őrsége 300 emberből áll, kik el vannak látva ágyúkkal és szükség esetén Győrből és Tatáról erősítést kapnak, sőt három ágyúlovésre a Csallóköz nemessége is köteles védelmére sietni, a basa kijelentette, hogy a szultán parancsát lehetetlen teljesíteni. De megírta az őrségnek, hogy a sáncot hordja szét, mert különben 800 katonával maga megy azt széthányani.

Október 12-én Győrbe érkezett a bécsi haditanács elnöke. Itt nála jelentkezett egy török aga, ki a budai vezír levelét hozta. Az elnök megírván a választ, az agát megtisztelte egy ezüst serleggel és két vég posztóval. Azután október 14-én megszemlélvén minden katonai felszerelést, fegyvereket és élelmi szereket, átment Komáromba és a kérdéses sáncot széthányatta.

Az érsekujvári basa értesülvén a sánc lehordásáról, 400 törökkel sietett üdvözölni a komáromi parancsnokot. A parancsnok egy magas rangú tiszt és tolmács által fogadta a basát. Ez a basa különben igen kegyetlen volt a keresztények iránt, ártatlanokat is lefejeztetett, s a nemeséget sem kímélte.

Ez időben a törökök a véghelyekre 400 új lovast helyeztek, a birákat névszerint összeirták és kikémlelték Lipótvárt, hol új erődítvényeken dolgoztak. Midőn a magyar végeken megtudták, hogy a budai vezír néhány napon át Érsekujvá-

rott volt, s a török uralom terjesztése végett katonaságot szándékozik toborozni, a felvidéki vármegyék tanácsot tartottak, hogyan védekezzenek az ellenséggel szemben. Galgócon naponként háromszor: reggel, délben és este 24-et lőttek ágyúkból annak jeléül, hogy a vezír Érsekujvárott van, s Kandiát bevették.

A törökök mindenfelől bekivánták az adót és meghódolást. Midőn ezt Sellye megtagadta, felgyújtották, sok embert levágtak és mindent, amit találtak, elvittek. Azoknak, akiket életben hagytak, megparancsolták, hogy ne merjenek fegyverrel mutatkozni, s fegyver helyett botot hordjanak. A budai vezír pedig meghagyta az érsekujvári basának, hogy a felégetés fenyegetésével hívja fel meghódolásra Pozsonyt és más környékbeli városokat, s minden meghódoltnak tiltsa meg, hogy Lipótvárra pénzért vagy ingyen követ, meszet és más építési anyagot hordjanak.

Ez évben Ali basa, az érsekujvári janicsárok parancsnoka vakmerő gyilkosságnak esett áldozatul. Egy fiatal, alig 24 éves szolgalegény, ki eddig Galgócon Forgách Ádám grófnál, a volt érsekujvári főparancsnoknál szolgált, Érsekujvárra jött és azon kijelentéssel, hogy a keresztények között nehezen tud megélni, kérte a basát, fogadja szolgálatába. Az ifjú szökevény megtetszett a basának és felfogadta szolgának. Midőn egyszer a fás kamrában fát vágott, magához hívta urát, hogy egy rendkívüli dolgot mutat neki. Amint a basa a kamrába lépett, a szolgál

fejszével fejbe vágta őt, úgy hogy a basa eszméletlenül bukott le, egy másik ütéssel agyonütötte őt. Azután behívta a basa feleségét, hogy jöjjön a férjéhez, vele is hasonlóképen bánt el, s két idősebbik leányával és komornokával, kiket mind azon ürügy alatt csalt a kamrába, hogy az úr hívja őket, és mind agyonverte őket. Még ez sem volt elég, hanem a basa házába ment és megölte a basa két utolsó leányát is. A ház közepe táján tüzet helyezett, néhány zsákot búzával megtöltvén, felrakta a szekérre, maga is felült, minthá malomba akarna menni. A kapu őrsége ismervén a szolgát, átbocsátotta. Midőn a városból kiért, futásnak eredt s elszökött. A basa háza elégett.

1670. február havában az akkor Győrött időző csausz (követ) 8 törökkel Bécsbe jött, s a haditanács elnökénél panaszt emelt a huszárok ellen. Hogy az ellenség el ne keseredjék, császári és királyi parancs ment a magyar mágánásokhoz, hogy mindazokat a huszárokat, kik a csauszt kifosztották, Győrbe küldjék s gondjuk legyen rá, hogy a huszárok és hajdúk tartózkodjanak a fosztogatástól és más önkénykedéstől és a törökökkel jó szomszédságos viszonyban éljenek.¹

Természetes dolog, hogy a szegény, elnyomott magyaroknak meg kellett magukat húzniok, mert „a béke“ ezt kívánta és a királynak nem volt elegendő katonasága Magyarország védelmére

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. 51—146. l.

Csak Ausztria legyen békességben, Magyarország gyengülhet és szükséges is, hogy gyengüljön, hogy egyszer, teljesen kimerülve lázadó erejéből, magától mint érett gyümölcs, meghódolt tartományként hulljon a szent birodalom ölébe.

Itt feljegyzünk még egy bizonyítékot Érsekújvárból, hogy respektálták a törökök a békét és legitimitást.

„Mi Érsekújvárban lakozó Juszuf iszpaja az uratok. (Török pecsét.)

Ezen levelet látván, ti nováki birák, hamis, szófogadatlan, hódulatlan kutyák, miért ennyi időtől fogvást ide hozzám be nem jöttök. Ha akartok hódulni, ezen levélvivő emberrel együtt jőjjetek be, ha pedig nem akartok hódulni, én nekem bizonyos választ adjatok, hogy annak utána (én is tudjam) mihez tartani magamat. Mert ha nem jöttök, csak elhiggyétek, minden bizonyosan hamar való nap rosszúl és ebül jártok, rabok lesztek, ha szót nem fogadtok, hogy azután azt ne mondjátok, hogy hirt nem adtam tinektek. Meglátom ki veszen ki az kezemből, ha faluba laktok-e, avagy kővárban laktok. Datum in Érsekújvár, anno 1681. Idem qui supra“.¹

¹ Történelmi Társ., 1897. évf. 259—260. l. Ez a Juszuf iszpaja, iszpahi, szipahi, szpahi akkor új hűbéres tiszttá lehetett Érsekújvárott, ki nem kapván fizetést, rá volt utalva, hogy szerezzen magának valami hűbérbirtokot. Azért hívja fel a novákiakat, hogy hódoljanak meg. A

Ez év nyarán a budai vezír és az érsek-ujvári basa felhívták a Vagon túli községeket és Morvaországnak jelentékeny részét, tűzzel vassal és örök rabsággal fenyegetve a lakosságot, hogy hódoljanak meg.

Maga a nagyvezir követelésében még tovább ment, ki a Sztambulban levő csász. és kir. követektől azt kívánta, hogy a Lipótvár alatt a Vagon vert hidakat rombolják le, a hódolt parasztoktól a királyiak adót ne szedjenek és a felső magyarországi várakba német őrséget ne helyezzenek.

Egy Érsekujvárból megszökött török pedig jelentette, hogy Érsekujvárott hallotta, hogy mi-helyt az ottomán porta a perzsákkal és arabokkal kiegyez, ismét hadat vezet Magyarország ellen.

Nemsokára ezután egy csausz érkezett Budáról Bécsbe és kategorikusan kívánta az Érsekujvárhoz tartozó kontribuciót, kijelentvén, hogy ellenkező esetben a basa, ki magát és helyőrségét a mostani jövedelméből nem képes fentartani, a portától nyert parancs folytán, erővel fogja azt keresni.

Miután pedig a törökök a bányavárosok ellen is fenyegetőleg leptek fel, a bécsi haditanács a lehető legjobban látta el a várakat élelemmel, lőszerekkel és hadi néppel.

Október havában a törökök Nyitra és Gal-

többi érsekujvári tisztek 1666. óta hallgatni látszanak, mivel már mindegyiknek volt hűbére és a hódolt lakosság kénytelen-ségből rendesen hordta adóját Érsekujvárba.

góc között mégis felperzseltek egy falut azon ürügy alatt, hogy tiz esztendeig semmi adót nem fizetett s lakosságát részint levágták, részint pedig elhurcolták. Mintegy 300 török Galgóchoz is felment, megnézték a Vágot és midőn nem messze Lipótvárnál hidat találtak a folyón, parancsnokuk kérdést intézett Lipótvár parancsnokánál, mi célból vertek itt hidat? Ez azt válaszolá, hogy ő már itt találta és fenn is tartja a hidat. Mire 600 török küldetett a hid lerombolására. Midőn azonban a parancsnok Lipótvárból néhány ágyulövést intézett ellenök, kénytelenek voltak onnan eltakarodni.

1673-ban Wopping ezredes dragonyosaival és a Collalto-ezreddel Nyitránál találkozott az érsekujvári törökökkel, kik falvakat égettek, sok barmot elhajtottak és számos embert a rabságba hurcoltak. Mire a közeli csász. és királyi őrségek hamar összegyűlvén, az ellenséget tűzbe vették, belőle néhány száz embert levágtak, zsákmányukat elvették és a foglyokat megszabadították.

Nyitránál nemsokára ismét 1000 érsekujvári török jelent meg, kik az ottani jobbágyságtól meghódolást követeltek s nemcsak barmait hajtották el, hanem házi szereit és ruháját is elvették s elhurcolással és karddal fenyegették. Erre a jobbágyság meghódolt, egy darab aranyat tett le és a jövőre bizonyos mennyiségű gabonát, vaját, túrót és sok más hasonlót ígért.

Augusztusban a huszárok és az érsekujvári törökök között ismét nagy harc volt és miután

Komáromból is érkeztek lovasok, a törökök rosszul jártak.

Midőn a törökök Érsekújvárból ismét kitöréseket intéztek Nyitra vidékére és sok embert és marhát elvittek, megint dragonyosokat és huszárokat vezényeltek ki ellenők, kik azután nemcsak visszakapták a fogoly keresztényeket és a zsákmányt, hanem 300 törököt le is vágtak, 60-at foglyul ejtettek és sok lovat hoztak vissza. A foglyok között akadt néhány kiváló ember is, kikért tekintélyes összeget kínáltak, a mieink azonban nem fogadták el a pénzt, hanem inkább kiváltották velük a fogoly keresztényeket. ¹

A törökök azonban egy falut mégis felégettek, az idősebb embereket legyilkolták, a fiatalabbakat pedig Érsekújvárba hurcolták. Egy másik helyen a janicsárok átkeltek a Vágon, sok embert megöltek, gyermekeket elvittek és zsákmányt szedtek.

Nem kevesebb portyázást tett a surányi aga is, ki különböző falvakból gyermekeket és fiatal embereket hurcolt el magával. Midőn azonban egy izben nem messze Lipótvártól ismét átment a Vágon Sempthe felé, összefutottak a lövésekkel figyelmeztetett Jacques-féle dragonyosok, huszárok és két Schmid-század és magát az agát 120 törökkel levágták, a keresztényeket mind megszabadították, sok szép lovat és különféle becses zsákmányt nyertek. ²

¹ Der vermehrte Donau-Strand ect. Nürnberg. 1684. Sigmund von Birker. 199. l.

² Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. 146–301. l.

Ugyanazon időben a huszárok megölték a budai basa fiát, mi miatt a törökök boszút álltak rajtok és hármukat Érsekujvározt karóba huzzák.

Az érsekujvári törökök a következő 1674-ik évben sem nyugodtak.

Egy ízben ugyanis 900 közülök átkelt a Vágon, elhamvasztottak 3 falut és lakóikat fogságba vitték el. 200 német lovas azonban egyesülvén a huszárokkal egy erdőben törbe csalták őket, mintha hatuk megett még erős tartalékjuk lett volna. A törökök futásnak eredtek, 60-an elesetek, sokan megsebesültek és fogságba kerültek.

E közben, midőn az érsekujvári törökök kint voltak, 200 komáromi huszár és hajdú jött ki és Érsekujvár előtt az összes legelő marhát elhajtották. Midőn az Ujvárbán levő törökök ezt megtudták, utánuk mentek és csatát kezdtek velök. Mivel pedig az árokban elrejtőzött hajduk erős tüzet bocsátottak a törökökre, futásnak eredtek, a marhát ott hagyták sok bajtársukkal egyetemben.

Nemsokára ezután ezen komáromi huszárok és hajdúk és az érsekujvári törökök között ismét heves csata folyt, mivel amazok ezektől 208 darab marhát elhajtottak, mely küzdelemben ismét a törökök húzták a rövidebbet, noha a huszárokból is 33 esett el és sebesült meg.

A törökök, hogy megbosszulják magukat, Eszterházy grófnak 300 emberrel megrakott palánkját vették körül és felgyújtották, úgy hogy a gróf csak embereinek jeletékeny veszteségével

volt képes az ellenségen át törni és megmenekülni.

Szeptember 7-én Semptétől másfél mérföldnyire 25 török egy nemest és 7 huszárt vitt fogásba. Midőn ezt a Janki-ezred alezredese, Soyer megtudta, Nyitrán rögtön riadót fuvatott és 250 emberrel utánuk ment. Mivel azonban a huszárok nagyon gyorsan haladtak két új török csapatot vettek észre, melyeket egyedüli segéd csapatoknak néztek s ezeken kívül öt más, pihent tartalékcsoport is hevesen megtámadta őket, minden vitézségük mellett is vereséget szenvedtek. A Janki-dragonyosokból 91 közlegény, 1 hadnagy, 1 zászlótartó, 3 őrmester és 4 káplár maradt ott, Soyer alezredest pedig, ki 9 vágást és szúrást kapott, egy kapitánynyal, 1 őrmesterrel, 1 szakaszvezetővel és 12 közlegénnyel elfogták és Érsekujvárra vitték.

1675. elején Budáról 3000 török jött Érsekujvárra, hogy a hódolást és adózást egész Pozsonyig terjesszék. Azért a környékbeli cs. és kir. katonaságnak szemmel kellett őket tartania.

És a törökök Érsekujvárott nem is maradtak sokáig tétlenségben. Rövid idő múlva ugyanis Galgócánál 3 falut perzseltek fel s 80 keresztényt rabságba vittek. Ezért a győri huszárok, midőn Nyitránál 200 törökre bukkantak, felét lekaszábolták.

Mivel az érsekujvári törökök szünet nélkül háborgatták a környéket, az udvartól rendelet jött, hogy a Vág hosszában néhány tornyot épít-

senek, hogy e részeken az ellenség jobban megfigyelhető legyen s támadásait megakadályozhassák. A király azt is megparancsolta, hogy az innenső oldalon levő séllyei sáncokat az ottani már előbb létesített erősítési művek kibővítése által nagyobb biztonságba hozzák, hogy a törökök átkelésének és folytonos portyázásainak gátat vessenek. Mi miatt az érsekujvári basa nemcsak neheztelt, hanem hangoztatta is, hogy a mennyire csak lehetséges, rajta lesz, hogy a nevezett erősítést megakadályozza. Mivel pedig a törökök is nem messze Érsekujvártól egy palánkot építeni szándékoztak, a Schmid-ezred alezredese 2000 emberrel kiment, hogy nemcsak a mondott palánk felépítését megakadályozza, hanem a törököket féken is tartsa, míg Séllyét teljesen meg nem erősítik.

1676. január havában 300 érsekujvári török egész Séllyeig portyázott azon szándékkal, hogy az ottani ujonnan felépített tornyot elrontsák, de a mieink kevés kivétellel mind levágták. Ugyanekkor elfogtak 5 kiküldött gyujtogatót, kiket elevenen nyársba húztak.

Március 20-án ismét 400 török mutatkozott a magyar területen, hogy a marhát elhajtsák; de a magyarok, kik hamarosan összefutottak, a marhatolvajokat 15 és néhány fogoly kivételével mind leszabdalták.

Május 7-én az érsekujvári törökök erősen gyülekeztek Suránynál, hogy Morvába törjenek, a Nyitránál készenlétben levő keresztény csapatok

azonban ezt megakadályozták. A törökök visszavonulásuk közben lángba borítottak egy városkát. A mieink jól megkergették az ellenséget és sokat közülök megöltek.

Júniusban az érsekujvári törökök többszörös próba után Veszprémre ütöttek, midőn az ottani huszárok másutt voltak. A külvárost kifosztották, az embereket levágták és azokat, kik alkalmasaknak látszottak, magokkal vitték. ¹

1678. szeptember elején az érsekujvári törökök a magyar területre törtek, 200 lovat, 200 ökört és 60 darab kisebb marhát elhajtottak. A mieink csakhamar 300 darabot visszavettek ugyan, de 10 huszár foglyul esett és egy német életét veszté. Nemsokára azután Eszterházy és Elisasky (Illésházy?) megtámadták a törököket, kik az uralkodó pestis miatt 6000-nyi számban a szabadban táboroztak s kikből ez alkalommal 1300 elesett, 8 ágyút, 2 zászlót vesztek és a basa fia fogságba esett. ²

1679. február havában az érsekujvári törökök két ízben kísérelték meg a séllyei sáncot elfoglalni, de mindannyiszor kénytelenek voltak teletélys veszteséggel visszavonulni.

Azután kimentek egész Gútaig, hol elfogtak 20 császári szekeret, tele élelmi szerekkel és számos keresztényt vágtak le. A mieink azonban utánuk mentek és a törökök 60 emberök elvesztése után kénytelenek voltak megfutamodni.

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. 302—314. II.

² Der vermehrte Donau-Strand etc. 205. I.

Ez év nyarán 20 török átosont a Vágon, de a huszárok rajtakapták őket, néhányat közülök levágtak s néhányat egy előkelő tiszttel elfogtak.

Akkor Ausztriában és Magyarországon nagy pestis uralkodott, ugyannyira, hogy magában Bécsben 80,000 ember halt meg s Felső-Magyarországban egész falvak haltak ki, úgy, hogy a termést sem lehetett a mezőről behordani. Az érsekujvári törökök a betegségtől való félelemből kint a szabadban sátrak alatt tanyáztak. Ezeket egyszer éjjel 500 huszár és hajdú váratlanul megtámadta, a törököket legnagyobb részt lekasabolták és gazdag zsákmányra tettek szert. Ekkor könnyen lehetett volna a várat is elfoglalni, mert a vár majdnem teljesen kihalt volt.

1680. októberében visszajött Konstantinápolyból P. Lango Dómonkos jezsuita, kit két évvel ezelőtt az érsekujvári basa elfogott és fogolyként oda küldött. Ott oly keményen kellett dolgoznia, hogy lehullott néhány körme. Eleinte 3000 tallért kívántak érte, végül azonban 1100-ért adták ki.

Az 1681. soproni országgyűlés 5. t.-cikkében a karok és rendek kívánták, hogy a magyar katonaságot közel Érsekujvár- és Nagy-Váradhoz helyezték, hogy a törökök ellen védelmül szolgáljon.

1682. júniusában az érsekujvári törökök, mintegy 500 lovas és 300 janicsár, váratlan portyázást intéztek Tapolcsány tájékára s Nyitra vidékéről minden barmot elhajtottak, sok falut az adó nem fizetésének ürve alatt felégették, 300

embert levágtak, 400 at rabságba hurcoltak és nagy rablást tettek.

Október 3-án éjjel 400 török megtámadott és kifosztott néhány Léva vidéki falut, de a keresztények utóbb megverték őket, kik sok halottat vesztettek, köztük a basa két fiát is. 28-án pedig ugyancsak az érsekujvári törökök nagy lármát csináltak Komáromnál, midőn vagy 700 lovasuk a várnál a Duuán vert s legnagyobb részt már kész hajóhid megszemlélése végett mutatkozott. Midőn azonban mindkét erődből 16 ágyuból rájuk lőttek, mindjárt vissza kellett fordulniok és elmenekülniök. ¹

A török hatalom, mely Magyarországot már majdnem egészen elfoglalta és letiporta, az 1683-ik beálltával Bécs tornyaira is fel akarta tűzni félholdját, hogy döntő csapást mérjen a kereszténységre. De az Isten, a keresztények nagy Istene, megalázta a gőgös pogányt s 1683-ban nyílt meg a nehéz török járomból való felszabadítás dicsőséges korszaka.

Az érsekujvári törökök azonban még egyszer éreztették zsarnoki hatalmukat az agyongyötört és kimerült magyar kereszténységgel.

Még három levelet ismerünk, melyeket az érsekujvári törökök a galgóciakhoz intéztek.

Hasszán basa ezt írta hozzájuk:

„Ti galgóci birák és polgárok, nyársalni való kutyák! Miért vagytok oly szófogadatla-

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. 315—433. II.

nok? Mit használ nektek, hogy ti csak egyre postát küldözgettek? Talán azt várjátok, hogy mi titeket, hódolatlan kutyákat összefogdostassunk? Ha ti, hódolatlanok nekünk négy nap alatt bizonyos somma pénzt be nem fizettek, esküszöm az én nagy uram hitére, hogy rövid idő alatt mind nyomorult rabok lesztek. Meghagytam nektek, kutyák, hogy nekem hátraléktok fejében posztót hozzatok; de ti parancsolatomat nagyon szépen elfeledtétek. Tehát, ti kutyák, hozzatok tíz vég magyar posztót, szaruból puskapor-tartót és pár keztyűt. Ezen parancsolatomat szélnek ne eresszétek, mert különben összefogdostatlak benneteket és felgyujtatom házaiteket. Érsekujvár, 1683. február 17.“

Ispain basa meg ezt írta:

„Galgóci község! Talán csak tréfára vettétek, a mit parancsoltam nektek. Miért nem akartok bejönni? Esküszöm az én uram hitére, hogy rövid idő alatt mind rabok lesztek, mert a hatalmas basa már jól látja, hogy ti hamisak vagytok hozzá, mert sem a nagy úrnak, sem a basának az adót eddig be nem fizettétek. De ha ti tovább is így cselekesztek, annak bizonyosan kárát valljátok. Jöjjetek tehát be jövő vasárnapra, mert különben újra esküszöm az én uram hitére, hogy rosszul jártok. Érsekujvár, 1683. február 23.“

Ibrahim bég, a basa helyettese pedig a következő levéllel kereste fel őket:

„Ti nyakas és nyársalni való kutyák, gal-

góci birák és polgárok! Hány levél ment már hozzátok, hogy se napot, se órát nem várva, fizessétek be az egész adót? Mi tehát az oka, hogy ez mégsem történik meg, ti kutyák? Talán azért, mert nincs kedvetek meghódolni? Halljátok tehát kemény és utolsó parancsolatomat. Ha szeretitek életeteket, vagyontokat, feleségeiteket és gyermekeiteket, fizessétek be, a mivel tartoztok, mert ha nem jöttök be hozzám és ma vagy holnap nem fizettek, magam foglak titeket felkeresni és még a szópós keresztény kölyköket is elhurcolom, ha még úgy sirnátok is, ti hódolatlan kutyák. Érsekujvár, 1683. február 26.“¹

Ott fent ugyan hiába próbáltak szerencsét az érsekujvári törökök, mert Galgócnak ekkor már hatalmas segítsége volt a lipótvári helyőrségben. Kincssóvár szemeiket tehát másfelé kellett fordítaniok.

Kara Musztafa nagyvezir szigoruan meghagyta az érsekujvári basának, hogy még a tavaszig támadja meg a Csallóközt, mert különben selyem zsinór várja.

A basa kész volt nemcsak ezt megtenni, de a hódoltságot északra is egész Trencsénig kiterjeszteni. Előbb azonban Tapolcsány ellen ment, hogy az adóhátralékot beszedje. Ez alkalommal

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. II, rész 6—7.

11. Német fordítás után.

több falut felégetett, sok embert felkoncoltatott és fogságba hurcoltatott. ¹

Ugyancsak az érsekujvári törökök husvét vasárnapján, midőn az oszlányi nép a templomban volt istentiszteleten, betörték a városkába, nagy zsákmányt szedtek, sok barmot és embert, főleg fiatalabb nőket hurcoltak el Érsekujvárba. Köztük volt Agos János özvegye, Ilona és három gyermekével. Kiváltották őket 150 frtéért, Jób Istvánt pedig 93 frtéért. Több nő, részint kiváltva, részint megszökve haza jött, de többnyire más állapotban. ²

Több érsekujvári török levelet nem ismerünk s ha ment is még innen néhány nagy hangú levél, az itteni törököknek már sem idejük, sem hatalmuk nem volt a borzasztó fenyegetések fogantatosítására. Támadásaik is már ritkábbak lőnek és nemsokára nagy események elfoglalták őket annyira, hogy maguknak is szűkölködniök kellett a büszke várban és három év múlva a fenyves félhold végkép letűnt a rommá lődözöttt Érsekujvár karsu tornyaitól.

Midőn ugyanis a török birodalom újabb hatalmának tetőpontján állott és az egyenetlen kereszténységre halálos csapást készült mérni, az isteni Gondviselés támasztott férfit, ki hadvezéri talentumával és hősi kardjával, mint a XVII. század

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. II. rész 7—9. II. Német fordítás után.

² Az oszlányi plébánia könyvéből közli Sasinek F. V. Slovenský Letopis. II. 1877. 236. l.

Hunyadi Jánosa, világhódító terveit megghiúsította és halálos sebet ejtett rajta. A kiváló keresztény hős Sobjeski János, lengyel király volt.

Sobjeski már 1673. november 11-én, aránylag kevés katonasággal, oly bátor és szerencsés támadást intézett a törökök choczimi tábora ellen, hogy 20,000 moszlim elesett s azokból kik megfutamodtak, 10,000 lelte halálát a Dnieszter hullámaiban. Két év mulva a törökök meg akarták bosszulni a vereséget, de Sobjeski Lembergnel 15,000 emberével ismét fényes győzelmet vívott ki felettük.

A törökök ezután békét hagytak Lengyelországnak és halványuló dicsőségüket a Lipót elleni hadjáratral akarták felfrissíteni. Erre szüntelenül ösztönözte őket XIV. Lajos, francia király.

A még vasvári béke miatt elégedetlen magyarok nem tűrhetvén az osztrák katonaság féktelenségeit, az alkotmány és vallásszabadság elnyomását, 1677-ben felkelést támasztottak s vezérük Thököly Imre gróf, 1682. tavaszán békét kötött a törökkel, lekötvé magát, hogy a szultánnak évenként 40,000 db. arany adót fizet, ha elismeri őt Magyarország urának és biztosítja védelméről.

Ennek következtében Ibrahim, a budai vezir augusztus havában hadával a felső részekre vonult és Ónodot, Kassát és Füleket megvette. Ily siker IV. Mohamed szultánban reményt keltett, hogy a mi a Nagy Szulejmánnak sem sikerült, a

német birodalomba hatolni, Tököly segítségével neki sikerül.

Lipót tartván e szövetségtől, Thökölyvel alkudozásba bocsátkozott s az 1683. január 13-ára Kassára egybehívott országgyűlésre ő is küldött követeket, remélvén, hogy a felkelő fejedelemnek sikerül békét kieszközölnie Lipót számára. Mialatt azonban a rendek Kassán gyülekeztek, a szultán e közben, január 2-án hadat üzent Lipótnak, ki tehát a bajor és szász választó-fejedelemmel és Sobjeski lengyel királylyal szövetséget kötött, a nádor pedig felkelésre szólította fel a vármegyéket.¹

A szövetségesek elhatározták, hogy mihelyt a jég megindul, ostrom alá vesznek némely nagyobb török várakat. A király azonban csak május elején rendelte el Érsekújvár megszállását.

Az ügygyel-bajjal összegyűjtött szövetséges hadsereg főparancsnokául Károly lotharingiai herceg neveztetett ki. A hadsereg pedig állt 21,800 gyalogosból, 10,800 lovasból és 56 ágyúból. A királytól nyert utasítások értelmében május 11-én Komáromba vonult, június 5-én átkelt a Duna bal partjára és 6-án Érsekújvárt körülzárolta. Aznap és június 7-én elhelyezte az ütegeket. Június 8-án felállította az öreg ágyúkat és mozsarakat

¹ Bubics Zsigmond: Cornaro Frigyes velencei követ jelentései Buda várának 1686-ban történt ostromáról és visszavételéről. Budapest, 1891. LI. l. dr. Lázár Gyula: A török birodalom története. Nagy-Becskerek, 1890. 409—410. ll.

és 9-én megkezdte a bombákkal és granátokkal való lövetést, úgy hogy a várban sok ház égett le és rommá lett.

A török védőrség vitézül védte magát. 500 ember kitört, mely alkalommal az ostromlókából elesett 60 ember, köztük Taxis gróf és két kapitány.

Jóllehet azonban az ostrom szép reményekkel kecsegtetett, Károly herceg egyszerre félbeszakította azt, visszavonult Komáromba s a királynak jelenté, hogy június 9-én este Érsekújvár alól Komáromba ment, mivel az érkezett jelentések értelmében a nagyvezir 150,000 emberrel felfelé siet s ő a császári és királyi utasítás szerint mindenekelőtt az örökös tartományok biztosítására és a hadsereg jó állapotának fenntartására tartozik gondolni. ¹

Érsekújvár rövid megszállásának eredménye, az ottanin kívül, csupán az volt, hogy a hadak oszlásakor a nádor Ujlaky Mihály által felégette a szintén török kézben levő Surány várát és városát és sok szomszéd falut. Surányból egy tarackot is hoztak el. ²

¹ Johan Christoph Wagners Christlich- und Türkischer Staedt- und Geschicht-Spiegel. Augsburg. 1687. 70 l. Balás György i. m. Hadtörténelmi közlemények, 1888. 433. l.

² Nyitra, 1683. jún. 10-iki jelentés Karász Tóbiás körömcői jegyző részére: „Castra Comitum Palatini, quam etiam Armada Suae Majestatis sunt dissoluta heri de nocte, effectum nullum fecerunt, praeter quam multos pagos in ruinam redegerunt, Suranium cum pago in cineres conflagavit.”

Károly herceg az előnyomuló törökök előtt hadával sietett közelebb Bécshez, hogy bevárja a lengyel királyt. Hosszú tétlenségéből csak akkor lépett ki, midőn Thököly a Duna bal partján felkerült és Pozsonyt kezdte ostromolni. Ekkor megtámadta őt és a Vágig nyomta vissza.

Kara Musztafa sehol ellenállásra nem találván, gyorsan haladt előre. Az úton csatlakozott hozzá az Erdélyen át jött tatár kán és a budai basa. Megvevén Veszprémet, Tatát és Pápát, mindenütt irtózatosan pusztítottak. A törökök Bécs alá július közepén érkeztek. Az udvar Linzbe menekült. Stahremberg gróf 12,000 emberrel hősileg védelmezte Bécset és hét hétig tartotta magát az ostromló ellenséggel szemben. Végre szeptember elején megjött a Sobjeski 26,000 lengyellel és Lajos bádeni örgróf 30,000 főnyi német birodalmi sereggel. Midőn a lotharingiai Károlylyal egyesültek, a keresztény haderő 80,000 emberből állott.

Sobjeski, egyhangulag fővezérré választatván, szeptember 10-én két részre osztott hadával megindult tullni táborából. Másnap megszállta a Bécs feletti Kahlenberget, mielőtt a törökök útját állották volna. Szeptember 12-én elkeseredett harc után a Bécs alatti török armáda megfutamodott előtte. 60,000 török esett el, egész táboruk kin-

garant.“ — „Ugyan tegnap hogy dissipáltak a hadak, Suránt Ujlaki Mihály commendans urammal fölégette Palatinus uram ő nagysága az várossal együtt s onnét egy taraszkot hoztak el.“ Eredetije a körmöci levéltárban II. 26. 15. 3269.

csek sokaságával és 300 ágyuval a győző kezébe került.

A nagyvezír hadának romjaival csak Győr-nél állapotodott meg rövid pihenőre. A vereségért való felelősséget Ibrahim budai basára toltá és kivégeztette őt, de ő sem kerülte ki a szultán haragos bosszuját, mert Belgrádban megfosztatta életétől.¹

A győztes hadvezérek siettek kiaknázni kedvező helyzetüket. A lengyel király és a lotharingiai herceg személyesen vezették seregeiket Magyarországra. Az új budai basát, ki Párkánynál útjokat állta, megverték, minek folytán a 6000 emberből álló helyőrség október 28-án feladta az esztergomi várat. A hadjárat folytatását azonban akadályozta a beállott rossz időjárás és a hadseregben fellépett betegség, melybe Sobjeski is esvén, kénytelen volt hazájába térni.

Esztergom felszabadulása után a nehéz helyzetbe került érsekujvári basa sürgette ugyan az adófizetést, de a cs. és kir. parancsnokok szigorúan megtiltották a töröknek való adózást és a szegény nép most már hinni kezdte, a mit a nádor még március 11-én írt s mindenkit fegyverbe hívó levelében prófétailag előre mondott: „Eljött az ideje édes hazánk felszabadulásának a pogány járom alól“, és remélte, hogy a törökök már nem lesznek képesek véghez vinni fenyegetéseiket, miért is magától nem is fizetett több adót.

¹ Koponyáját a megfojtására használt selyem zsinórral együtt a bécsi városházán őrzik.

1684-ben az ide-oda jövő-menő keresztény seregek miatt az érsekujvári törököknek nehéz volt mozogniok, sőt élelmi szereket sem hozhattak a várba.

Esztergomnál 15 törököt fogtak, kiknél 20,000 frtot találtak. Ezt a pénzt Érsekujváiba akarták vinni. A lévai huszárok is Buda és Érsekujvár között egy faluban megállítottak 35 törököt s belőlük tizennyolcat levágtak, a többit pedig magokkal hozták. A törököknél sok pénzt és 10 levelet találtak, melyeket az érsekujvári basa a budainak írt, panaszkodván, hogy nincs elegendő élelmi-szere, municiója és katonája s kijelentvén, hogy ha nem kap segítséget, kénytelen lesz a várat feladni.

A nógrádi bég 2000 emberrel segítségül akart meuni Ujvárba, de annyi császári állta útját, hogy alig 15-en juthattak a várba. Ezek ugyanis átúszták a Garamot s midőn ez sikerült nekik, még 300 ember ment utánuk hasonló módon és borsákokban mindenki vitt élelmet.

Május végén Károly lotharingiai herceg lovasaival Érsekujvár alá indult, a gyalogság szintén Semptén át. Ez alatt a várbeliektől elvették a legelésző marhát. Három török szőkevény nagy nyomorúságról beszélt.

A keresztény sereg június 6-án csak fél mértföldnyire volt Érsekujvártól. Budáról küldtek élelmi szereket Érsekujvár számára, de a győri és esztergomi huszárok elfogták a szekereket. A várból úgyszólván naponként tettek ki-

hanásokat élelem kedvéért, de hiába iparkodtak. A június 30-iki kitörésnél a huszárok 90 törököt levágtak és 20-at elfogtak. ¹

Károly herceg június 18-án Visegrádot vette be, néhány nappal utóbb Vácot és Pestet. Július első napjaiban a Duna tulsó partjára vezette át seregét és Szent-Endrénél ütött táborn. Musztafa budai basa megtámadta a keresztény haderőt, de vereséget szenvedett. A herceg, miután a nádor által küldött 10,000-nyi magyar sereggel egyesült, július 13-án megkezdte Buda várának ostromát. A vizivárost könnyen hatalmába ejtette és 23-án újabb győzelmet aratott Musztafa felett, de a vár őrsége elszánt védelmet fejtett ki és több rohalmot vert vissza. Károly herceg végre október végén kénytelen volt felhagyni az ostrommal és téli szállásokra vezette seregét. ²

Ugyancsak október végén Czobor Ádám gróf, a nyitramegyei felkelő lovasság parancsnoka, 1200 huszárral nagy hirtelen megtámadta és bevette Surányt, midőn a várőrség a vártól távolabb lovait legeltette, és mindent, amit a várban talált leölt. Czobor növelte az érsekújvári törökök nyomorát, midőn a szomszéd falvakat és malmokat mind felégette.

Az érsekújvári basa segítséget kért a budai basától, ki küldött is neki 125 szekéren és szánon élelmet és lőszereket. De Czobor és Heisler ezre-

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. II. 132—139. II.

² Fraknoi i. m. 189. 1.

desek a török sarkában voltak. A törökök csellel élve két részre osztak: 25 szekér és szán kisebb kísérettel előre ment, a mieink utánuk mentek egészen Érsekújváron túl, e közben pedig a nagyobb rész — 100 szekér 300 emberrel — szerencsésen bejutott a várba.¹

A télen békeajánlatok érkeztek a portától, de Bécsben visszautasították azokat. A kivívott sikerek, a pápától és a német birodalomból ujabban küldött jelentékeny segély a legnagyobb reményekre jogosítottak fel.

Midőn Lotharingiai Károly még Budát vívta, Sobjeski szeptember 20-án Pozsonyból azon tervvel ment a Csallóközbe, hogy Komáromnál átkel a Vágon és Érsekújvár alá megy. De a katonaságban kiütöttek betegségek, miért is a Vágon való átmenetelt október elejéig el kellett halasztani, mi által az érsekújvári vállalatra, midőn a török katonaság onnan távol volt, az alkalmat elmulasztották. A sereg tehát egyenesen Párkány felé menetelt, hol azonban a törököktől október 7-én érzékeny vereséget szenvedett. Érsekújvár ostromát és visszafoglalását ennél fogva ismét el kellett halasztani a következő 1685-ik évre.²

Az egészen elszigetelt érsekújvári törökök mindjárt az 1685-ik év elején minden lehetőt elkövettek, hogy élelemmel és emberrel ellássák magukat. A tatárok és felkelők védelme alatt

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. 162. l.

² Balás i. m. 432. l.

Nógrádnál gyülekeztek, hogy onnan segítséget küldjenek Érsekújvárnak. A vármegyék csapatai és Heisler tábornok azonban igyekeztek a beszállítást megakadályozni. Heisler egy ízben el is fogott 30, kenyérrel megrakott szekeret. Később azonban 100 szekér 4000 lovastól kísérve bejutott a várba, azonkívül 300 ló is bejutott, melyek mindegyike egy zsák lisztet hozott s a beteg katonák helyébe egészségeseket.

Midőn azonban nemsokára 2000 török Léva és Nyitra táján csatangolt s néhány falut kifosztott, 800 huszár megtámadta őket, 400 törököt levágtak és 40-et elfogtak. Heisler 6, lábbelivel megrakott és Érsekújvárba menő szekeret kiszákmányolt.

De a törökök is Érsekújvárból átkeltek a Vágon, megtámadták és kifosztották Gútát, lakóit megölték s a községet felperzselték. Akkor 500 élelemmel tele szekeret indítottak Vácnak, hogy onnan hozzák Ujvárba 600 janicsár kíséretében. Heisler és Czobor azonban nem engedték őket a várba s az élelmi szekereken kívül a törököktől elvettek 15,000 frtot és mintegy 100 ökröt.

Márciusban ismét akartak valamit Érsekújvárba vinni. Nógrád várában a váradi basa vezérlete alatt összegyűlt 8000 tatár, török és felkelő, hogy 1000 társzekeret behozzanak Érsekújvárba. De Heisler 2000 emberrel útjokat állta és 800 főből álló csapatot szétszórt. Ezeknek mindegyike lovának hátán egy zsák lisztet

hozott. Midőn a veszedelmet látták, szétoldották a zsákokat és a lisztet szélnek eresztették. Heisler segítséget kapván, visszaűzte a törököket.

Ápril elején a budai vezír ismét iparkodott az érsekujváriakon segíteni s azt a Nógrádon várakozó 1000 társzekeret levinni hozzájuk.

De maguk az érsekujvári törökök is gondoskodtak magukról. A hódolt falvaktól vásároltak sok élelmi cikket s kívánták, hogy a falusiak maguk hordják be azokat. Befogattak tehát 40 szekérbe s 300 janicsár és 300 lovas kíséretében Érsekujvárra indultak. Amint ezt azouban Heisler megtudta, útjokat állta, a 300 lovast szétkergette, a 300 janicsárból 150-et levágott s a szekereket mind elszedte, néhány fuvarost pedig mások megfélemlítésére karóba huzatott.

Heisler csellel is igyekezett ártani az érsekujvári törököknek. Így egy ízben beküldött egy hódolt parasztot a várba, ki azt hazudta a törököknek, hogy egy gabonával telt vermet mutat nekik. Heisler a közeli erdőben leselkedett. A kijelölt helyre 200 török jött. Heisler ekkor előugrott embereivel s a törököket majdnem mind levágta. Máskor meg két hódolt parasztot küldött be hat kenyérrel a várba, hogy azokat eladják. A törökök 17 frtot fizettek a kenyérért és kérték a parasztokat, hogy máskor is hozzanak és jól megfizetik. Így tudta meg Heisler, hogy csakugyan nagy bent az inség.

A basa azt is igérte, hogy minden keresztény foglyot kész egy zsák gabonáért szabadon

bocsátani; különben éhen hagyja őket veszni. Erre azonban azt felelték, hogy hiszen több török van a keresztények kezében, mint keresztény a törökökben s ha ő rosszul bánik a keresztényekkel, ők még több rosszat tehetnek a törökökkel. Többet azután szabadon bocsátott a keresztények közül.

Heisler még másképp is próbált. 400 német és 400 magyar lovast küldött ki, hogy az érsek-ujvári legelőről hajtsák el a marhát, melyet oda hajtott a hódolt nép; 1000 ember pedig el volt rejtve. De a törökök Érsekujvárott már nem mentek lépre, sőt a várból lödözni kezdtek. Mire Heisler lovasai a marhát visszahajtották a 17 emberrel együtt.¹

Végre eljöttek az érsekujvári törököre borzasztó, az elnyomott keresztény nép számára pedig örvendetes napok.

Lipót király a török háború kedvéért új szerződést kötött szövetségeseivel s a pápa tetemes pénzbeli segélye² és a papi jövedelmek nagy részének átengedése lehetővé tették a két éves hadjárat következtében megfogyott hadsereg új toborzások által való kiegészítését, valamint a birodalmi

¹ Wunderbahrer Adlers-Schwung etc. II. 163—168. II.

² A pápa csupán Érsekujvár visszafoglalására 150,000 birodalmi tallért s a felszabadító hadjáratra összesen 545,000 frtot adott Lipótnak. A bécsi udvar nyiltan kijelentette s elismerte, hogy a pápa segélye nélkül nem lehetett volna Érsekujvárt bevenni. Fraknoi Vilmos: XI. Incze pápa. Budapest, 1886. 131. l.

fejedelmekkel segélycsapatok átengedése végett kötött szerződések foganatosisát.

Ily módon a császári hadsereg mintegy 61,000 emberre nőtt, melyhez még a bajor választó fejedelem 8000 embert, a kölni 6000-et, Braunschweig-Lüneburg hercegei 11,000-et, a frank és felső-rajnai kerület 8000-et, a sváb kerület pedig 4500-at állítottak ki. Az egész magyarországon felállított hadsereg ereje tehát megközelíté a 100,000 embert. Ily hadsereg Lipót vezércei rendelkezésére még nem állott. Lipót szövetségeseivel, a lengyel királylyal és Veneziával, abban állapodott meg, hogy az ellenségeskedéseket mind a három hadszíntéren, t. i. Magyarországon, Podoliában és Dalmáciában megkezdik.

A király és Károly lotharingiai herceg, a fővezér Érsekujvár megszállását illetőleg még nem állapodtak meg, a hadsereg azonban megalakult és egyelőre a következő tagozást nyerte:

Főparancsnok: Károly lotharingiai herceg.

Fősereg: 32,450 ember. Ebből gyalogság: 115 század, 17,250 ember Waldeck herceg tábornagy, Croy hg. táborszernagy, pfalzneuburgi Lajos hg., De Souches és Scherffenberg grófok vezérőrnagyok alatt; — lovasság: 95 század, 15,200 lóval Caprara Enea gróf tábornagy, bádeni Lajos őrgróf, Dünwald gróf lovassági tábornokok, Pálffy gróf, Caraffa Antonio gróf altábornagyok, Taff gróf, Mercy báró, Lodron gróf és Styrum gróf vezérőrnagyok alatt; — tüzérség: mintegy 75 löveg Börner ezredes alatt. A fősereghez tartozott még

a kanizsai, győri és a dunáninneni generalátusok magyar határőrsége.

Horvátországi hadtest: 8450 ember, parancsnok Leslie gróf tábornagy. Gyalogság: 35 század, 5,250 ember De la Verne marquis altábornagy alatt; lovasság: 20 század, 3,200 lóval, Salm herceg lovassági tábornok alatt; a horvát határőrség.

Felsőmagyarországi hadtest: 10,850 ember. Parancsnok: Schulz gróf tábornok. Gyalogság: 35 század, 5,250 emberrel würtembergi György Frigyes herceg ezredes alatt; lovasság: 35 század, 5,600 lóval, Veterani gróf ezredes alatt; továbbá Barkóczy és Gombos huszárai. -- Rendelkezésre állottak még a következő várak és városok helyőrségei: Trencsén, Lietava, Lednic, Nyitra 10; Lipótvár 3, Győr 3, Pozsony 2, Komárom 2, a bányavárosok (Körmöc-, Selmec-, Beszterce-, Baka-, Uj-, Béla- és Libetbánya), Léva, Csábrág, Szitnya, Likava, Árva 9; Esztergom, Visegrád 5; Szatmár 10; Ecsed 4; Dunajec, Szendrő, Murány, Segesvár, Lőcse, Szeben, Bartfa és Makovica 16; összesen 64 század, 9,600 emberrel.

A főparancsnok biztosítva volt ugyan, hogy hadseregének legnagyobb részét június hó kezdetén harc képes állapotban s a meghatározott gyülekező helyeken, Esztergom és Párkánynál találja, mégis az összpontosítás befejeztéig az egész június eltelt, mi által eltűntek a kedvező körülmények Buda vagy Fejérvár ostromára nézve is, mivel időközben az ellenséges haderő a hadszínhelyre érkezett.

A herceg ily körülmények között már csak az érsekujvári vállalat iránt birt bizalommal, mert az örökös tartományok, nemkülönben Komárom, Nyitra és Lipótvár közelsége az ostromló sereg szükségleteinek megszerzését nagy mértékben megkönnyítették, az elkülönített védőrség gyengesége pedig a vár visszafoglalását a török hadsereg megérkezése előtt valószínűvé tette. Az ostrom bevezetéseül a herceg még a nógrádi vár megvételeit kívánta, miért is június 25-én 3000 lovassal annak kémszemléjét eszközölte. Minthogy azonban úgy találta, hogy Nógrád rajtaütéssel el nem foglalható, rendes ostromlást pedig nem érdemesel, a párkányi főhadiszállásra visszatérvén, az összes csapatokat Érsekujvár felé irányította, melyet a már ott lévő Heisler hadtestével július hó 7-én szorosan körülzároltatott.

Július 8-án megérkeztek Surány felől a lüneburgiak, 9-én pedig Lipótvár felől a bajorok, mi által az Érsekujvár alatti császári hadsereg számereje 43,000 főre emelkedett. ¹

Július 10-én, midőn a főparancsnok a hadsereg tábornokai kíséretében kémszemlélet tartott s megjelölte a helyeket, a melyekből a várat ostromolni szándékozott, a várból néhány ágyulövést tettek, mely alkalommal egy ágyu széthasadt és

¹ Balás i. m. Az ostrom leírásánál felhasználjuk Balás i. művét s az általa használt forrásokat, továbbá Wagner I. Kr.: Christlich — und Türkischer Staedt — und Gesicht-Spiegel. Augsburg 1687. c. művét 70—79. és egy francia egykorú naplót.

két törököt megölt. Ekkor, miként a később kiszabadult foglyok állíták, a levert basa megfogván szakállát szomorúan mondá: „Már látom, hogy semmi szerencsét sem remélhetek a keresztények ellenében.“ A szemlénél látták, hogy a várárok nagyon mély és nehéz volna vizét levezetni; azért is Érsekujvárt csak tűzzel lehet bevenni. Hogy a tábor az ellenség mindennemű háborgatása ellen biztosítva legyen, az egész vár körül kétszeres sáncot hánytak és a nyitra folyó gázlóit jól megszállták. — Az ostromlottak 500 főnyi gyalog- és lovassal kirohantak s kezdetben hátraszorították ugyan az előőrseket, de később több önkéntes segítségül jöven, a támadókat visszaverték. Conty, La Roche-sur-Yon és Commercy hgek nagy veszedelemben forogtak, a württembergi hg, a dán király testőrezredese s négy önkéntes megsebesült és négy katona elesett. Este Beck ezredes kiküldetett, hogy a megszállottak néhány előőrsét fogja el. Az ellenség sűrűn tüzelt rája, de eredmény nélkül.

Július 11-én a megtartott haditanácsban a herceg a Forgách- és Cseh-bástyáknak két oszlopban való megtámadását határozta el; az első vezetésével Croy hg. táborszernagyot és a hannoveri hget felváltva, az utóbbiével pedig Serényi gróf bajor táborszernagyot bizta meg. Az első támadó oszlopnál naponta 1500 császári ugyanannyi lüneburgival, a másodiknál pedig 1500 császári ugyanannyi bajorral váltakozott. Az ostromlási munkálatokat wachtenburgi Kleinwächter főmérnök.

és ezredes vezette. Éjfélkor megnyitották a vivóárkokat és a várat ugyan az nap 700 lépésnyi távolságra földött közeledő árkok segítségével megközelítették.

Július 12-én a vivóárkokat annyira kiszélesítették, hogy azokban három ember egymás mellett álva, földve volt. A várból való tüzelés gyenge volt és nem okozott nagyobb kárt, minek következtében a munkálatok az egész éjjel serényen folytak.

Július 13-án a két elkülönített támadó csoport közeledő árkaik egy a megtámadott arcvonallal párhuzamos vivóárok által összeköttek, mely utóbbi az erősségtől 500 lépésnyi távolságra volt. A párhuzamos vivóárok szárnyainak biztosítása céljából egy-egy erőd (redoute) építése véttetett fogamatba; egyszersmind három löveggátonyt építettek, és pedig egyet a baloldalon az esztergomi kapu uralása, egyet a jobb oldalon az esetleges kirohanások visszautasítása, végre egy harmadikat a vivóárkok bejáratánál a munkásoknak lövés elleni fedezése céljából. A két első 3—3, az utolsó pedig 5 ágyút fogadhatott be. E napon vágy 100 török elfoglalta az esztergomi kapu, illetve hid előtt lévő cölöp-védőművet és innen heves lödözést folytatott, de a lövések az ostromlóknak csak csekély kárt okoztak. A táborba azon hír érkezett, hogy a magyarországi seraskierré kinevezett Ibrahim basa 40,000 emberrel Eszéknel a Dráván átkelni készül és a Hatvannál álló egri és nagyvárad basák készülnek vele egyesülni. E hirre

Straszner alezredes, egy tapasztalt és bátor tisztt, azonnal Esztergomba küldetett, hogy védő műveit, melyek annak visszafoglalása óta megfoghatatlan módon el voltak hanyagolva, kellő állapotba helyeztesse.

Július 14-én a párhuzamos vivóárok közepén egyetlen gátont építettek 19 löveg számára, a vár felé domborodó ív alakban. Az ellenség szintén elsáncolta magát az esztergomi kapu előtt és e helyen két löveget alkalmazott. Estefelé mintegy 50 lovas kirohant a várból és az előőrsökből többeket meglepve, felkoncolt; a bajor dragonyosok ellentámadása azonban mindjárt visszaűzte őket a várba.

Július 15-én az ostromlók a vár árkat 100 lépésre megközelítették, minek folytán a közeledő árkok csúcspontjai egy új párhuzamos vivóárok által összeköttetésbe léptek. Dél előtt 10 órakor kezdődött a tüzelés a jobb oldali három löveg számára épített gátonyból a Forgách-bástya csúcsa ellen és az egész nap folyt. Az nap d'Aste alezredest nyíl találta, egy zászlótartó és 18 közlegény megsebesült és elesett.

Július 16-án reggel a vivóárkok bejáratánál 6 löveg számára épített gátonyból a tűz szintén megkezdődött; a nagy gátony munkálatai serényen folytak, annál is inkább, mivel a védő csak keveset tüzelt és magát általában csendesen viselte. A 6 löveg parancsnoka két tüzérrel előre menvén, hogy lássák az ágyúk hatását. A várból észrevevén őket, több ágyúlövést intéztek ellenük, me-

lyek egyike megölte őket. Néhány órával később a földalatti árokból észrevettek egy keresztény rabot, midőn a támadásnak kitett oldalon leugrott a várfalat körülvevő szégélyre. Ámbár lánc volt a lábán, talált volna módot a menekülésre, ha a várból kirohanó 3 török le nem vágja. Ezekre a földalatti árokból lőttek és kettőt közülök leterítették.

Július 17-én reggel körülbelül 40 török kirohant a várból, de csakhamar visszavetették őket.

A munkálatokat a nagy gátonymnál folytatták, a kész gátonyokból pedig a bástya lőréseit lödözték. Az ostromlottak szüntelenül tüzeltek, nyilaztak és sok követ dobáltak, miáltal 15 embert megöltek és 30-at megsebesítettek. Azután elhagyták az esztergomi kapu cölöp-védőművét, a várban felállítottak póznákat, melyekre 300—400 keresztény feje volt tűzve, elrontották a hidakat és a várban teljesen elzárkóztak. D' Aste báró, a Grana-ezred alezredese elesett s a bádeni ezred egy kapitánya megsebesült.

Július 18-án a bal szárnyon is megkezdődött a tüzelés egy 3 löveggel bíró gátonyból a Cseh-bástya lőrései ellen. Conty herceg az ároknál lévén, hogy a munkásokat buzdítsa, élete veszélyben forgott, az ellenség egy ágyúgolyója tőle alig 2 lépésnyire esván le, egészen elfödte földdel. A nagy gátonyban este 9 löveget helyeztek el, de éjjel a nagy eső miatt nem nagyon haladhattak a munkálatokban. A nap folyamán elesett 1, megsebesült 3 ember. Ugyanaz nap az ostromlottak igen

elfoglaltaknak látszottak az ostromolt két bástyán ütegek felállításával és erősítési munkálatokkal. Este 8 óra tájban a herceghez hoztak egy törököt, ki magyarnak volt öltözve s magyarul is tudott. Ennél a basa levelét találták a budai vezírhez, melyben ettől mérnököket és néhány gyalogsági tisztet kért, kikre nagy szüksége volt.

Július 19-én a tüzelés a nagy gátönyban elhelyezett 9 lövegből is megkezdődött, a 3-ik párhuzamos vivó-árokból pedig egy mozsárgátont építettek 6 mozsár számára és az eső által megrongált árkokat javították. Minthogy a hír, hogy a török sereg közeledőben volna, sőt hogy a seraskier Budára érkezett és ostromra készül, ismételten megerősítést nyert, Heisler 1500 lovasal hirszerzés céljából Esztergom felé küldetett.

Július 20-án a török sereg közeledését jelző hírek folytán a bajor és lüneburgi dragonyosokat Komáromba rendelték, hogy a hajóhíd biztosítására hidfőt építsenek. E napon a nagy gátöny teljesen elkészült és éjjel a lövegekkel felszerelték. A nap folytán egy Metternich-ezredbeli százados, egy lüneburgi kapitány és 3-4 közlegény sebesült meg.

Július 21-én megkezdődött a tüzelés a nagy gátöny 19 lövegéből és a két, szintén legújabbán elkészített mozsárgátöny 8, illetve 4 mozsarából.

Július 22-én ez a tüzelés oly eredménnyel folytatódott, hogy dél után 2 órakor a bomba-lövések folytán nagy tűz támadt a várban, egész éjjel égett s a várnak majdnem fele leégett. A

tűzben látni lehetett, hogy a bombák holt testeket és háztetőket dobálnak fel a levegőbe.

Július 23-án két új ellengátonyt nyitottak meg, egyet 5, a másikat 6 löveg számára; az aknászok pedig kísérletet tettek az árkon ladi-
kokban átkelni és a csónakokat a várfalakhoz kötni; a kísérlet, bár Rosa gróf bajor ezredes és az aknakapitány életébe került, nem sikerült. Az nap Megrigny mérnök tanácsára elhatározták, hogy az Ernő-bástya előtt a várárok vizének lecsapolása végett egy árkot emelnek ki, mely munkálathoz naponta 600 embert vezényeltek. Az árok kitöltésére összehordtak sok rőzsét és több mint 30,000 homokkal telt zsákot. Károly herceg egy kürtös által felszólította a basát, hogy adja át a várat. A védőrség nem eresztette be a parlamentért, és csak távolból adták tudtára, hogy Érsekujvár kulcsai nincsenek náluk, hanem a budai basánál, ott kérjék tehát; a mennyire tőlük függ, a végig védelmezni fogják magukat. Midőn a herceg azt is megírta az érsekujvári basának, hogy ne bánják rosszul a keresztény foglyokkal, mert különben a vár megvétele után visszaadják a kölcsönt a törököknek, a basa nem fogadta el a levelet, hanem a bástyára tüzet hozatott s a levelet bedobta. Erre Károly herceg a várnak rohammal való bevételere előkészületeket tétetett, melyek közé tartozott különösen két rőzsegátnak az árokban való feltöltése, mi azonban csak július 25-én következett be. Ugyanaz nap egy lovas hírül hozta, hogy a törökök Visegrád alsó részét elpusztították, de a várat

nem támadták meg és Buda felé húzódtak vissza. Néhány fogoly pedig, kiket Heisler fogott el, mint bizonyosat állították, hogy a seraskier Esztergomot ostromolni fogja, hogy a lotharingiai herceget Érsekujvár ostromlásától elvonja. Azt is állították, hogy a pesti hidon nagy számu gyalogság kelt át és Vácnál tábort ütött. A seraskier seregének egy szökevényét is vezették a herceg elé, ki azt mondá, hogy a török hadsereg körülbelül 60,000 emberből áll s több nagy ágyúja is van és hogy a hadsereg egy részét Esztergom ostromlására megy.

Július 24-én Heisler ezredes azon jelentéssel érkezett vissza a táborba, hogy a 40,000 emberből álló török főszereg Budánál van már s a végbeli lovasság a tatárokkal együtt a temesvári és egri basák alatt az Ipoly és Garam között áll. — Délután a löszér osztásánál egy puszkaporos hordóba tűz kerülvén, felrobbant s 14 katona részint meghalt, részint pedig megsebesült. Este 9 órakor 200 janicsár a bécsi kapunál kirohant, a vár előtti magas fű által elfödve a kapu előtt egy befejezetlen redoute sváb őrségét meglepte s közülök 1 alezredest, 1 kapitányt, 1 hadnagyot és 120 közlegényt felkoncolván, fejeiket póznákon a bástyákra tűzték.

Július 25-én a tüzelés a két szárnyon levő ellengátonyból a bástyák belső oldaléakai ellen is megkezdődött, egyszersmind a 3-ik párhuzamból kiindulva a két árokgát elkészítéséhez fogtak, melyek közül az egyik a Forgách-bástya jobb, a másik pedig a Cseh-bástya bal arcoldalának köze-

pére irányítottatott. Ezen, a vár sorsára nézve oly nagy befolyásu munkálatnak megkezdése kizavarta a védő őrséget eddigi tétlenségéből. Még az nap intéztek kirohanást az árokmunkálatokra, melyeket ugyan lerombolni nem sikerült, de több tiszt, altiszt és közvitéz megöletett, Carbon lünebürgi alezredesnek mindkét lábát keresztüllőtték és két francia önkéntest szintén súlyosan megsebesítettek.

Július 26-án az árok betöltése kitűnően haladt. A törökök az esztergomi kapunál újra kirohantak és sikerült nekik az Ernő-bástyánál a várárok vizének lecsapolása végett kiemelt árkot 40 ölnyi hosszúságban betölteni. Hasonló kísérletek megakadályozása céljából az esztergomi kapu előtt egy 500 lépésnyi hosszú vivóárok készített el és ezt a 3-ik párhuzammal hozták összeköttetésbe.

Július 27-én az árokgátak építése majdnem a bástyáig haladt, de a munkálatok a következő napokon jóformán teljesen semmivé lettek.

Július 28-án ugyanis az ellenség bombák és szurkos tekercsek hajítása által a Forgách-bástya előtti, július 29-én pedig a Cseh-bástya előtti gátat, valamint a bajorok egyik löveggátonyát is felgyújtotta, minek folytán az árokgátak a vízszinéig leégtek s az üteget alig lehetett megmenteni. Akkor elesett Puchaim gróf hadnagy, egy másik Aspermont-ezredbeli hadnagy s megsebesült egy Aspermont-ezredbeli kapitány és Lekata kapitány a Souches-ezredből; Gera báró bajor önkéntes halálos sebet kapott. Hogy az

ellenséget jobban nyugtalanítsák, a sváboknak 700 gyalogost és 200 lovast adtak segítségül a császáriakból. Ezek készítették a kapu felé az árkot, az előtte levő hidat és cölöpzetet felégették és egy újabb löveggátonyt készítettek. A főparancsnok egyidejűleg értesítést kapott, hogy a török hadsereg Budát elhagyta és Esztergom ellen nyomul, miből a herceg azt következtette, hogy a török fővezér Esztergom vivását s egyzersmind Érsekújvár felmentését célozza. Elhatározta tehát, hogy Érsekújvár ostromának folytatása mellett Esztergom segítségére siet, mely kettős vállalatra magát elég erősnek érezte.

Július 30 és 31-én a bajorok leégett löveggátonyát újra felépítették, s az árokgátaknál is a munka serényen folyt. Az utóbbi napon egy huszár azt a hirt hozta, hogy az ellenség, mintegy 40,000 emberrel Esztergomot körülzárolta, de még más munkához nem fogott.

Augusztus 1-én délután a törökök erős kirohanást intéztek. Nagyon bántotta őket a lecsapoló árok biztosítása végett készített szűk, hosszú és kellőleg nem biztosított vivóárok. Erre rontottak tehát, az őrségből 50 embert felkoncoltak, köztük Purgerelli kapitányt és 2 hadnagyot; Gallenfels Beck-ezredbeli alezredes s a Metternich-ezredbeli Beck kapitány súlyos sebeket kaptak. Az ostromlottak erélyes fellépése és az utolsó napokban kivívott eredményei, párosulva azon ténynyel, hogy a seraskier Esztergomot és Visegrádot egyszerre körülzárolva tartja, nem

csekély zavart okoztak a főhadiszálláson. A fővezérlet nem birt a seraskier valódi tervén tisztán átlátni és azt kezdé hinni, hogy a cs. és kir. sereget csak a jobb partra való átkelésre akarja bírni, hogy azután azután a balparton gyorsan és túlerővel a gyöngye ostromló hadtestre vetesse magát. E feltevés valószínűséget nyert azon hír által, hogy a törökök Vácánál hidat verni készülnek.

Augusztus 2, 3 és 4-én az árokgátak felépítése erélyesen haladt, s az árokgátakat oly állapotba helyezték, hogy a tűz ellen biztosítva legyenek; 3-án a herceg 200 magyart vezényelt a betöltött ároknak újból való megnyitására. De Souches tábornok 2-án az árokmunkálatoknál nyakán életveszélyesen megsebesült. 4-én délelőtt megérkezett a táborba a kölni választó fejedelem 4 ezrede, melyek eleibe jó darabra kiment Károly herceg és a két választó fejedelem. E közben öt török lovas magyar ruhában kiszökött Érsekújvárból és szerencsésen keresztül menvén az ostromló vonalon, oly gyorsan futottak, hogy egyiköket sem lehetett elfogni. Bizonyára a basa küldte őket segítséget kérni a budai vezirtől.

Augusztus 5-én három új réselő gátont építettek; egyet 23 löveg számára, a harmadik párhuzamos vívóárok közepén, domború ívben az átellenes courtina felé, a másik kettőt 5—5 löveg számára, a várárok szélén, a megtámadott bástyák belső arccoldalai ellen.

E közben kezdetét vette Esztergomnak szabályszerű ostromlása a törökök által. A főhadiszálláson a teendőkre nézve a bizonytalanság és zavar még mindig tartott. Némelyek tanácsolták Ujvár ostromlásának osztatlan erővel való folytatását és Esztergom feláldozását, mások pedig ellenezték e tervet, mert Esztergomnak és vele együtt a Duna folyamnak Budáig való birtoklását, az aránylag csekélyebb fontosságú Ujvárnál sokkal értékesebbnek tartották és Esztergomnak haladéktalan felmentése mellett nyilatkoztak. Azért Lamberg grófot Bécsbe küldték az udvarhoz, hogy határozzon és parancsoljon a teendőkre nézve. Az udvar elrendelte, hogy a hadseregéből 19,000 ember maradjon Érsekujvár ostroma folytatására, Károly herceg pedig a fősereggel azonnal menjen Esztergom felmentésére.

Augusztus 6-án Lamberg gróf visszatérvén a király parancsával, még az nap hadi tanácsot tartottak, melyen elhatározták, hogy Caprara tábornagy alatt 16,000 ember, köztük 6000 császári, 2100 bajor, 2000 lüneburgi, 1400 kölni, 1600 sváb, 1400 frank. 1500 hajdú, Érsekujvár ostrománál marad. Ezekhez néhány nap múlva Bercsényi tábornok csatlakozik 2500 magyarral, a kikre, mint e vidéken ismerősökre a Nyitra átjáróinak őrzését bizzák. A fővezér pedig a fősereggel Esztergom felszabadítására megy.

Augusztus 7-én a felmentő hadsereg Komárom felé elvonult. A sereghez csatlakoztak a bajor választó fejedelem, Waldeck hg, badeni Lajos

örgróf s valamennyi jelenlevő herceg. A sereg 35 zászlóaljából és 90 lovas századból állott 60 löveggel. Összes számereje 40,000 ember volt. — Caprara tábornagynak, kinek a főparancsnok az ostrom serény és erélyes folytatását, nemkülönben annak külső befolyások ellen való biztosítását különösen kötelességévé tette, első gondja volt az igen nagy kiterjedésű ostrom-vonalat rövidíteni és a Nyitra gázlóit tábori védőművek által biztosítani.

E munkálatok az ostromló hadtest erejét teljesen igénybe vették s így a két árokgát és a nagy gátony építése augusztus 7-én és 8-án csak keveset haladt. Minthogy a jobboldali gát a Forgách-bástya főréséhez már igen közel volt, az ellenség azt bombákkal, szurkos tekercsekkel és más gyújtó szerekkel újra felgyújtani próbálta, de az alkalmazott elővigyázati rendszabályok folytán célt nem ért. Esztergom felől tartós ágyútűz volt hallható, mi arra engedett következtetni, hogy a törökök az erősséget erősen szorongatják. A tábornagy tehát azon irányban erős járőröket küldött ki.

Augusztus 9-én elfogtak egy franciát, ki magyar ruhában hordta a császári tábor minden hírét. Midőn a várba akart jutni, megfogták és megkötözve Komáromba küldték. Ugyanaz nap egy másik kémét is fogtak. Thökölynek egy ezredese ugyanis francia ruhában és név alatt eljött Conty herceghez, hogy Érsekújvárba juthasson; de mint kémét Conty kiadta őt Caprarának.

Augusztus 10-én a bombák és granátok oly sűrűn és hevesen hullottak a várba, hogy a védőrség vesztetni kezdé bátorságát és kitartását. Azért Caprara felhívta az ostromlottakat, hogy adják meg magukat; a basának megígérte, hogy ha átadja a várat, szabadon mehet egész katonaságával, fegyverrel s még a várban található keresztény foglyokkal is. A basa visszautasítván az ajánlatot, még erélyesebben folyt a vár ostroma.

Augusztus 11-én a jobb oldali árokgátat még inkább kiszélesítvén, a török ismételten megkísérlé bombákkal való megrongálását, de csekély kárt okozott. A várárok lecsapolása is erélylyel folyt, úgy hogy 10-én éjjel a víz már csak térdig ért. — Azon hír folytán, hogy a török sereg 10-én Esztergom ostromát abbtan hagyta és a felmentő hadsereggel szemben a Duna völgyében táborozik, a tábornagy újra és sűrűen erős járőröket küldött Párkány és az Ipoly felé, hogy a történendőkről idejekorán értesítést nyerjen. Augusztus 7. óta a vár előtt elesett Sallaburg gróf bajor ezredes, de Ville mérnök, két hadnagy és 24 közlegény; Zimmermann tüzérkapitány halálosan megsebesült.

Augusztus 12-én az éj beálltával 12 nehéz löveget állítottak a nagy gátonyba. Az éj igen világos volt, minek folytán a baloldali árokgát munkálatainál 7 gyalogos agyonlövetett, 23 harc képtelenné lett, de a gát mindennek dacára néhány öllel meghosszabbított.

Augusztus 13-án éjjel a munkálatok az árok-

átjáróknál újra 12 halottba és ugyanannyi sebesültbe kerültek. A nagy gátönyba újabb 12 löveget állítottak be. A két árokgát közeli befejezése a rohamhoz szükséges rendszabályok megállapítását tette szükségessé. A tábornagy e végből rohameszközöket hozatott Komáromból, az árok szélén levő két réselő gátonyt egy közlekedő vonallal költette egybe azon célból, hogy az ott elhelyezendő csapat az árok-átjárást puskatüzzel támogassa, végre a rohamoszlopok biztos felállítására az árokgátak bejáratainál fedett gyülekező tereket rendeztetett be.

Augusztus 14-én 20 török magyar ruhában kitört a várból az ostromlókra és dühökben néhányat leszabdaltak, kettő azonban közülök foglyul esett.

Augusztus 15-én a réselő gátonyok, melyeknek tüzelését a roham előkészületeinek befejezéseig visszatartották, megkezdték rettenetes munkájukat. 43 nehéz löveg és 10 mazsár oly túlsúlylyal hatott a megtámadott részek arcoldalai, oldalékai és courtinája ellen, hogy az ellenséges tűz teljesen elnémult, az élelmi raktárat¹, a basa palotáját és a szent-ferencrendiek templomát elhamvasztották és a munkálatokat a megkezdett összekötő vonalon, a gyülekező helyeken és az árokgátakon fényes nappal akadálytalanul folytatni lehetett. Délután a törökök a Forgách-bástyáról az árok-gátat kézi granátok és szurkos

¹ Ez a mostani gymnasinumi épület helyén állott.

tekercsek segítségével ismét meggyújtották ugyan, de a célszerűen előkészített oltási berendezések a tűz gyors elfojtását lehetővé tették és a gát csakhamar eredeti állapotába volt helyezhető.

Augusztus 16-án minden kedvezően mutatkozott, az aknázás és más munkálatok serényen folytak. Capraránál jelentkezett egy bajor granátos engedélyért, hogy az összelődözött bástyákra mehessen s körülnézhessen mit csinálnak a törökök. Megkapván az engedélyt, a bástyákra ment, benézett a városba, meggyújtott granátokat dobott a várba és visszatért.

Az nap és augusztus 17-én egyenlő erővel és oly hatással folytatták a tüzelést, hogy az egész arcvonal majduem teljesen összeromboltatott, a védőgátat pedig annyira összelőtték, hogy azon egész lovas századokkal lehetett volna feljutni; az árokgátakat és a roham többi előkészületeit szintén befejezték. A rohamot egy augusztus hó 17-én tartott haditanácsban ép azon percben határozták el, midőn Károly hercegnek a törökök felett Esztergomnál augusztus 16-án aratott győzelméről szóló örömhír a táborba érkezett.

Augusztus 18-án korán reggel kellett volna a rohamnak megtörténnie. A kiszemelt csapatok a támadásra készen, parancsot várva, gyülekező tereiken álltak, midőn egy hirtelen beállott heves záporosó, mely a lejtőket igen csuszamlósakká tette s melynek következtében attól is kellett tartani, hogy a puskák csütörtököt mondanak, a tábornagyot arra indította, hogy a rohamot más

napra halaszsa, miért is a csapatokat bevonultatta. Az ellenség ez időközt ügyesen arra használta fel, hogy helyzetét a rések mögött épített cölöp-védőművek és másod-védőgátak segítségével megerősítse, a rést pedig földdel töltött faládákkal elzárja.

Augusztus 19-én hajnalban az ostromló hadtest újra fegyverbe lépett. A rohamra kiszemelt csapatok, 3000 ember, két 1500—1500 főből álló oszlopba sorakozva felállítási helyeikre vezettetek; a bal oldali oszlopot Rummel bajor tábornok, a jobb oldalit pedig Scherffenberg gróf tábornagy vezényelte; maga a tábornagy Kleinwächter főmérnök kíséretében, a Dumont lüneburgi tábornok által vezényelt tartaléknál tartózkodott. A roham-oszlopok reggel 7 órakor indultak meg. Áthatolván az árok-gáton, a résekbe kezdtek kapaszkodni. A törökök rögtön ott termettek és kézi granátokkal, kövel, kaszákkal és kopjákkal iparkodtak a támadókat visszaverni. Ezek azonban támogatva a szüntelen ágyútűz által, megtörték a hősi ellenállást, felhatoltak a résekbe, elűzték onnan a törököket és már a bástyákra nyomultak, midőn a védőrség fehér zászlókat kitűzve, kegyelmet kért és nagyobb része elhányta a puskát és kardot. De már akkor késő volt. A felhatolt katonaság nem akarta meghallgatni és érteni a kegyelemért való könyörgést s dühében mindinkább előre nyomult. A törökök a gát magaslatára húzódtak s újra kitűzték fehér zászlót és kértek kegyelmet, de mint

előbb, eredménytelenül. A támadók elfoglalták ezen helyet is, a törököket pedig a városba hajtották, hol rimánkodva a házakba rejtőztek. Az elkeseredett vitézek oly kegyetlenül kaszabolták, vágták őket, hogy egy óra alatt 600—1200 török halt meg, férfi, asszony s gyermek. 400 török kétségbeesésében a hátsó bástyákra menekült, hogy az árokba ugorva futással mentsek meg életüket, de az ott álló lovasság egytől egyig levágta őket. Az egész török védőrségből a roham alatt életben maradt csupán 200 fogoly. A basa, a vár parancsnoka is a bástyán folyt küzdelemben vezényelve, halálosan megsebesült s pár perc múlva kiszenvedett. Levágott fejét póznán a bécsi kapura tűzték. D' Aste báró, ki az elsők között volt a bástyán, a felvonuló katonákat e szavakkal lelkesítette: „a basa meghalt, a basa meghalt!” A két órai dühös harc után keresztény zászlók lobogtak a bevett Érsekujvár rommá lőtt bástyáin. Caprara tábornagy még délelőtt 10 órakor küldött jelentést Bécsbe Lipót császár- és királynak. A jelentésben, melyet Scherffenberg gróf tábornaszernagy sietve vitt Bécsbe, a tábornagy főbb vonásokban leírta a győzelmet, felemlítette minden tiszt és a legénység hősiességét s jelentette, hogy a további intézkedésekig a várba őrségül a De la Verne és Aspermont-ezredeket helyezte és az összelődözött védő műveken a legszükségesebb javításokat elrendelte.

A keresztény foglyokból csak 40 maradt életben, kik kimondhatatlan örömet tanúsítottak

felszabadulásuk felett. A többi részint éhen halt, részint pedig a legveszedelmesebb pontokon teljesített szakadatlan szolgálatban mentek tönkre.

A katonák első dühök lecsillapodása után a szép török nőket és gyermekeket megkimélték, s szépségük arányában 100 frtéért, sőt 100 birodalmi tallérért is eladták a császári tiszteknek.¹

Az ostromlókból az utolsó roham alatt csak 2 hadnagy és 100 közember esett el, míg az egész ostrom alatt elesett 300, megsebesült 366 ember, köztük, mint láttuk, több magas rangú s kiváló tiszt.

A várban egyéb rendkívül gazdag zsákmányon kívül hadi szerekben találtak 93 löveg és 5 tűzmozsár, 1000 mázsa löpor, 60 ólom lemez, mindegyike 3 mázsa súlylyal, 20 mázsa öntött ólom, 300 mázsa gyutacs, nagy mennyiségű ágyú- és puskagolyó és közel egy évre elegendő élelem.

A zsákmány között kitűnt főleg a vár gyönyörű főzászlaja, melyet a rohamban a sváb kerület csapatai foglaltak el s vezérük, Károly Gusztáv baden-durlachi őrgróf később a sváb kerület rendeinek ajándékozott. A zászló 18 láb hosszú és 10 láb széles, derékszögű csúcsban végződik s anyagának vastagsága miatt oly nehéz, hogy kézben nem bírták hordani, hanem három lábú rúdon felhúzva állt a várban. Anyaga drága zöld

¹ Ez ugyan nem illett a keresztény vitézekhez. A törökök Érsekujvárnak 1663-iki kapitulációja alkalmával sokkal lovagiasabban viselték magukat a legyőzött keresztényekkel szemben!!

selyem s hasonló a prófétának a mekkai templomban őrzött szent zászlájához. Az érsekujvári főzászló közepén a szélesség irányában másfél láb széles veres sáv fut végig, melynek veres mezején két széle fehér cirádákkal és kék szegéssel, közepe pedig arany arabs betűkkel van művészileg hímezve. A sávtól a rúd felé eső rész közepén I alakban 3 kör áll egymás alatt, a sáv másik nagyobb oldalán pedig H alakban 7 különböző nagyságu kör (a középső ellipszis) látható, melyekben a cirádák és arabs betűkön kívül szintén veres mezőkben arany félholdak és a győzelmet jelentő csillagok vannak hímezve. A sáv 3 részre van osztva, a két szélső izléses cirádákkal van hímezve, a középsőn az Al-Koránnak Mohammed Mekka fölötti győzelméről szóló 48. fejezete háromszor ismétlődik:

„Mi megkezdünk neked fényes győzelmet.

Bocsássa meg neked az Isten, a mi bűneid folytán bekövetkezett és következni fog. Tegye teljessé malasztját feletted és vezessen az igaz úton. Segítsen neked az Isten az ő erős segítségével“.

A 9-ik legnagyobb körben a csillag körül félhold alakban e szavak olvashatók: „Nincs más Isten mint Allah“, a szélén pedig: „Mohammed Allah prófétája“; a hetedik ellipszis alakában: „A nagy Allah“. Ugyan ez áll a négy sarokkörben is.¹

¹ A zászló részletes és szakszerű leírása, feliratainak magyarázása Wagner i. m. 77–78. ll. olvasható. A mű

A mily félelmet, levertséget és gyászt idézett elő 22 évvel ezelőtt Érsekujvár, Magyarország fővédőbástyájának bukása hazánk megmaradt részeiben s a nyugathoz való közelsége miatt az egész kereszténységben, ép oly határtalan örömet keltett felszabadítása nem csupán a rabság folytán elcsigázott s szabadulni kezdő nemzetünkben, hanem az egész Európában; mert Érsekujvár volt a nyugatot is fenyegető oszmánok legszélsőbb és Buda után legerősebb vára, melynek harcedzett és fanatikus helyőrsége félelmes erejével majdnem negyedszázadon át közvetlenül szorongatta az Ausztria menti északnyugati magyar végeket, belőlük vagy 200 községet hódított meg ¹ s Magyarország megfogyott területét keskeny szalaggá zsugorítván össze, az örökös tartományokat is örökös rettegésben tartotta. Érsekujvár azon idő-

egyik példányának mellékletét képező s Érsekujvár ostromának végső stádiumát az elfoglalt főzászlót és a vár visszavételének öröme Augsburgban rendezett tűzijátékokat ábrázoló érdekes képek gyűjteményünkben vannak.

¹ Azonkívül pusztasággá váltak egész területek, a Vág és Nyitra völgyeinek fel messzire hatoló törzsökös magyar lakossága megsemmisült; az egykor virágzó s egész környék középpontja Nyárhíd mezővárosa, továbbá Megyer (a XVIII. sz. eleje óta Tót —), Bánkeszi, Keresztúr, Csike, Kis-Várad, Óhaj, Födemes, Özdög, Komját, Malomszeg, Egyháznagyszeg stb. teljesen kihaltak, Surány magyar lakosságának csak töredéke maradt, mely a Rákóczi-felkelés alatti harcokban szintén elpusztult s valamennyit kellett később tót lakossággal benépesíteni. Nyárhíd, Keresztúr, Csike csak puszták maradtak.

ben világtörténelmi szerepet játszván, sorsa egész Európát érdekelte. Azért is, midőn a keresztény hadak a török kezéből visszavették, nemcsak Magyarországon, hanem Nápoly, Róma és Velencétől fel Boroszlóig, Hamburgig, Brüsszel- és Párisig, mindenütt tartottak fényes öröm-istentiszteletet Tedeummal s rendeztek nagyszerű kivilágítást és tűzijátékokat. ¹

Érsekujvár visszafoglalásának oly kiváló fontosságot tulajdonítottak, hogy ennek örök emlékére érmekeket verettek. A melyekről eddig tudomásunk van, azok a következők:

1. *Ezüst emlékérem.*

Avers: a császári korona alatt pálmaágak között L (Leopold) betű, alatta:

„Neuhäusel

Ao. 1581 Erbaut. Ao. 1663. 26. Sept.

Durch Accord An Die Turken kommen.

Dann Ao. 1685. Den 19. Aug.

Durch K. M. Leopoldische

Waffen Mit Sturm Wider

Erobert Wordn. Gott Sey Die Ehr.“

Revers: Félkörben az ostromolt Érsekujvár képe, fölötte egy a nap sugaraiból kibontakozó sas lebeg csőrében pálma-ággal, karmaiban kardokkal. Felirat:

¹ Wagner i. m. 79. l. Így Augsburgban szept. 2-án a győzelem öröme hálaadó ünnepi istentiszteletet tartottak szent beszédekkel és Tedeummal. Ágyúkból örömlövéseket tettek, harangoztak s este fényes kivilágítást és nagyszerű tűzijátékokat rendeztek. Az utóbbinak képe birtokomban van. A Körmöczbányán rendezett ünnepély leírása a város régi jegyzőkönyvében van leírva.

„Dem Leopold
Das Gluck Ist Hold
Den Gluck Stern Klar,
Neuhäusel Stellt Dar.“

Peremén e körirat :

„Der Christen Gegen Wehr.
Dem Höchsten Sey Die Ehr.
Sieg Palmet Mehr und Mehr.“

40 m. m. átmérővel. Széch. 34. T. 15. Mont.
952. ung. 3114. ¹

2. *Ezüst emlékérem.*

Av. : Az ostromolt Érsekujvár képe, felirata
félkörben :

„Caesar me recipit strato aut fugiente tyranno.“

Lent :

„Neuhäusel expugnatur die ⁹/₁₉ Aug. 1685.“

Rev. : A vár felett koronás lebegő sas, egyik
lábában pálma-ággal övezett kardot tartva, a má-
sikkal pedig egy alatta elfutó és hátranéző farkasra
villámokat szórva. Aláírás :

„Et stabulo et campo depulsus lustra requirit.“²

43 m. m. átm. Széch. 34. T. 10. Mont. 950.
Hiersch. 594.

3. *Bronz emlékérem.*

Av. : Érsekujvár ostroma más oldalról, fő-
lötte 3 soros félkörű felirat :

„NeVheVseL IMperatorI LeopoLDo asserItVr
Igne et ensIbVs fortItter : HostIs
perItt tVrplter.“

¹ Egyik példánya a Magyar Nemzeti Muzeumban van.

² A. M. N. Muzeumban.

Lent oldalvást táblán: $\frac{9}{19}$ Aug. Ao. 1685.

Rev.: 14 sorban két rózsácska közt: „Barbarico | Quondam NOVA ca- | pta DOMUNCULA Turcae, | Desiit Augusti Caesaris | esse DOMUS: | Mense sed Augusto haec | Augusti Marte recepta | Lunigeri Turcae desiit esse | DOMUS. | Muris iam NOVA sit, Domino | sed prisca perennet | desinat et nunquam | CAESARIS esse | DOMUS.“ | 49 mm. Széch. 34. 12. Hirsch 596.

4. *Őn emlékérem.*

Av. mint 2. sz. Érsekujvár ostroma.

Rev. mint 3. sz. Érsekujvár ostroma más oldalról. 49 m. m. Széchenyi 34. 11. Mont. 951. Ung. 3113.

5. *Ezüst emlékérem.*

Av.: Érsekujvár képe e körirattal:

„ManDat Caesar et aLta arX eXpVgnatVr.
OVate.“

Rev.: Buda és Pest látképe felett kiterjesztett szárnyú sas lebeg, egyik lábában pallost, a másikban pedig kettős kereszttel jelzett paizsot tartva. Körirata:

„Vivat Leopoldus Imperator, Hungariae Rex,
Hostis Efferri Terror.“

A peremén:

„VIVas VIVar neC VitaM perfIDA LIŋqVas.“¹

44 m. m. átm. Kőrösy, Esztergom felszabadulása 14. Gohl 71.

¹ U. o. A chronogram kiadja az 1685. évet.

6. Ezüst emlékérem.

Av.: Az ostromlott vár, fölötte kigöngyölt szalag e szavakkal:

„Gaudium Imp(eratoris).“

Rev.: „Neuhäsel | erbaut Ao. 1581. |

Vom Türken erobert | Ao. 1663. |

Von Kays. May | beläget den $\frac{27. \text{ Juni}}{7. \text{ Juli}}$ |

Mit stürmender Hand | erobert den
 $\frac{9}{19}$ Aug. | Ao. 1685.“

36 m. m. atm. Széch. 35 T. 17 Mont. 952
Ung. 3114.

7. Ezüst emlékérem.

Az 1685. aug. 16-iki Esztergom melletti csata és Érsekujvár visszafoglalásának emlékére,
L. G. L. (Laufer) nürnbergi éremmetszőtől.

Av.: A bajor, lotharingiai és waldecki cimeraizsok, felettük a szelvényben:

„☺ In Aug. MDCLXXXV.“

A címerek alatt:

„Pfeile des Heils
Wieder die Syrer
2. Kon. XIII. V. 17.“

Alul szalaggal összekötött három nyilvessző.

Rev.: Csata, fölötte jobbról koronás sas, karmaival térképet tart, mely Érsekujvár tervrajzát mutatja ezen felirattal:

„Neuheusel. Den
 $\frac{9}{19}$ Aug. Erob.
Neutra Flus.“

A csata fölött balról a háttérben város, fe-

lette szivárványon fénysugarak között a Bold.
Szűz, kezében keresztet tartva, lábai alatt a fél-
hold van. Alul a szelvényen:

„Schlacht bey Gran

^{6/16} Aug.“

A külső karimán:

„Das Thaten Die Drei Helden

2. Sam. 23. V. 17.“¹

Széché. 34. T. 13. Mont. 958. Unger. 3117.
44 m. m.

8. *Ezüst emlékérem.*

Ugyanolyan, mint az előbbi, de holland fel-
irással:

Av.: „Pylen der Verlossinge

Tegens de Syriers

2. Kon. XIII. V. 17.“

Rev.: „Slach by Gran

^{6/16} Aug.“

Peremén: „Di Deeden die drie Helden.“
Latour 1612. Unger 3118. 44 mm.

9. *Ezüst emlékérem.*

Laufertól. A rev. ugyanaz, mint az 5. Av.
felirata:

„☉ In Aug.

Augustalia

Caesaris et Imperii

MDCLXXXV.“

¹ Dr. Körösy L. „Esztergom felszabadulása a török
rabságból. 1683. okt. 28.“ c. alkalmi műve. 19. Esztergomi
Közlöny. 1883. 47. sz. Az érem átmérője 40 m. m., súlya
228 gr.

Alatta kardok, zászlók és koszorúk. A külső karimán ezen felirat áll:

„Percuties Syros donec consumas.

2. Reg. XIII. V. 17.“¹

Széch. 34. 14. Mont. 960. Ung. 3119.

Ugyanaz bronzból is, a külső karimán felirat nélkül.²

10. Ezüst emlékérem.

Laufer éremmetszőtől. Av.: Geniusok I. Lipót mellképét tartják, alatta Bécs városa és vidéke. Rev. közepén:

„Vermehrer
des Reichs 1685.“

Körülötte 10 visszafoglalt magyar város, köztük Érsekújvár is. A külső karimán:

„Gottes und des Keysers Siege.“³

Ugyanaz bronzból is, a külső karimán felirat nélkül.⁴ Széch. 35. 19. Montennovo 973. 40 m. m.

11. Ezüst emlékérem.

Érsekújvár visszafoglalásának emlékére G. H. (Hautsch) nürnbergi éremmetszőtől.

Av.: A keresztény hadaktól ostromolt Érsekújvár képe, fölötte:

„Neuhäusel.“

Rev.: a következő 15 soros felirat olvasható:

¹ U. o. átm. 40 m. m., súlya 22·7 gr.

² U. o.

³ U. o. átm. 40 m. m., súlya 25·7 gr.

⁴ U. o.

„1663.
 Den 7. Augusti
 ward die Vestung
 Neuhäusel
 von Turcken belägert
 und den 26. Sep. mit Accord
 übergangen,
 Anno 1685. den 11 Juli von
 der Christlichen Armee
 widerumb belägert, und
 den 19. Augusti darauf
 mit Sturm erobert
 worden.
 Dafür Gott
 sey Lob.“¹

Mont. 961. Kiadatlan.

12. Ezüst emlékérem.

Ugyanazon esemény emlékére J. K. (Kittel)
 éremmetszőtől.

Av.: Érsekujvár tervrajza ezen körirattal:
 „Ausa luis proprioq solum diademate pulsas.“

Rev. ezer 16 soros felirat olvasható:

„VYVarinum
 D. 26. Sept. An. 1663.
 a Turcis Capta,
 sed succenturiante
 semper Augustissimi
 Leopoldi
 industrioso consilio
 Divina Providentia
 profligato pridie ad
 Strigoniens. Campos suppetias

¹ U. o. átm. 41 m. m., súlya 18 gr.

allaturo barbaro
 glorioso assultu
 D. 19. Aug. ita recepta
 Vt MoX frVstra
 reLVctans BVDa
 seqVare.¹

Széchenyi 35. T. 18. Mont. 962.

13. Ezüst emlékérem.

P. H. M. (Müller) éremmetszőtől.

Av.: Sas karmaival a félholdat tépdesi, alatta
 turbán és török fegyverek. A körirat:

„Utinam totam discerpat.“

Rev.: Korona alatt vidék 10 visszafoglalt
 város, köztük Érsekújvár nevével. Körirat:

„Amissa recuperat victor.“²

Mont. 969.

14. Ezüst emlékérem.

E. F. éremmetszőtől.

Av. Csekély eltéréssel olyan, mint az elő-
 zőnek reverse. A reversen I. Lipót koronázási
 ornátusban, jobbában paizsot, baljában kettős
 keresztet tartva, a keresztény hitet jelképezi;
 lába alatt a félhold és a Korán. Körirata:

„Te tandem doceam succumbere“. ³

Széché. 35. 20. Mont. 971.

¹ U. o. átm. 38 m. m., súlya 14·4 gr. Egyik példá-
 nya meg van Kupecz István körmöcbányai m. kir. bánya-
 tiszt gazdag gyűjteményében is.

² U. o. átm. 41 m. m., súlya 24·2 gr.

³ U. o. átm. 44 m. m., súlya 21·5 gr.

15. Ezüst emlékérem.

Av.: Lipót fürtösfejű, babérkoszorús mellképe jobbra s a körirat:

„Imp. Caes. Leopold. Pius Fel. Aug. Restitut.
Hung. Barbar. Triumphat. P. P.“

alul pedig H. W. (Wolrab) metsző jegye és 1686. évszám.

Rev.: Két angyal tartotta fénysugaras korona alatt 13 keretben ugyanannyi város, köztük Érsekújvár alaprajza, alul félhold, két oldalt pedig:

„Justissima — reunio.“

A külső karimán:

„Non aliena petit, repetit Rex rapta Coronae;
Ad Dominium ut redeant, vis trahit unit amor.“¹

Mont. 1028. Gohl. 95.

16. Ezüst emlékérem.

J. K. (Kittel) éremmetszőtől.

Av.: Miksa bajor választó-fejedelem képe ezen körirattal:

„Maximil. Emman. Elect. Bavar. Turcar. Victor.“

Rev.: a bajor oroszlán a földgolyót tartja, a melyen 6 város neve, köztük Érsekújváré is áll. Körirata:

„Gloria Bavariae.“²

Gohl. 105. Mont. 1031.

¹ U. o. és Majláth Béla: A történelmi kiállítás katalauza. Bpest. 1886. 137—338. II. Átm. 48 m. m., súlya 45·3 gr.

² Esztergomi Közl. i. sz. átm. 42 mm., súlya 31 gr.

17. *Ezüst emlékérem.*

Schmeltzing J. Leyden vésőtől.

Av.: I. Lipót buste-je körülvéve babér koszorúval, melynek ágazatai között Eger, Érsekújvár, Szolnok, Vác, Buda és Fejértemplom városainak alaprajza s az alsóban:

„Leop. I. D. G.
Caes. Germ. S. A.
Turc. Vict.“

Rev.: A gigászok harca a sason repülő, villámot szóró és kormányalmát tartó Jupiter ellen az averséhez hasonló keretben, melynek ágazatai között 6 más város alaprajza van s az alsóban e felirat:

„Jovi Hung.
Rebell. Ultori
1686.“¹

Mont. 1029. 60. m. m.

18. *Ezüst emlékérem.*

Av.: Pallas istennő két táblát tart, az egyik az esztergomi győzelem van ábrázolva, a másikon Érsekújvár tervrajza látható. Álul a szelvényben:

„Anno 1685 $\frac{6}{16}$ Aug. Turca Strigonio Frustra
oppugnato acie vincitur, $\frac{9}{19}$ Aug. Neoheuselium
vi capitur.“

Rev.: Pallas lóháton ülve, paizs és dárdával felfegyverezve, a mezőben kutyáktól kísérve az ellenséget űzi. Körirata:

¹ Majlath i. m. 439. l.

„Aquila Augusti Mense Augusto oppugnatione
victrix lupos turcicos gloriosa venatrix verterat
in lepores.“

A külső karimán :

„Vivat et floreat Josephus, divina gratia in Re-
gem Hungariae coronatus.“¹

Széché. 34. 9. Mont. 949. Ung. 3112. 61.
m. m. átm.

19. Ezüst emlékérem.

Av. : Mélyebben fekvő mezőben Érsekújvár
tervrajza. Körirata :

„ManDat Caesar et aLta arX eXpVgnatVr.
OVate.“

Rev. : Két várba és a törökök jármaiba vil-
lámok ütnek. E két vár Esztergom és Érsekúj-
vár. Körirata :

„Fulmina Augusta, ab Augusto, mense Augusto.“²

Széché. 34. T. 16. Mont. 956. 42. m. m.

20. Ezüst és ón emlékérem.

J. K. (Kittel) éremmetszőtől.

Av. : Érsekújvár tervrajza, közepén : „Neu-
heusel“, fölötte repülő sas, karmaiból villámokat
szórva, alatta hadi jelvények között halott török-
test. Körirata :

„Was Du Uns Zugevacht, Das wird An Dier
Uerbracht.“

Rev. : 17 sorban :

¹ Dr. Körösy i. m.

² U. o.

„Neuheusel
 Welches die Turc-
 ken D. 26. Sept. 1663. er-
 obert wird vermit-
 telst Der Göttlichen, Un-
 sers Allerdurchlauchtigst,
 Kayzers Leopolds Rath
 Und Sorgfalt Stets Beglei-
 tender Vorsorge Nach Dem
 Ein Par Tage Vorhero Die Zum
 Entsatz Angekommene Türck-
 kische Arme Bey Gran Aus
 Dem Felde Geschlagen
 D. 19. Aug. 1685. Mit
 Einem Tapffern
 Sturm Wider
 Erobert.“¹

21. *Ezüst emlékérem.*

Neidhardt J. Celsi éremvésőtől. Lipót császár egy török tetemét átugratja. Felirata: „Leopoldus Triumphans“.

Rev.: Érsekujvár ostroma. 25 m. m. átmérőjű.

Montennovo 964. Unger 3121.

22. *Ezüst emlékérem.*

Av.: Esztergom látképe előtt csatajelenet, felirat félkörben: „Strigonium conservatum“, lent „XVI. Aug. 1685.“

Rev.: Érsekujvár ostroma, felirat félkörben: „Neuheuselium Recuperatum“ lent „XIX. August 1685“ 41 m. m. Mont. 965. Unger 3122.

¹ Átm 37 m. m Nagy Zoltán úr gyűjteményében Nagy-Surányban. Montennovo 963. Unger 3120.

23. Ezüst emlékérem.

Av.: Érsekujvár látképe az ostrommal, fent felhőköl kibontakozó nappal. Felirata félkörben

„Deo Gloria, Leopoldo Victoria“.

Rev. 10 soros felírás: „L pálmaágak közt. Neuhausel | Ao. 1581. Erbaut Ao. 1663 | 26 Sept Verlohrn | Ao. 1685. 19 Aug: Durch | die Leopoldisch | Sieghafte Waffen | mit Sturm wider | erobert Wor- | den.“ Peremén e felirat: „Gott fort vermehr- dem Christen Heer- die Sieges Ehr.“ 30 m. m. Mont. 955. Hiersch. 595. Ungeé 3115.

Természetesen az elsorolt és Érsekujvár visszafoglalására emlékeztető érmek sorozata az említettekkel nincs teljesen kimerítve.¹

A mi Érsekujvárnak elfoglalása utáni állapotát illeti, mint már említettük, Caprara gróf csak a legszükségesebb javításokat eszközöltette a várban, melybe két ezred katonaságot helyezett rövid időre helyőrségnek, arra számítva, hogy a legyőzött törökök még összeszedhetik megukat s a még álló Buda felől megkísérlik a várat hatalmukba keríteni, vagy pedig Thököly hívei próbálják meg. Nagyobb építkezésbe azonban nem

¹ A felhasznált érmészeti munkák a következők: *Széchenyi*: Tabulae Numismatae pro Catalogo Numorum Hungariae. — *Montenovo-sche Sammlung*. Oesterreich. — *Karl Latour*: Münzen und Medaillen Sammlung. — *Auctions-Catalog der Sammlung Theodor v. Hiersch*. — *Dr. Körössy László*: Esztergom felszabadulása a török rabságból.

bocsátkoztak, mivel minden haderő és pénzeszköz szükséges volt a további felszabadító hadjáratra. 1686. szeptember 2-án felszabadult Buda is, a legnagyobb török erősség s a török hatalom lehanyatlásával letűnően Thököly szerencse-csillaga is, az összelőtt Érsekújvárnak nem kellett tartania közeli veszedelemtől.

Igen érdekes, hogy írja le Érsekújvárt 1687-ben a németalföldi Tollius Jakab¹, ki ez időben Magyarországon utazván, megnézte az akkor világhírű Érsekújvárt is.

„Pozsonyból — írja Tollius — Ujvárba mentem át, melyet a tüzvész és rombolás szálan-masan eléktelenítettek. Fogadósom, ki az ostromnál jelen volt, beszélt nekem, hogy a közkatonákkal több, mint mint 400 török könyvet vetett tüzre, melyeket egy Morabod nevű tudós török papnak könyvtárában talált. Ezen nekem nem éppen kedves tette és beszédeért nem maradtam

¹ Tollius utrechti orvos volt, ki alchimiával foglalkozván és a bölcsesség követ keresvén, utazott Német-, Olasz- és Magyarországon. 1660-ban Zrinyi Miklós grófnál járt, 1667-ben Budán és a bányavárosokban, 1687-ben Pozsonyban, Érsekújvárott stb. Uti élményeit a barátaihoz intézett leveleiben írta le, melyeket 1700-ban Amsterdamban adtak ki ily címen: „Epistolae Itinerariae ex Auctoris Schedis Postumis, Recensitae, Suppletæ, Digestæ; Annotationibus, Observationibus et Figuris adornatae cura et studio Henrici Christiani Hennini.“ Magyar útja, „Iter Hungaricum.“ a 140. lapon kezdődik. Tollius meghalt 1696. jún. 22-én. Lásd Sz. Mota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1891. című művét.

neki adós s azt mondtam neki, hogy azokat a könyveket legalább is tallérjával fizettem volna, ha el nem pusztítja azokat s így az ember szemtelen katonás garázdaságáért késő bánat volt a bűnhődés, mivel semmit sem fájlalt jobban, mint hogy most ily könnyen juthatott volna ily szép összeghez. Minthogy tehát itt török könyveket nem vásárolhattam, megnéztem a két templom romjait, melyekről arany betűs feliratokat jegyeztem le, az első az egyik templom külsején a kapu fölött, a másik a jobban feldúlt másik templom belsejében a kórus épen maradt falán volt. Felmentem az épebb minarettbe és nagy élvezettel néztem szét a tágas róma mezein. Az egyik templom, mint említém, egészen össze volt rombolva¹, a másik négyszögletes nem annyira, hogy kevés költséggel helyre nem volna állítható. Oldalt tágas kerek ablakok nyíltak, bent kétfelől oszlopon nyugvó boltívek tartották a keskeny csarnokokat. Többet nem láthattam, mert az eltorlaszolt ajtókon be nem juthattam, csak a tető boltozatait nézhettem meg. A templom négyszögéhez kelet felé kerek kórus volt illesztve, az agyuktól kissé sérült torony a déli sarkon foglalt helyet. Maga a város kicsiny, benne egyetlen

¹ A mostani plébániai templom, mely nagyon ki volt téve az északról mért lödőzésnek. A mint ugyanis láttuk, az ostromlók a Forgách- és Cseh-bástyákat vítetták s így a templom éppen a tűz irányába esett. A másik szentferencendi templom, akkor szintén meszdzsida, noha leégett nem lévén annyira tűznek kitéve, kevésbé is volt megromolva.

egy ház sem ép, kapuja csak kettő van. Különben úgy találtam, hogy nincs úgy megerősítve, hogy hirnevét megérdemelte volna. Csak hat bástya veszi körül és ezeken kívül semmi védőművei nincsenek. A Nyitra — inkább patak, mint folyó — védelmül nem szolgál s az ároktól kissé távol is van. A városhoz való férés mindenfelől alkalmas. Bámultam az ostromlók még be nem töltött tűzaknáit, a löveggátonyokat, de leginkább az áttört védgátlatot, mely nemcsak helyre nem volt állítva, de még alig volt egy kis munkával elzárva s ha a törökök visszatérnének, mitől Isten őrizz, három napig sem volna fen tartható. A császáriak között a törökök megvető kicsinylését észleltem és cseppet sem tartottak tőlük. Félek tőle, hogy ezen, különösen a háboruban káros vakmerőség előbb, mint gondolnók, megboszulja magát, különösen a császár alattomos ellenségeinek üzelmei folytán. Bár kerülné ki cseleiket a felséges és legjobb császár! — Ujvár a törököknek igen nagy hasznára volt, kik a hadisarc szedésére egész Pozsony külvárosáig elhatoltak. Innét magyarázható a védőknek megátalkodott makacssága, hogy inkább levágatták magukat, semhogy a várost feladták volna. A környék szerfölött termékeny, 300, vagy még több több falu terül el rajta, melyek 1664 előtt a várossal együtt a magyar érsek birtokai közé tartoztak. Beszélték, hogy a császári kegy a földet visszaadta, a várat illetőleg azonban még nem döntött.

A visszafoglalt Érsekújvár a király birtokában maradt egész 1691 február 1-ig. Ekkor Széchenyi György primás, esztergomi érsek 10,000 frt lefizetése után ismét az érsekség tulajdonába vette s azonkívül kötelezte magát és utódait, hogy a várat a régi módon fertartja s évenként a katonaság számára 750 esztergomi mérő gabonát ad.

Eközben a helyőrségen kívül gondoskodtak Érsekújvár új benépesítéséről is. Az 1700. évi összeírás szerint a városban összesen 244 telek volt; egész, fél, negyed és nyolcad telek $64\frac{3}{8}$, olyanok, melyeket a prefektus szabadon adományozott 8, összesen $72\frac{3}{8}$. A 244 házból készen csak 158 volt, 11-et akkor építettek s egész elhagyott 75 volt. Ujonnán letelepített s gazdasággal bíró családok száma 238, nemzetiség szerint 138 magyar, 58 tót, 30 német, 5 horvát, 2 olasz, 2 cseh, 2 francia és 1 megtért török¹ család; rang szerint 2 gróf, 3 báró, 4 főnemes, 73 nemes, 31 polgár, 61 nem nemes, 2 szabados és 60 paraszt; illetőségük szerint 28 család városokból jött, 7 erősségből, 2 várból, 1 szigetről, 95 mezővárosokból, 85 falvakból és 23 táborból; a telepedés idejét tekintve 1685-ben 28 család,

¹ Az érsekújvári keresztfeltek anyakönyvében két eset van csupán feljegyezve, hogy török szülők gyermeke lett volna megkeresztelve. Így 1685. okt. 12 én Allevalenti György Bálint török szülők gyermeke. 1691. június 15-én pedig körülbelül 15 éves szolgáló, szintén török szülők gyermeke, Erzsébet névre lett megkeresztelve.

1686-ban 11, 1687-ben 7, 1688-ban 15, 1689-ben 15, 1690-ben 11, 1691-ben 18, 1692-ben 16, 16, 1693-ban 18, 1694-ben 14, 1695-ben 20, 1696-ban 21, 1697-ben 14, 1698-ban 12, 1699-ben 11 és 1700-ban 2 család telepedett le Érsekújvárra; végül a mi a telkek vásárlását illeti, 1985-ben 2 telket, 1686-ban 1-et, 1687-ben 1-et, 1688—9-ben semmit, 1690-ben 1-et, 1692-ben 7-et, 1693-ban 7-et, 1694-ben 15-öt, 1695-ben 11-et, 1696-ban 12-öt, 1697-ben 13-at, 1698-ban 11-et, 1699-ben 18-at és 1700-ban 6 telket vettek.

Igy épült felt s népesült be lassankint újból Érsekújvár, mint békés iparos, kereskedő és földmives város s maga a vár, ámbár a Thokölymozgalom leveretéseig folyton tartottak benne kisebb-nagyobb helyőrséget, elhanyagolt állapotban nagyon pusztulásnak indult. Csak midőn a buzgó hazafiak, élükön II. Rákóczi Ferenccel, mozogni kezdtek a magyar alkotmányt s az ősi szabadságot tipró bécsi udvar ellen, fogtak ismét Érsekújvár erősítéséhez. És ismét visszatért rövid időre régi hadi dicsősége, Érsekújvár öt éven át Rákóczinak legerősebb vára volt Ausztria ellen. A felkelés leveretése után azonban mint felesleges dolgot, lerombolták világhírű bástyaát s azóta a város a tisztos iparnak, kereskedelemnek és földmívelésnek, a béke és kultúra ezen áldott műveinek él.
